

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOM.
TUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1971. NOVEMBER 1.

I. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság:

BARÁCIUS ZOLTÁN

BIACSI ANTAL (felelős szerkesztő)

BODROGVÁRI FERENC

DÉR ZOLTÁN

GAJDOS TIBOR

MOLNÁR CS. ATTILA

SISKOVSZKI ANDRÁS (technikai szerkesztő)

SZEKERES LÁSZLÓ

ZÁKÁNY ANTAL

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórak: 17—19

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica — 666-3-296.

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4 dinár;

külföldre az összeg kétszerese.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

I. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM — 1971. NOVEMBER

- 243 FEHÉR FERENC: A homokra épült város kapujában (vers)
244 HERCEG JÁNOS: Rigószél II. (elbeszélés)
250 GÁL LÁSZLÓ: De látni akarok; Anyókához (versek)
252 MAJTÉNYI MIHÁLY: Ötszólamú kórus (novella)
254 SCHWALB MIKLÓS: Tavasz; Ősz (versek)
256 BURKUS VALÉRIA: Világítótorony (regényrészlet)
266 FRAN CZ MIHÁLY: Sorvadás (vers)
271 KOPECZKY LÁSZLÓ: Don Juan utolsó kalandja I. (verses komédia)

KÉZFOGÁSOK

- 295 DUDÁS KÁLMÁN: Előljáró szó
297 IVAN GORAN KOVAČIĆ: Tömegsír — Dudás Kálmán fordítása
(poéma)

AVATÓ

- 307 SZLOBODA TIBOR: Fél hétkor a strandon; Eső után (versek)
308 PATAKI ZOLTÁN: Ha élni akarok (vers)
308 BEER MIKSA: Tizenévesek (vers)

ÖRÖKSÉG

- 309 DÉR ZOLTÁN: A kilátástalanság regénye
(Schwab Miklós *Fü a konyhából* című művéről)

ÉGTÁJ

- 318 PETKOVICS KÁLMÁN: A vergődések éve (dokumentumriport)

SZEMPONT

- 332 STEINFELD SÁNDOR: Omlanak a korhadtt eresztékek (jegyzet)

ALKOTÓMŰHELY

- 336 BETEGH MIKLÓS: Televíziónk tegnap, ma és holnap
342 BARÁCIUS ZOLTÁN: A kísérletezés jegyében
(küzdelem a modern színházért)
347 SZ. KANYÓ LEONA: Az impresszionizmus sajátos képviselője
(Husvéth Lajos művészetéről)

OLVASÓNAPLÓ

- 350 KOLOZSI TIBOR: Diákok, magyartanárok — és szociográfia
(Gerold László: Rólunk is vallanak)
- 356 B. VARGA LAJOS: Sebzett, didergő lelkű hősök
(Szirmai Károly: Falak, puszta falak)
- 358 MOLNÁR CS. ATTILA: Életünk hiteles fényképsora
(Petkovics Kálmán: Reggel ötökör fűtүүл a vicinális)
- 360 PÉTER LÁSZLÓ: Regényes irodalomtörténet
(Dér Zoltán: Fecskelány)
- 362 LÉVAY ENDRE: Vajdasági évek
(Somogyi Pál: Máglya)
- 364 VÖLGYI ENDRE: Tájunk népköltészete
(Ive Prčić: Bunjevačke narodne pisme)
- 366 GAJDOS TIBOR: A fény fürtjei
(Ivan Pančić: Grozdovi svetlosti)
- 368 SZEKERES LÁSZLÓ: Hiánypótlás — hiányérzet
(id. Berecz Sándor: Pusztatemplom)

MŰMELLÉKLET

HUSVÉTH LAJOS négy olajképe: *Önarckép* (1946); *Itatás* (1931); *Szántás ökrökkel* (1946); *Tanyavilág* (1942).

A rajzok Balázs G. Árpád munkái.

FEHÉR FERENC

A HOMOKRA ÉPÜLT VÁROS KAPUJÁBAN

Huszonkét éve mentem el innen, diákbatyummal,
s csak egy budárház tudta a Napnyugati ugarokban;
kapudban állok, homokra épült város —
üzenetedre mindent visszahoztam . . .
Mint gyerekkézben szorongatott ezüst —
az emlékek megfényesedtek;
ne láss hát te sem fáradtnak, öregebbnek . . .
Kapudómat se kérjed, királyok pusztája,
földsáncos donációja:
mint a Fekete Emberé a tálcán —
küszöbödön a fejem,
kín-vér csorog le róla . . .
Bégek deákja voltam,
de sosem kenyelfutója.
De hát váltsunk lovat! minek a rejtjeles beszéd;
váltsuk kenyérré az ezüst emlékezést —
a szót lesi tőlünk ez a szikkadt homok,
s a választ is — temetők fölött az alkonyok;
a választ, amely akár a szó,
semmit sem ér, ha könnyen kimondható,
ha nem halálig hurcolható,
ha nem vallató és fogvacogtató —
úgy, ahogy őrizték kinverte lázban
a Sinkovits-fivérek a Sárgaházban;
vagy mint megcsalt ember azt, ami már emlék,
a halálig hurcolt soha és a nemrég;
én ennyivel megelégednék,
ha valaki így várna még itt,
s ha ez lenne ott az üzenetben,
amiért jöttem, ifjúságomból gyúlt szerelemben,
és gyötrelomben —
mert homokfelhők ott lent is fölöttem,
elhallatszott-e ide, hogy húsz évig hörögtem?
Kapudban állok, homokra épült város,
és itt áll még tízezer fiad . . .
Akkik ez ősszel jöttek falaid közé,
vállukra tettetted-e kezéd: »Fiam, te ki vagy?«
Engem már hagyjál magam bolyongni,
öreg tőkék közt áldón lerogyni,
de őket — a most érkezőket ne hagyd . . .
A magányuk s a hitük te vagy.

RIGÓSZÉL (II.)

Csakugyan érdekes falu volt. Ha Podhradszky Viktor özvegye és két lánya most lenézett volna a háztetőkön át a falura, s lett volna bennük annyi tárgyilagosság, mint a plébános úrban, bizonyára ők is ilyen megállapításra jutottak volna. Mivel azonban nekik a falu semmi újat nem mondott, és mivel egy falu mégse választható el a lakosságától, amelyről nekik már korántsem volt olyan jó véleményük, mint a papnak a faluról, ügyet se vetettek az utcákra, melyek innen főnről, a Rigószélről sorra beláthatók voltak, a házak sem érdekelték őket, pedig az udvarokba is be lehetett látni; a nagydarab részeges susztert éppen verte a hitvány felesége, mert megint holtrészeg volt, Jancsárovics Árpád szikvizgyáros és tűzoltó főparancsnok kék és zöld palackokkal megrakott triciklijének a nyergébe szállt éppen, hogy szétvigye a rendelést a kocsmárosoknak, miközben a Dunán egy kis hajó igyekezett szuszogva felfelé, fedélzetén száradó ruhát lengetett a szél, s Zelenovic Pero megint ott ült, mint mindig, háza előtt a kispadon, zöld vadászruhában, zergeszakállas kalappal a fején, mintha egyenesen Tirolból érkezett volna az imént.

— Kezicsókolom, Gizi nagysága! — állt meg Podhradszky Viktor özvegye az üveges bejárat szőlőlugasa alatt, s mögötte a két lánya is morgott valamit, mire özvegy Pákozdyné leszaladt a lépcsőn, és síró hangján elkiáltotta magát:

— Jaj, Maris, hát meghalt az urad! Jaj, azt hittem, százéves lesz olyan erős volt és jókedvű mindig. Apushoz jöttetek? Majd megnézem hol van.

Hát hol lett volna az öreg tanító! Délre járt az idő, ilyenkor vagy a méhesben szundikált, minthogy méhese minden öreg tanítónak van vagy talán a szobájában ült és nagyítóval sillabizálta a Magyar Remekírók valamelyik kötetét, mintha most érkezett volna a szép, borpiros födelű sorozat Budapestről, s hamar meg kéne nézni Gyulai Pál versé benne. Ezt, természetesen csak elképzeli az ember, s hozzá a kis szoba egész berendezését, a harmóniumot például, amelyen tavaly nagypén- teken játszott talán utoljára Kovács tanító úr, fejét jobbra-balra in- gatva:

A keresztfához megyek,
Mert máshol nem lelhetek
Nyugodalmat lelkemnek.

Egy öreg barna ágyat is oda kell képzelni a kis szobába, a könyv állvány esztergályozott oszlopai mellé pedig, melyet e karcsú oszlop miatt etazsernek hívtak, egy polcos, zöldposztós úrasztalt, jobbról-balról

hajlítható réz gyertyatartókkal, melyekben sosem égett még gyertya, pedig elég gyakran kapcsolták ki az áramot hosszú őszi estéken, de akkor is kékvirágos petróleumlámpát hozott be az öreg szolgáló, s míg letette az asztalra, dörmögösen felsóhajtott:

— A fene enne meg már ezt a villanytelepet!

Egy ugyancsak öreg, ovális támlájú karosszékét is oda lehetne állítani az ágy végébe, amely egykor barnászöld és fekete csikozású szövettel volt áthúzva, s szélei porcelán szögekkel kiverve, amelyben ős-idők óta félrebillent az öreg tanítók feje ebéd után, miközben kiejtették kezükből a Dunántúli Híradó reggel érkezett számát.

De az öreg tanítót hiába keresték volna ebben a szobában, ahonnan különben is évekkel ezelőtt kiköltözött, átengedte az unokájának, tehát sem a remekírók, sem a harmónium, vagy a törékeny etazser, de még a nagyapai karosszék se volt a helyén, s angol dalt üvöltött egy részeg néger a lemezjátszón, de oly hangosan, hogy Mencinek nagyon ki kellett nyitni a fülét, ha minden szót meg akart érteni, amit Pákozdy Csibi mondott.

— Egyszerre ilyen hülyeséggel állsz elő! Mondtam, hogy valahogy majd csak megleszünk. Majd én is dolgozom. Hozzákeresek ahhoz, amit a mutter küld.

— Éppen ezt röstelném, édes Csibikém!

Felcsapott a hangja, s egyszerre volt könnyörgő és elutasító. Kezét keresztbe tette a hasa alatt, válla előreesett, szőke feje oldalra billent.

— Ne játszd meg magad! Nem titkoltam soha semmit. Hogy hozzád járok, mindenki tudja. És nem érdekel a falu. Amit a mutter ad, így is ideadná. Ha jövőre lenyomom azt a pár vizsgát, az se kell már.

— Hát azért várhatnak jövőig, édes Csibikém!

A név nem nagyon illett a szakállas fiúhoz, akinek mély, kásás hangja volt, a lábán bakancs, bizonytalan színű inggallérja alatt vastag és szőrös fekete kötött kabát kezdődött, s csaknem a térdéig ért, ahogy a heverőn elvetette magát, kezét a falhoz támasztott feje alá téve, s lehunyta szemét.

— Tegnap megvettem a jegyeket a buszra, s most ezzel jössz?

A lány hallgatott, halkán szipogott, talán a zsebkendőjét is elővette, s miután megtörölte a szemét, csendesen tépdesni kezdte. Ha másvalaki nézi, nem a fiú, aki egyébként is lehunyta a szemét, s csak egy-egy pillanatra nézett fel; ha másvalaki nézi, a bűnbánó Magdolnát látta volna benne, a megalázottat, a szenvedőt és szeretőt, aki sose kapott Jézustól feloldozást.

— Tulajdonképpen mit akarsz? — ordította el magát a fiú, mint aki azonnal felugrik és megüti a lányt, de mozdulatlan maradt, csak a kiáltása némította el egy pillanatra a néger hangját.

— Semmit — mondta Menci együgyűen, s mit is mondhatott volna?

— Hogy előbb oltár elé álljak veled, mi? Hogy Pákozdynét csináljak belőled, mi? Még jó, hogy meghalt a gyereked, különben még azt is adoptálnom kellene, s ráíratni tíz hold földet atyai örökségem-

ből, ami nincs, ahogy régi regényekben csinálták az ilyen megkergült fiatalurak, ha belehabarodtak a megesett szobalányba. Ugyan kérlek, hagyjuk ezeket a marhaságokat.

— Ez nem marhaság — jajdult fel a lány. — Nem tudnék anyukád szemébe nézni. Már az is, hogy ide kellett jönnöm, s megmondani, ne várj engem, olyan volt énnekem, mintha tüzes parázson kellett volna végigmennem, amíg ide értem.

— Mért? Mi van abban? Legalább jobban megnézhetett magának a mütter. Már úgyis megkérdezte, mi a szándékom veled. Mert az, hogy hozzád járok, azt mondja, rendben van. De hogy úgy járok-kelek veled a faluban, mintha nemcsak a ringyóm volnál, hanem több annál, gondolkozásra készíti az embert.

— Ne mondj ilyet, jaj ne beszélj így — sírta el magát a lány, de mindjárt utána megkeményedett a hangja, acélos lett és zengő, s szeméből a könnyeken át a felkelő nap ragyogott. — Emlékszem, mikor megkocogtattad az ablakomat! Itt voltam nálatok egész nap a szőlőt kötözni Kati nénémmel, s beálltal te is a tőkék közé, nyakadba vetted a raffiát és azt mondtad, énekeljek. Jaj, mit énekeljek, fiatalúr! Szégyelltem magamat és mégis olyan rettenetesen szerettem volna énekelni, mint soha még, mióta élek! És nem tudom, miért, hogyan jutott az eszembe, talán mert szegény anyám énekelte, mikor kicsi voltam, de aztán soha-soha többé nem hallottam, hanem akkor eszembe jutott egyszerre, és ki kellett nyitni a számat, mint akinek elfolyott a vére és halálra gyengült:

»Megjött a levél fekete pecséttel, megjött a muzska százezer emberrel...«

Előredőlt, arca csupa mosoly volt, mint aki végre nagyon boldognak érzi magát, karja már nem lógott tehetetlenül, válla megkeményedett, ahogy kihúzta magát, mint aki futni készül, a fiú karjaiba talán.

— Emlékszem — mondta Csibi —, azután már én is veled énekeltem: »Százezer ember áll a harc mezején...«

— És mikor kopogtál este — folytatta a lány — és kinéztem a fűgöny mögül és megláttalak, azt hittem, meghalok. Olyan gyöngö lettem, hogy gyufát se tudtam gyújtani, se kiszólni a Kati nénémnek a konyhába, hogy jaj, istenem, segítsen már, mert én nem akarom beengedni a fiatalurat. Én egyszer megjártam, mert buta voltam, és álmomban letépertek, és soha többet... Nem, nem, megesküdtem az oltári szentség előtt, és nem leszek most se az urak szukája...

— Aztán mégis beengedtél — mondta csendesen és komolyan a fiú.

— Be. Nem tettem mást. Ha nagykéssel vártál volna a kapuban, akkor is kinyitottam volna. Egy szavam nem lett volna, ha vetközni kezdesz, hogy befeküdj mellém azonnal az ágyba. Csak beljebb húzódtam volna, helyet csináltam volna, mint akinek az a kötelessége.

— De nem feküdtem melléd! Hozzád sem értem! Még a holdvilágos udvaron láttam, hogy feszül meg domborún a melled az inged alatt, amire csak ráterítetted azt a rojtos kendőt, mégse bántottalak. El voltam készülve rá, hogy megkérdezed majd, mit akar, fiatal úr? Már

csak szokásból is. Gondoltam, azt mondom majd erre: Eljöttem, hogy még egyszer elénekelje nekem azt a dalt. Baromság lett volna, tudom, ilyet kérni, s mindenre inkább hajlandó lettél volna, természetesen, csak éppen arra nem, hogy felverd az éjszaka kutyáit avval az énekszóval.

— Józsi — mondta a lány, rendes nevén szólítva, s a fiú ilyenkor úgy érezte, nem is emberi szájból hangzott a szó, muzsikások hangszereiből rezgett élesen és bársonyosan egyszerre, s milyen jó volt, hogy megismételte: — Józsi, én akkor el is énekeltem volna, ha mindjárt összeszalad az egész falu és Kati néném nyújtófával ver ki a házból, akkor is. De nem szóltál semmit, csak amikor bejöttünk, kezdtél beszélgetni, de nem úgy, mint egy cafattal, mint egy utolsóval, akinek csak zörgetni kell, s már teszi szét a lábát, hanem komolyan, szépen, ahogy nem is beszélt velem még soha senki . . .

— Igen. Tulajdonképpen az illetett abban a pillanatban hozzád. Elszánt és komoly viselkedésedhez, mint aki tudatában van, hogy egy életre szól minden szava, és minden mozdulata holtig emlékezetes marad. Ne haragudj, hogy ilyen romantikus vagyok. De akkor tényleg végzetes hangulatot teremtettél. Csak most ijedtél meg, amikor már irtam Zágrádba, hogy ketten jövünk, s a kolléga keressen más lakást magának.

— Nem azért, mert félek — szólt felcsattanó hangon a lány. — Én a munkámból mindig megélek. És ha egyszer megunsz, mert belátod, hogy nem vagyok hozzád való és azt mondod, menj Isten hírével, engem már akkor se szólhatna meg a világ, mert azt egy életre elintézte velem.

— Hát akkor honnan ez a kétely benned minduntalan? Micsoda kisebbségi érzet fog el, amikor mindennél nagyobb szükségem lenne rá, hogy olyan elszánt és határozott legyél, mint akkor este . . . Ismered azt a tréfás dalt: Elefánttal csónakba szálltam . . . Azt kéne elénekelnem ilyenkor! Mert ilyen nehézkes vagy, szinte ügyetlen, folyton megnehezítetted a dolgomat.

Felállt, leállította az üresen járó lemezjátszót, megfogta a lány kezét, magához akarta húzni, de az félszemmél visszanezített az üveges gang felé, mint akit zavarnak a hangok a szőlőlugasból, s ellökte magától.

— Mit akarsz egy ilyen szegény, buta, megesett falusi lánytól! Ne tedd tönkre az életedet. Ha megkívánsz, mindig megtalálsz, és én mindig úgy foglak szeretni, mintha először értél volna hozzám . . .

— Tudod te, hogy nem erről van szó. Csaj van elég a világon! Bukott lány vagy, és még csak nem is entellektüel, ez a röfrén, igaz? Szeretőnek jó vagy, élettársnak nem! Figyelj rám, édes Menci!

Megint hozzálépett, megfogta a kezét, de nem nézett rá, hanem valahova a szoba sarkába, talán a gitárra, amely felpántlikázva lógott a falon, nagypapa harmóniuma helyén, s csak állt így mellette, révetegen folytatva:

— Én réges-rég rendeztem magamban mindent. Kellesz nekem! Nem az ágyamba, a közelembé! Nem nélkülözhetlek! Kipróbáltam. Pedig már öreg legény vagyok. A tavasszal képtelen voltam tanulni. Járt fel hozzám egy kis tyúk, hetenként kétszer jött, diáklány, de közvetlen

és szabadszájú, azzal kezdte, amikor megismerkedtünk: »Buš fukal, mali?« Akár az utcalányok a strichen. Szóval semmi fakszni és nyálcsurgatás! Mikor elvégeztem a dolgom vele, feltette a kis kék svájci sapkáját, két kézzel meghúzta jobbról-balról a fűzőjét, s már ment is. Untam. Halálosan meguntam. Mikor kirúgtam, akkor derült ki, hogy nála ennek ellenére komoly volt az ügy.

Hátratett kézzel megindult, miután egyszerre elengedte a lány kezét, fel-alá sétált a szobában. Nem nézett rá. A hangja se változott.

— Mint atomfizikus nem kerülök haza többé. Ott maradok valahol, idegenben. Talán azért kellesz nekem. Hallanom kell, hogy azt mondjad: elfolyott a vére. Meg azt, hogy sűrű ápor esett. És azt is, ahogy te mondod: hurcukodni! Nem, ne érts félre, nem holmi mezei vadvirágot látok benned. A hímpor amúgy is lepergett rólad, s tudod jól, mennyire irtózom a giccstől és mindentől, ami hamis és erőltetett. Lehet, hogy túl érzékeny vagyok és gyáva is. Lehet, hogy az idegenségtől félek, s melletted velem van a gyerekkorom.

— Józsi — fordult utána a lány, és egy lépést tett feléje, mire a fiú hozzárohant, szorosan magához húzta, úgyhogy a vastag trikón át is érezte remegő testének idomait, ahogy felágaskodva a nyakába csimpaszkodott, és tüzes volt a szája, kicsit még cserepes is, mint akinek láza van, s a könnyei melegen és síkosan kenődtek szét az arcán.

Pedig most éppen felerősödtek a beszédhangok, s akinek Menci nem mert a szemébe nézni, özvegy Pákozdyné oly nyugodtan és széles hanglejtéssel beszélt az üveges gangban, mintha titokban se gondolna oda hozzájuk, hogy mit csinálhatnak, amikor pedig most először jött a fiához ez a napszámoslány. Az ő házába! A tanítói lakba! És magukra csukták az ajtót! Nem, semmiféle gyanakvás, vagy keserűség nem érződött a beszédéből, csak mintha a sorsába beletörődött özvegy mondta volna el, ki tudja hányadszor, a maga panaszát:

— Mert ti még csak elbújhattatok a szurdokokba, pincékbe, s ezeregy helyre még! De a tanító szem előtt volt, számon tartották, s mikor kiürítették a falut, még szegény apust is megütötte puskatussal a német katona, türelmetlenül sürgetve: Loss, loss!

— Nem puskatús volt az, Gizikém — hallatszott az öreg tanító hangja, s a halk, kárörvendő nevetése is hozzá, hogy ilyen elszóláson csípte megint a lányát, pedig hol van az korban tőle még. — Géppisz-toly volt!

— Hát jó, legyen géppisz-toly! Csak azt akarom mondani, hogy mi nem maradhattunk, bármilyen kegyetlen sors várt is ránk. Még szerencse, hogy anyust felvette egy teherautó. Csak annyit kiáltottunk utána, hogy Pécsent, a Bognár patikuséknál találkozunk. Ott csak szálljon le. Úgy is volt. Negyednapra, mire mi beértünk, s mindenféleképpen volt, néha gyalog, néha bennünket is felvett rövidebb-hosszabb távra valamilyen jármű, negyedik napon aztán találkoztunk.

— He! De hogyan? Elcsigázva, kiéhezve! Az ám!

És most folytatni lehetett volna, mi mindenben mentek keresztül. Orosz repülők köröztek fölöttük. Angol bombázók, s magyar katonákat lehetett látni a kukoricások szélén, ahogy visszamaradtak, s maguk

is menekülőben utánanézték a menekülteknek, nincs-e közöttük valaki a hozzátartozóik közül.

— Bennem is felébredt a remény, hogy hátha feltűnik valahol a szegény uram. Nem gondoltam, hogy szökni fog, azt nem tette volna. Úgy ment el, szegény, hogy azt mondta, becsületesen kell védeni a hazát, ha egyszer magához vett megint minket. De szabadságot kaphatott volna. Vagy sebesült is lehetett volna, aki ilyenkor, mikor már minden összeomlott, csak hazafelé tart.

— Én csak ránéztem szegény anyádra — folytatta Kovács tanító úr, mivel ő gondolatban már megérkezett, szakállasan és toprongyosan, hátán az ázott batyuval Pécsre, rég elszármazott barátja és komája, Bognár patikus házába, s megdöbbenhetett a törődött öregasszony látán. — Rá volt írva, hogy készen van! De ki tudja, mióta lappangott benne a kór!

— Csibi karon ülő volt, másfél éves, a nagyobbak, Zolti és Zsuzsi, ugyancsak a szoknyámba kapaszkodtak. Hiába voltak már iskolások, sőt Zolti hengegett, hogy ő már igazi puskát is elsütött, most sírtak az éhségtől és a fáradságtól, alig győztem csitítani szegénykéket.

— Azt mondja nekem a Bognár Bandi, édes komám, nekem ne mondd, mi az, menekülni. Én kipróbáltam, azt mondja, huszonöt éve, amikor bejöttek a szerbek. Hajjaj, mondom, az is volt valami? Hisz ott volt a Dolinka Vazul, tényleges huszárszázados, csak átállt persze, de azért úriember volt! Az sokat segített.

Állt a három gyászruhás nő, özvegy Podhradszky Viktorné, a hadifogolyként ittmaradt ukrán özvegye és a két lánya, s hiába kínálták helyül őket, nem ültek le, azt mondták, sietnek, hisz ott fekszik a halott egyedül, csak a szomszédok maradtak a ravatal mellett, s kinn az udvaron a bolond, akiről már volt egyszer szó ezen a délelőttön, fehér libatollal a kalapján, s virággal a kezében, boldog vigyorral az arcán.

— Hát azért mondom, Mariskám, kényszerűség volt, hogy ott tettük el, Pécssett szegény anyukát. És bár igaz, hogy sokat, nagyon sokat beszéltünk róla, mi lesz, ha egyszer, Isten ne adja, apus meghal, arra nem gondoltunk soha, hogy majd odaszállítjuk a holttestét, s aztán pihenjenek anyussal, szegénykéim.

— De meg nem is lehet — szólalt meg a tanító oly nyugodtan, mintha nem is az ő holttestéről történt volna említés. — Engedélyt kérni itt, engedélyt ott, rengeteg pénzbe és izgalomba kerül. Ilyet én nem kívánhatok a családomtól. Csak azért, hogy ott egyenek bennünket, egymás mellett a kukacok!

— Jaj, apus, miket beszélsz! — sóhajtott panaszosan özvegy Pákozdyné, úgyhogy még tisztán hallható volt az öreg tanító csikorgó nevetése saját akasztófahumorán, s a szerelmesek odabenn csak most engedték el egymást, amikor a gyászoló asszonyok búcsúzni kezdtek, mert ilyen választ kaptak:

— Nem, Mariskám, ne haragudj, de apust tényleg itt temetjük majd el a Rigószélen, csak hadd nézzen le onnan szigorúan, ha rosszkodnak a gyerekek és senki sincs, aki rendre és csendre intse őket ebben a mai világban...

(Folytatjuk)

GÁL LÁSZLÓ

DE LÁTNI AKAROK

nyitott szemmel csukott világom
lezárt világom láncra vert
volt már talán ki szólni mert
ördög vagy angyal
hangos szóval süket világban
ha deszkán is hogy elaludjunk
ha láncon is de felébredjünk
énekeljünk

hálás zsolozsmát alázatos térden
hogy megtanított nem hinni benne
másképp ki tudná isten lenne
és asztalánál ülnék éhen
és nézném hogy felfal mindent és engem
és nincsen szín és nincs szivárvány
eltört a márvány és mindenki mózes

fiatal éveim éhes gyerekek
fiatal éveim rongyos gyerekek
enni és felöltözni akartam

és így maradtam egyedül
éhesen és meztelenül
nagy itt a csönd hát senki sem üvölt
nagy itt a csönd

széles a víz se híd se komp
beleugrott szegény bolond
és úszni sem tud

két száraz fát dörzsölök össze
talán meggyullad de minék a tűz
se főzni se sütni se melegedni

de látni akarok te átkozott fa
te korhadt te vén te redves

ANYÓKÁHOZ

*mi anyóka még elüldögélünk
az őszi kertben a vörösödő
lombok alatt mert aszályos volt a nyár
és nem hullt jó langyos esőcske
hetven éve már*

*nem hullt esőcske a barna fű
sír a padunk alatt s egy szomjas kis csiga
nyújtózkodik a könnycsepp felé
de miért is könnyezel anyóka
de miért is könnyezünk*

*kéz a kézben mert még meleg a kezed
de meddig még de meddig az enyém
te bánod anyóka látod én belenyugodtam
hogy nem hullt jó langyos esőcske
hetven éve már*

*ne bándd anyóka én hiszek a csöndes esőben
hiszek a langyos nyári záporokban
hiszem még zöld lesz a fűtakaró fölöttünk
és boldog napsugarak csókolóznak a kövön
mert lesz még nyár anyóka*

ÖTSZÓLAMŰ KÓRUS

Különös utazás volt, az bizonyos. Estétől reggelig. Rajta volt-e a térképen valamennyi útvonal, valamennyi mezsgye és kitérő, rajta lehetett-e a régi holdfény, minden emlékezés, minden sóhaj, lidércjárás és valóság? Estétől reggelig az télen tizenöt kemény óra ugye, napszálltától derengésig, nyáridőben viszont hét órát is alig tesz ki egy ilyen utazás, hiszen már négykor, valamivel négy után megkezdji színjátékát a napkelte, a maga függönyjátékát, hogy meghasad arra keletnek az ég, aztán kárpitokat emelget és jelenést készít elő... Mégis, estétől reggelig tartott, csak annyit tudok róla. Nem volt menetrendje, csak megindult a kocsi és robogtunk.

A gépkocsi ajtaját becsapták, a motor halkan felzúgott, és megindult dél felé. Már túl voltunk az alkonyórán, a napszálltán... az már csak olyan erőtlen búcsú az ég alján.

»Esteledik, János, jó lesz indulni« — mondogattuk indulás előtt többször is: ő csak a vállát vonogatta, neki mindegy, a kocsinak reggel a garázsban kell lennie, neki mindegy. Hol ez, hol az tűnt el, nem voltunk soha négyen együtt az induláshoz. »Én még csak átfutok ide a trafikba« — mondta, aztán eltűnt az egyik, és vártuk, de nem jött. Amikor megjött, a másíknak az jutott eszébe, hogy a Gombkötő utcában le kell még adnia egy üzenetet. Nehezen jött létre az indulás, az bizonyos, de most végre már megyünk... Milyen hosszú ez a város, milyen széles, milyen végtelen, milyen földbe süllyedt, ekkora telkeken talán háromszázezer embernek is lenne hely, vagy félmilliónak, de ahhoz utcákat kellene lerombolni és sok emeletnyi házsort felépíteni. És ez a beszédes kövezet! Hol aszfalt, hol keramit, hol kőkocka. Mindegyik ilyen útépítés egy nekilendülést őriz, egy korszak nekilendülését, aztán jött egy másik korszak, más útépítési felfogással, és másfajta követ adott a járművek alá.

Kanyarodtunk és fúródtunk, és mindenki elgondolkozva ült a kocsi sarkában. Megyünk délnek és itthagyjuk a várost, és most biztosan mindegyikünk erre a városra gondol. Igen, erre a városra gondolunk mindannyian, de minthogy a kövezete is minden korszakra más-más anyag, a magunk mögött hagyott álmoké is más, a magunk mögött hagyott valóságé is más. Van, aki az iskolaéveket temette itt a múlt homokjába négyünk közül, van, aki szájtató vidéki bejáró gyereknek került ide, az álmok városába akkor, van, aki férfikora erejét hagyta éppen itt, és szíve hangosabban dobog az egyik fordulónál... A kórháznál odakünn aztán csendes gyász lepi el egész lényét; hány halottját is vitték ki ott a hátsó kapun?

Van, akinek legfeljebb egy kirándulás volt mindig ez a város, amely poros és édes-búsan akáccillatú és nagyalmú és nagyra törő és tele van rokkánásokkal... ő hát az az elhúzó, rozoga kis piros villamos odébblobogó lámpasorával, még az is, még az is tud szívet fájdtítani!

De mi közünk nekünk most már mindehhez? Négyen bezárva a benzinbűzös kocsiba — az ötödik János, aki komoran vezeti a gépet —, ahogy kiérünk a szabad mezőségre, előrefut megint a gondolatunk. Csak reggel érünk haza, ahol várnak bennünket: a fekete kocsi nyeli a távolságot, neki ez a dolga.

És elkezdődött a csodálatos utazás, amelyet nem tudok megmagyarázni, bárhog is szeretném. Mindig ott voltunk azon az úton, az útnak hófehér csíkján, mindig ott, azon vonultunk, vágattunk, rohantunk, valahogy furcsán azonban az egész végtelen fasor is velünk futott. S olyan tájkép volt, amely mindegyikünknek mást és mást mondott. Mint ahogy már a város is más és más emlékeket sugott át mindegyikünknek, ugyanúgy. És ez a négyszólamú furcsa kórus, azaz ötszólamú, mert János is ott volt, aki a kocsit vezette, különös zenét adott a motorzúgáson túl. S az egész táj olyan volt, mint egymásra retusált fényképek hosszú sora... mégis úgy, hogy mindenki tisztán láthatta és kivehette, tisztán tudta követni a maga képkockáit. S a maga kísérőzenéjét hozzá ezen a különös ekránon. S ha valaki belebámult a másik ekrán-képébe — véletlenül, akaratlanul —, riadtan kapta vissza a tekintetét, riadtan és szemérmesen. Ó, bocsánat — mintha ezt motyogta volna —, bocsánat a meglesett titokért!

Négyen ültünk a fekete kocsiban — ötödik volt János, aki az utat figyelte. Ám lehet, hogy az ő tekintetében is felködlött valami bizonytalan homály, mintha azt mondaná a tekintete: milyen furcsa ez, milyen nagyon furcsa ez az utazás most, estétől reggelig!

TAVASZ

I.

A humusz nyers illata úgy csípi az orrokat,
mint szállongó törött bors.
Markos legények zsiros trágyaruhát
teregetnek az éhes föld meztelen húsára,
az acsarkodó kapák kis, fojtó sebeket ütnek
a kertek száraz szürke rögein.
Minden éled és lüktet,
a munka dala komoly szimfóniává szélesül,
az utak porlepte csikjain megindul az áradat
az ocsúdó mezők tárt öle felé.
Drága a szalonna meg a kenyér,
és a téli éhezésben pállásra aszalódott,
kemény magyar zsellérek rossz célzattal
szorongatják a szerszám fényesedő nyelét.

II.

A gyárkémény fullasztó, bűdös füstöt öntöz a város felé,
az esztergapadok mellett acélcsontó munkások maratják a vasat,
az ablalgő gépóriások éhes nyeldekléssel várnak az anyagfalatra,
az ablakokra rakódott porrétegek eltakarják a bontakozó tavaszt.
Nem hallatszik be a verebek játékos csicsergése,
csak a rohanó autók idegtépő túlkölése,
meg kocszörgés, meg káromkodás, meg kopácsolás
— az útjavító munkások verik apró kockává a súlyos köveket.
Úgy jött a tavasz, hogy nem vette észre senki,
csak az árusok a piacon.
Befutott a zöldhagyma, a kitűnő, de nem szalonképes éhségcsillapító.
Szóval itt a tavasz, emberek!
Ujjonghattok, de ne felejtsetek azért elsején kifizetni a házbért.

III.

Nem vettem észre, amikor a Szerelem benyitott az ajtón.
Éppen egy verset írtam a tavaszról,
és lelki kezeimmel erősen nyomtam az agyam, hogy valamit
még kisajtoljak onnan erre a derűs évszakra vonatkozólag.
A Szerelem fölém hajolt és belekacsintott az írásomba.
»Szörnyűség! — jajgatott. — Hát ezek a mai költők
munkanélküliekről írnak és sztrájkokról,
Népszövetségről és kartellről most, tavasszal!«
Azután keresztülköpött a fejemen, és ész nélkül rohant ki a szobából.

ŐSZ

I.

Ólmos, nehéz eső mossa az aszfaltot,
nincs már por az utcákon,
de a láthatatlanul párolgó
gyilkos nedvesség sem kíméli a gyenge,
erőtlen tüdőket.

Bőrcserző nyári munkában csontosra aszalódott
munkásemberek ácsorognak a sarkon,
szintelen hajuk az arcukba lóg,
tömzsi magyaroknak, kókadt szlávoknak
bicskás a kedvük . . .

Fejfájdító, pancsolt borok
szintelen gőze az agyakra száll,
ahol képtelen gondolatok fogannak:
rossz a napszám, drága a kenyér,
csillognak a kirakatok,
pöfögnek a luxusautók,
borús az ég, lyukasak a cipők,
beteg a gyerek, sápadt az asszony . . .

A gondolatok néha mellékvágányra futnak:
Tenni kellene valamit, de mit? de mit?
Összesúgnak, morognak az emberek a sarkon,
a büszke paloták felé sandítanak,
megcsattog a foguk, mint ordások agyara,
de csak nyelnek, csak nyelnek . . .

II.

A lejtős kirakatokban duzzadt körték,
összeszorult szőlők, meg fényesre törölt
szirmos almák mutogatják domború hasukat
az éhes bámulóknak.

Ősz van, szomorú ősz . . .

Drága a gyümölcs, és a szakadt zsebekben
árván csörgő garasok majd kenyérre
váltják át magukat.

Az idő hidegre fordult, mégis mezítlábas
gyerekek szaladgálnak a keramitszalagon,
nevetnek, hajráznak,
pedig korog a gyomruk és zörög a csontjuk;
iskolába már nem járnak

— nem telik könyvre meg ruhára —,

az életbe még nem léptek be —

gyöngye gyereket nem vesznek föl inasnak.

Hát csak lődörögnek a hideg, csatakos, ideges utcán,
délben nem esznek, talán este . . .

BURKUS VALÉRIA

VILÁGÍTÓTORONY

(Regényrészlet)

Bepo állta szavát.

Mire a sziklához értem, ő már ott volt és számomra is hozott egy nylonzsineget.

— Arra kell ügyelned, hogy jól vedd be, nehogy a sziklába akadjon. Ott, abban a mélységben sok a hal.

Sehogy se ment. A horog kétszer is beleakadt a kövek közé, alig bírtuk kiszabadítani. Beleizzadtam, míg végül az én zsinegem végér is ott ficáncolt egy halacska.

Egész délután halásztunk Bepóval. Szép neve van. Olaszos, mer azon a vidéken, ahonnan származik, mindenki beszél olaszul és a lakosság nagy részének olaszos neve van.

Aztán beültünk a csónakba és körülevetjük a sziklát. Messzirő integettem a strand felé, de barátaimat sehol sem láttam. Kezemből tölcserít formáltam és hangosan kiáltoztam. Ott lesznek valahol a narancsszínű napernyő környékén. Annak tövében hagyjuk rendszerin ruháinkat. De hiába kiáltoztam, senki sem integetett vissza... Igaz a szél a part felől fújdogál, nem is szél ez, csak olyan szellőcske, de épp elég ahhoz, hogy elfújja az ember hangját. Biztosan azért nem hallják. Vagy el vannak foglalva. Egymással. Meg a lányokkal. Akkor pedig én kiabálhatok: se látnak, se hallanak. Észre sem veszik tán, hogy nem vagyok közöttük...

Jasi nem sokat törődik velünk. Rendszerint kissé távolabb napozik, s amióta a vendéglő pincérei között felfedezte egy földijét, majd nem mindig a teraszon tartózkodik. Jóformán csak az étkezéseknél találkozzunk. De ez érthető is, Jasi sokkal idősebb nálunk, unhatja a mihályuléseinket. Délutánonként meg felöltözik és megy.

— Bemegyek a városba — mondja könnyedén és meg sem kérdezi, nem akar-e valaki vele menni. El sem tudom képzelni, mi örömet lehet valakinek abban, hogy egyedül begyalogoljon a városba és aztán egyedül visszajöjjön. Az ő helyében én biztosan magammal hívnél valakit, feltéve persze, ha az lenne a hobbym, hogy a várost járjam mint ő. És gyanítom: mit keres minduntalan a városban?

Eleinte arra gyanakodtam, hogy Jasinak dugesz pénze van, azért jár a városba, hogy valami finom nyaláncsággal pótolja a napkosztot. Elmondtam a gyanúmat a fiúknak, de ők csak a vállukat vontogatták: miért ne?! Jasi becsületesen befizette a részét, még többé is adott, mint mi... ha ezenkívül még van pénze — az ő dolga. Az csinál vele, amit akar. Nem a miénket fogyasztja.

Belenyugodtunk hát, és ettől kezdve természetesnek tartottuk magányos sétáit.

Biztosan most is ott üldögél a teraszon. De Oké meg Imi miért nem vesznek észre? Nagyon rosszul esett, de Bepo előtt nem akartam mutatni.

— Biztosan beszélgetnek — mondtam egykedvűen és körülnéztem. A távolban megcsillant egy napsugár a világítótorony reflektorán.

— Voltál már ott? — intettem a torony felé.

Bepo bólintott.

— Nagyon messze lehet — méregettem a távolságot —, odáig tán nem is győznél evezni.

— Ugyan, semmi az — tiltakozott fitymálva. — Ha akarod, téged is elviszlek.

Hűvösödött. Bepo hosszú ujjú pulóverébe bújt, és kérdően nézett rám.

— Akarod?

Méregettem a távolságot. Mennyi idő alatt járhatnánk meg? Senki sem tudtam megállapítani, még megközelítőleg sem. A tenger nagyon csalóka. Lehet, hogy csak félórai járás, de az is lehet, hogy több órán át kell eveznünk.

— Nem mersz? — értette félre habozásomat.

— Dehogynem!

Hirtelen határoztam. Gyerünk! És ha későn érek haza — annyi baj legyen. Úgysem veszik észre. S ha igen, annál jobb. Legalább agódnak egy kicsit. Úgyis önmagukkal vannak mindig elfoglalva. Önző sutyák. Amióta itt vagyunk, alig voltunk együtt. Azt reméltem, hogy majd a bevásárlások alatt jól kicsavarogjuk magunkat, mi hárman, ahogy régen szoktuk. De a lányok már az első napon kijelentették, hogy ők is velünk jönnek... És ezek a maflák tiltakozás helyett csak hallgattak, és közönyös arckifejezésük mögött felcsillanó szemük egyáltalán nem azt mutatta, mintha haragudnának ezért. Hát csak menjenek. Örüljenek. Én majd nélkülük is boldogulok.

— Várj, megyek a ruhámért! — mondtam Bepónak, amikor visszaértünk a sziklákhöz.

Senki sem látott, amikor partra szálltam.

Karomon ott csillogott megint a halfüzér. A halak közül hetet én fogtam. Gondoltam odaadom nekik, de sehol sem láttam őket. Jasi sem volt a teraszon.

Annyi baj legyen!

Felbaktattam a sátorhoz. A halakat az egyik tálba tettem, a másikkal lefedtem, és visszahelyeztem a nagy edényes dobozba. Egy papírszeletre ráírtam: HOZTAM HALAT! A DOBOZBAN VAN! Aztán még odaírtam: JÓ ÉTVÁGYAT!

Sehol egy rohadt gombostű. Dühösen kutattam át a lányok táskáit, aztán Rita varródobozából kivettem az egyetlen varrótűt és azzal tűztem a cédulát a sátorlapra.

Belebújtam tréningruhamba. Jólesett a meleg, mert kint a tengeren elég hűvös volt már. Összegöngyöltem a plédemet és azt is magammal vittem.

Leereszkedtem a sziklás partra, ami nem is volt olyan könnyű, mert a pléd akadályozott az ugrásokban, a sziklák meg jó messzire voltak egymástól... Végre megláttam Bepót. A sziklán hasalt és a vizet figyelte.

— Hahó! — kiáltottam messziről.

— Sikerült? — Bepo felállt és néhány lépést elém jött.

Nem tudtam, mire érti, de boldogan integettem. Utóvégre sikerült ideérnem, és az is valami. Most már annak is örültem, hogy nem találkoztam velük. Legalább nem kellett válaszolgatnom kérdéseikre, és így érdekesebb is. Izgalmasabb.

— Egy obornyacsát fedeztem fel itt alattunk — mutatott Bepo a szikla tövébe. — Úgy látszik, itt van a tanyája.

— Nem tudom, mi az — mondtam.

Csodálkozva nézett rám.

— Csápjai vannak és ronda feje.

— Polip.

— Az, az. Holnap majd kifüstöljük a drágalátost — mondta, s én bólogattam, bár fogalmam sem volt róla, hogyan kell a polipokat kifüstölni.

Beszálltunk a csónakba.

— Először te evezel — jelentette ki Bepo a nadrárgját húzva.

Az evezőkhöz ültem és megmarkoltam a lapátok sima nyelét. Bepo nevetett, mert az evezőket, túlságosan mélyen merítettem meg. Amikor meg vissza akartam őket húzni, a víz nem engedte. Kínlódva próbálgattam újra. Sehogy sem ment, pedig olyan egyszerűnek rémlik, amikor más evez.

— Ne engedd olyan mélyre! — utasított Bepo. — Visszafelé pedig egészen emeld ki a vízből.

Megpróbáltam. Néhány suta evezőcsapás... majd egyszerre éreztem, hogy megfogtam az ütemet. A csónak lassan elindult a megcélzott irányba. Ez az irány egyelőre még nem a világitótorony volt, mert csak úgy találomra mentem és fogalmam sem volt róla, mit kellene tennem, hogy toronyiránt forduljon a csónak.

Bepo leült velem szemben a csónak farába és egy rövid nyelvű lapátszerű evezővel irányította a csónakot.

— Így. Most tartsd ezt az irányt — mondta, s én erélyesen mártogattam az evezőket. A jobb karom azonban, erősebb lehetett, mert a csónak megint irányt változtatott. Bepo újra egyenesbe terelte és figyelte, ahogy lassan kezdtem rájönni, mit hogyan is kell csinálnom.

— Nem sokat ér az, ha az embernek mindent a szájába rágnak... Jobb, ha magad jössz rá — mondta, s én igazat adtam neki.

Jólesett az evezés. Már az elején kibújtam a tréningruhám felső részéből; alaposan kimelegedtem. Csak atlétatrikóm maradt rajtam, de így is melegem volt.

Az evezők ütemesen loccsantak a csónak két oldalán. Néha még el-eltévesztettem az ütemet, ilyenkor a csónak billent egyet, de aztán megint minden ment, mint a karikacsapás.

Az öböl már jó messzire volt tőlünk. Hang már nem ért el hozzánk, de a lenyugvó nap sugaraiban felvillantak a távolban a színes napernyők, meg a tarka fürdőtrikók... Ők is ott lehetnek valahol — gondoltam. Oké biztosan húgom körül idétlenkedik, Imi meg Terit szédíti ócska meséivel... Vagy halacskáznak. Bár halacskázni úgy jó, ha minél többen vagyunk, de nekik biztosan így is jó. Nem is hiányzom nekik...

Mélyet sóhajtottam, és mélyebbre süllyesztettem az evezőket a sötétkék vízbe.

Bepo rám nézett.

— Estére visszaérünk — mondta megnyugtatóan.

— Nem érdekel! — húztam össze a szemöldökömet. — És ha nem érünk vissza! Annyi baj legyen!

Már vagy fél órája eveztem. Nem akartam megnézni a karórámat, nehogy Bepo félremagyarázza. Azt hinné, hogy elfáradtam és azért nézem az órát. Figyeltem inkább, mit mesél:

— Tavaly volt egy olasz barátom. Olaszul is tudok — tette hozzá. -- Itt nyaraltak a campingben. Jó haver volt, mindig együtt voltunk. Azt hiszem, Tonino szülei örültek is barátságunknak, legalább békén hagyta őket... Amikor elmentek, hívtak, hogy látogassam meg őket Olaszországban...

Legyintett.

— Mintha az olyan egyszerű volna... Látogassam meg...

— Az idén nem jöttek?

Bepo a fejét rázta.

— Írt Görögországból. Oda mentek az idén. Visszafelé erre jönnek, találkozni akar velem...

Elhallgatott.

— Ott a sziklán... amikor találkoztunk, órá vártál?

— Nem, nem — mondta Bepo gyorsan. — Nem vártam. De Tonino tudja, hol szoktam horgászni. Ha megérkezik, odajön...

— Lehet, hogy már haza is mentek, más úton.

Nem tudom, miért mondtam ezt, de hirtelen úgy éreztem, olyat kell mondanom, ami rosszul esik neki. Bántani akartam, mert szavaiból kiéreztem, hogy akkor a sziklán valóban Toninót várta. És talán sajnálja is, hogy helyettem most nem Tonino ül a csónakban...

— Még nem mentek haza — mondta Bepo szárazon. — Na, add most ide — tette hozzá váratlanul, és a csónak peremébe kapaszkodva elindult felém.

Tiltakoztam. Még bírom, nem fáradtam el. De azért titokban örültem, hogy átvette az evezőket. Ha minden nap eveznék, mint ő — gondoltam —, akkor nekem is jobb erőnlétem lenne.

— Tonino volt a világtóronynál? — kérdeztem váratlanul.

Bepo a fejét rázta, s én megkönnyebültem, hogy olasz barátj egyszer sem vitte magával.

Az öböl már alig látszott, a távolság a csónak és a torony között mintha mégsem csökkent volna. Magamra húztam tréningruhám, mert a tenger felől megcsapott a hűvös levegő.

Bepo gyakorlott mozdulatokkal evezett.

— Nem szidnak össze, ha későn érsz haza? — kérdeztem.

— Ugyan — vonta fel a vállát. — Akkor érek haza, amikor akarok!

— Nekem kilencre mindig otthon kell lennem.

— Észre sem veszik, mikor érek haza. Van úgy, hogy vacsoránélkül fekszem le. Anyám a nyaraló vendégekkel bajlódik, az egész lakásunk ki van adva...

Irigykedve néztem rá: de jó is lehet neki! Egész nyáron azt csinál amit akar, oda megy, ahova akar, akkor megy haza, amikor jóles neki...

— De jó neked! — mondtam őszinte csodálattal.

— Fenét — mondta rosszkedvűen, és sokáig hallgatott.

Lassan alkonyodott. A távolban felvillant egy-egy fény, s az ég is megjelentek az első csillagok. Körülöttünk, amerre csak néztünk kékség. Kék víz jobbról, kék víz balról, előlről és hátulról is. Meg fe az égbolt is kékllett. Aztán az előttünk levő kékség lassan keskenyede. Közeledtünk.

— Az öreg Jakov morcos ember — figyelmeztetett Bepo. — Ne hogy megijedj, ha összeszid bennünket...

— Ki az a Jakov? — kérdeztem, de mire kimondtam, már tudta, hogy már megint előbb járt a szám, mint az eszem. Bepo is úgy gondolta, mert nem is válaszolt a kérdésemre.

Szeretek logikusan gondolkozni. Erre büszke vagyok. A vaslógám a másik percben azt mondta: egy világítótorony felé közeledünk ahol valószínűleg csak egy ember él, a torony őre. Ha tehát Bepo bizonyos Jakovot emleget, az nem lehet más, mint a toronyőr.

A világítótorony bejárata tőlünk jobbra esett. Bepo balfelé kormányozta a csónakot, a kiálló sziklák közé. Onnan néztük a parán kikötőt, melyben egy fekete bárkán kívül még egy piros-fehér motocsónak is himbálódzott.

— Úgy látszik, Jakovnak vendége van — mondta Bepo suttogva. — Meglessük őket. Mindig jön hozzá valaki. Kíváncsiságból. A külföldieknek nagy élmény ez, s az öreg is jól jár. Nem unatkozik, aztán mi a vendégek sosem jönnek üres kézzel... egy-egy üveg ital, néhány papli cigaretta...

Mélyebben hatoltunk a sziklák közé, s én borzongva néztem a zómoszattal benőtt, ormóttan szirteket.

— Nézd csak, ott! — mutattam egy sötét üreg felé. — Az m

— Barlang — súgta Bepo felém sem fordulva. A kikötőt figyelte ahonnan most hangok szűrődtek felénk.

Egy fiatal nő és egy férfi jött lefelé a parton. Mögöttük, kissé hátrább, egy matróztrikós ember baktatott, nyomában tarka kutyával.

A vendégek beszálltak a motorcsónakba, benyújtották, majd az elinduló járműből integettek a parton maradt öreg felé.

— Ez Jakov — súgta Bepo.

De hiába fogta halkra a szavát, mert a kutya hirtelen megállt, fülét hegyezte. Aztán otthagya gazdáját, és csaholva felénk szaladt.

— Na, mi lesz Sarko — kiáltott utána gazdája. — Mit fedeztél el már megint? Újabb vendégek talán?...

Bepo megadóan evezett elő a sziklák mögül.

— Mit bújkáltok ott, haszontalan kölykei?! — kiáltott felénk az öreg.

— Látod. Ugye mondtam!

Arra gondoltam, hogy ha nem bújtunk volna el, akkor talán Jakov apó sem haragudna, de nem akartam mondani Bepónak, nehogy őt is neharagítsam.

Beeveztünk az öbölbe. Bepo kidobta a kötelet, majd ügyesen utánaugrott. A kötelet a cövek köré csavarta, amelyhez az előbb még a motorcsónak volt erősítve, majd az öreg felé szaladt.

Csodálkoztam, miért szalad oda, ha fél tőle, de ekkor Bepo felém ordult és futtában visszakiáltotta:

— Elfelejtettem mondani: az öreg Jakov — a nagyapám.

Leesett állal néztem végig nem mindennapi találkozásukat.

Bepo megállt három lépésre az öregtől, és szétvetette a lábát. A kutya boldog csaholással szaladt hozzá. Az öreg vele szemben állt, úgy mint ő, szétvetett lábakkal. Méregették egymást, mint szorítóban a bírósók, aztán egy láthatatlan jelre előreléptek és kezet fogtak. De nem akármilyen kézfogás volt ez. Jobb lábuk külső felét egymásnak szorították és szabályos erőpróba következett...

Otthon, játék közben mi is így mérjük össze az erónket a fiúkkal, de nem is gondoltam, hogy felnőttek is kaphatók ilyesmire. Bepo megsízította izmait, s nagyapja nyakán is megdagadtak az erek. Mindkettő zemében öröm csillogott, míg viaskodva igyekeztek kibillenteni egymást az egyensúlyból. Aztán az öreg egy erősebb mozdulatára Bepo zandálos lába eltántorodott az ormótlan bakancs mellől, s akkor ők egyetlen viharosan megölelték egymást. Jakov apó Bepo hátát veregette gyengéden, a kutya meg vidáman ugrándozott lábuknál.

— Hol vagy, te lókötő? Egy hete már felém se néztél... — berzenkedett az öreg, aztán bütykös ujjával felém bökött: — Hát ez meg ki fia?

— Barátom. Itt nyaralnak a táborban...

Közben én is kiugrottam a partra és elindultam feléjük. Bepo nagyapja felém nyújtotta a kezét.

Most rajtam a sor! — gondoltam ijedten, de az öreg csak megszorította a kezemet, a másikkal meg megveregette a vállamat. Nagy, irdes tenyerében szinte elveszett a kezem.

— Na gyertek — mondta. — Bemegyünk.

Távolról egy ilyen világítótoronyról az ember el sem képzei, hogy lakni is lehet benne. Hajórol már láttam közelről is, de azért nem hittem volna, hogy ennyi hely van körülötte. A sziklák között jól elújcsakáznék, a torony tövében meg akár kerékpárversenyt is lehetne rendezni.

Felkapaszkodtunk a korhadtt lépcsőkön a lakószobába. Egy asztal mellett két, háziszóttessel letakart lóca állt, a sarokban meg egy kis villanytűzhely. Leültünk a lócára. Jakov apó két nagy bögrét vett le a falipolcra. Valahonnan egy zománcozott köcsög került elő; az öreg a bögréket megtöltötte tejjel, aztán egy tányér juhtúrót tett mellé a barna viaszosvászonnal letakart asztalra, néhány zöldpaprikát és egy fehér ruhába csavart kenyeret. Nem vekni volt, hanem olyan, amilyet falun sütnék: kerek s a héja koromfekete.

— Anyád mit csinál? — kérdezte unokáját, és két nagy karéjt kanyarított a kenyérből. Mindkettőről levágta az égett héját, és oda vetette a vizsla szemekkel figyelő kutyának, mintha csak tudta volna, hogy nem szeretem az égett kenyérhéját. Anyuék kiskoromban mindig becsaptak, hogy pirospozsgás lesz tőle az arcom. Egy ideig el is hittem, és szorgalmasan rágcsáltam a kesernyés égett héját, de aztán, hogy a tükörben semmi eredményt nem láttam, abbahagytam.

— Dolgozik — válaszolt a kérdésre teli szájjal Bepo.

— Tele a ház, mint mindig?

— Ūhüm — bólintott szőke barátom, és belekortyolt a tejesbögrébe. — Mos, főz, takarít, vasal — aztán újra mindent előlről... Bár csak már vége lenne a nyárnak!

— De te segítesz neki!

Az öreg ezt nem kérdezte, hanem kijelentette, mint a világ legtermészetesebb dolgát.

— Amit tudok. Bevásárlók, meg a takarításnál is ott vagyok...

— mondta Bepo egykedvűen.

Az öreg leült velünk szemben és kedvtelve nézte, hogy tüntetjük el a túrótt a tányérról, és hogy ürítjük ki a bögréket. Szeme épp olyan volt, mint unokájáé, csak sok apró ránc volt körülötte. Arcába a nap, szél meg az évek mély barázdákat véstek, de tekintete fiatalos volt, mozdulatai rugalmasak maradtak. Ha nincsenek arcán a ráncok, s a haja nem hófehér, inkább Bepo apjának, mint nagyapjának nézném.

Vacsora után, kis csigalépcsőn felmentünk a toronyba. Messzire el lehetett látni. Az egyik oldalán a nyílt tenger sötétlett. A vízen néha lágy szellő suhant át, s ilyenkor a hold fénye úgy sziporkázott rajta, mintha csokoládérol lebontott, összegyűrt ezüstpapír lenne. A parton meg ezernyi csillagocska ragyogott.

— Ott van a tábor — mutatott Bepo a távolba. — Ott meg a város. Ahol az a sok fény ragyog.

Jobbra fordítottam a fejemet, s megpillantottam, amit kerestem: a kis kivilágított félszigetet... mögötte a ragyogó hotellel.

Sokáig báméskodtunk, majd Jakov apó felkiáltott, hogy most már elég volt, mindjárt holnap lesz, és aludni is kellene.

Az órára néztem. Tizenegy elmúlt.

— Itt alhattok mindketten — mondta Bepo nagyapja, amikor visszamentünk hozzá. — Anyád tudja, hogy itt vagy?

Bepo bólintott.

— De az enyimek... nem tudják — mondtam tétován.

— Persze. Vissza kell mennünk — mondta Bepo határozottan, aztán körülszimatolt a szobában: — Valamit azért még ennék. Megéheztem...

Nagyapja hangosan nevetett:

— Az evezéshez bizony kondíció kell — mondta, és szedte elő az ételt. — Na egyetek gyorsan, aztán majd elkísérlek benneteket egy darabon.

Másodszor is megvacsoráztunk. Jakov apó egyre csak töltötte a lejet a bögréinkbe:

— Igyatok csak, igyatok. Velem ne törődjeteK. Gondoskodik rólam Eufemia — mondogatta vidáman.

Eufemia? — néztem nagyot, mert eddig Jakov apón kívül egyetlen élőlényt sem láttam. De Bepo megmagyarázta, hogy Eufemia nagyapó kecskéje.

— Nem is vetted észre, hogy kecsketejet iszol? — kérdezte nevetve, és én csak azt válaszolhattam erre, hogy nem tudom, mit ittam, de nagyon jóízű volt. Nekem nagyon ízlett.

A két csónak egymás mellett haladt. Megint én eveztem, de most sokkal nehezebben ment, mint délután. A tenyerem sajgott, s a karomat is nehezen emeltem... Úgy látszik, izomlázat kaptam.

Bepo nagyapjával beszélgetett a vízen át. Aztán csend lett, csak halk csobbanások hallatszottak, amint egy-egy hal a magasba vetette magát. Nagy nyugalom borult a tengerre... Aztán néhány csónak tűnt fel a közelben. A csónakok orrán erős fényforrás, mely nagy körben bevilágította a vizet. A lámpák mögött sötét alakok mozogtak. Egy-egy elnyújtott kiáltás hallatszott az éjszakában... A hangokat úgy hallottuk, mintha egészen közel hozzánk beszéltek volna, pedig elég távol lehettek még tőlünk...

— Éjjeli halászok — mondta Bepo feleslegesen, mert magam is kitaláltam. — Most már visszamehetsz Jakov — tette hozzá. — Nem vagyunk egyedül.

Az öreg morgott valamit, aztán evezőjével megfordította csónakját.

— Gyertek máskor is! — kiáltott felénk, s evezni kezdett a világitótorony felé.

Helyet cseréltünk. Most Bepo evezett.

Majd leragadt a szemem, pedig a levegő hűvös volt. Most örültem csak, hogy magammal hoztam a takarót; jól becsavartam magam, és a csónak végébe kuporodtam. A csónak egyenletes mozgása félálomba ringatott.

De Bepo nem hagyott aludni. Egyre beszélt hozzám, s ha nem feleltem kérdésére, lefröcskölt. Ettől aztán felmérgeyedtem, és kimen az álom a szememből.

Vajon mi vár rám otthon, illetve a táborban? Észre vették-e, hogy eltűntem? Hát persze, hogy észrevették, de vajon aggódtak-e? Nem volt tölem rendes dolog, hogy így mentem el — ébredezett bennem a lelkiismeret. De a halból tudhatták, hogy Bepóval vagyok és... Főlős leges aggódnom... Egészen biztosan lefeküdtek és nyugodtan alszanak már... Az utóbbi időben sokszor bebizonyították, hogy nem sokat tőrdnek velem... Ott vagyok, vagy sem — nekik az teljesen mindegy...

— Jakov nagyon érdekes ember.

Bepo hangja kizökkentett töprengésemből.

— Mért nem mondtad, hogy a nagyapádhoz megyünk?

Bepo kuncogott.

— Így érdekesebb volt.

— Neked! — mondtam ásitva. — De az igazat megvallva, neken is érdekes volt. Különösen az az erőpróba. Már azt hittem, velem is megcsinálja...

— Fogadás. Fogadásból csináljuk... Jakovnak van egy klassz halászfelszerelése. Olyan igazi... de azt mondja, nem vagyok még elégi erős hozzá... Pedig nagyon fáj rá a fogam... Egyszer nagyon nyag gattam érte, de ő csak hajtogatta, hogy gyenge vagyok... Megdühösödtem, és azt mondtam: próbáljuk ki. Ha akarom, őt is legyőzőm.

— És sikerült?

— Eddig még nem. Pedig azóta mindig kipróbáljuk, ki az erősebb ahányszor csak találkozunk. Abban reménykedtem, hogy hagyja magát legyőzni, de ő ebben nem ért tréfát. Teljes erővel küzd.

— Azért te is megállod a sarat — mondtam elismeréssel.

— Jövőre legyőzőm! — válaszolta magabiztosan. — És akkor enyém lesz a háló, meg az egész felszerelés. Mert megígérte: ha egyszer legyőzőm, nekem adja. Mert akkor már erős leszek.

Egész közel voltunk már a parthoz.

Bepo bevezett az öbölbe, hogy ne kelljen a sziklákon ugrándoznom a sötétben. Lehúztam a szandálomat, és felgyűrtem a tréningnadrágom szarát, aztán kigázoltam a partra. Bepo utánam dobta a plédet majd az evezővel eltolta magát a parttól.

— Holnap is jövök — ígérte, és belemerítette az evezőket a vízbe. Egyedül voltam a parton.

Megszárítottam a lábamat, felhúztam a szandált, és a széles úton elindultam a tábor felé. A folyómedren át nem mertem menni, ki tudja még kígyó is lehet ott a kövek között...

Az autóúton néhány kései kocsisuhant el melletttem. Aztán lekanyarodtam balra, az olajfák alá. Nesztelenül lépkedtem, s amikor a sátorunkhoz értem, óvatosan felemeltem a sátorlapot. A szandálom már kívül lerúgtam. Elhatároztam, hogy a pizsamámat sem keresem így fekszem le, ahogy vagyok, nehogy a motoszkalásomtól felébredjenek...

Nem ébredtek fel.

Mert nem is aludtak.

Ahogy beléptem a sátorba, a jobb sarokban felvillant Jasi zseblámpája. Aztán egy hatalmas pofon csattant az arcomon.

— Na! Mi az? Megbolondultál?

Tiltakozva kaptam az arcomhoz és egyidejűleg ugrottam volna Jasi felé, hogy visszaadjam neki a pofont, de valamiben megbotlottam.

A matracomon, összekuporodva, Rita feküdt. Kezében zsebkendőt szorongatott és álmában szepegett... A zseblámpa fényénél láttam, hogy csak ő alszik. A többiek nyitott szemmel, ébren feküdtek.

— Van szíved, te barom!? — szidott fojtott hangon Oké. — Ez szegény kisért a szemét utánad. Most aludt el egy fél órája.

— Különben, hol voltál? — kérdezte Imi a bal sarokból.

— Különben, semmi közöd hozzá... — kezdtem, de Jasi fenyegetően felém hajolt, mire behúztam a nyakamat. — Majd holnap elmondom. Most nagyon álmos vagyok.

— Mi tán nem vagyunk? — kiáltott Jasi.

A szomszéd sátorban mozgólódás támadt:

— Ruhe, bitte Ruhe — szólt ki egy álmos, bosszús hang.

Rita felriadt. Nagyra nyitotta a szemét, amikor meglátott, hangoosan elsírta magát, és a nyakamba csimpszkodott. Erősen szorított és egyre csak sírt...

— Most már ne sírj, kis buti — simogattam megatva a fejét.

Hülyeség volt szó nélkül elmenni. Tudhattam volna, hogy Rita mindjárt rosszra gondol. Igaz, nem is sejtettem, hogy ennyire elhúzódik a kirándulás.

— Kerestünk, egész este — szepegte hűgom, és csak lassan nyugodott meg. — A sziklára is elmentünk. Aztán már nem is tudtuk, hol keressünk.

— Hiába mondtam én: rossz pénz nem vész el — dörmögött Jasi lehalkított hangon, nehogy a szomszédok megint ránk szóljanak —, nem lehetett vele bírni. Na, menj most szépen vissza a helyedre. Mindjárt reggel lesz.

Már pirkadt.

Rita papucsába bújt és a kombihoz botorkált. Kinyitotta az ajtaját, de mielőtt felkapaszkodott volna rá, jó hangosan kifújta az orrát.

Mindenki hallgatott, míg felhúztam a pizsamámat és a takaró alá bújtam. Én se szóltam. Kicsit furdalt a lelkiismeret, nem mondom, de elégedett is voltam. Szóval mégis hiányoztam... Mert barátaim góromba viselkedésén éreztem, hogy ők is aggódtak és örülnek, hogy előkerültem. Nemcsak Rita siratott meg — nekik sem volt mindegy, akár-hogy hősködnék is most. S talán még az is eszükbe jutott, hogy mi hárman nem ilyenek terveztük ezt a nyaralást...

Amióta a tengeren voltunk, ezen a hajnalon aludtam el először elégedetten.

SORVADÁS

(Részlet)

nem

ez nem holdutak

nem ingák kalapácsa

utakra barnán apró porcokkal egyesülő köszönések

sziporkák

virágok csengése

versek

fogakat mosolygó nevetés keréknyom idegek csörömpölése

nem

nem zászlók nem kocsonyás körömkalapok

verejték-finomító vérérelő álomszépítő

világot szivárványba bájló világot szivárvánnyá érlelő

egy estben szomorokás ingákat békítő kiáltás

nem a vér zaja üteme a vér büntetése átka

ahogy időt vontató cédrusok koronáján

megszületik az örök bizonyosság istennője

pléhmosollyal a tenyerében

pléh törülközővel a szemében

pléhvirággal utat érlelő lábai között

apró cserepeken a nevetése oly csilingelő

mintha a hold a nap a föld koccanna össze

egy megbékélt pillanatban az őzek örök szerelmét

festve a falakra

hogy ezer év múlva is

ébredjen a béke

nem

ez nem csonka lábak imája

amint a nap felé merednek

a nap felé emelednek

a nap felé múlnak el

mert a kort így határozzák meg a dolgok

a nyirokmélyülő alagutakban

a nyirokbontó pléhsisakokban

így azt hinnénk hogy nem teljes a béke

pedig mily nagy a szomjunk

ahogy a komoly agyag is egyszer tűzzé éled

és PHAEDRÁM szemében

úgy születnek meg a csonka repülőgépek

úgy állnak az idők hasára

mintha a MINDEN
kis pléhdobozokba lenne zárva
a vezérek
úgy küldik a cédrusokat is csatába
a halál liúktető hajnalára
ahol komoly tüzeket békít a szellem
nem
ez nem tornyok magassága
tornyok nevetése
bólíntgató szerencsejátzsma
a szerencsénk csontjai
ahogy az atomok feszülnek lépnek PHAEDRA homlokára
nem
ez nem lehet
őszülő istenek tánca
nem csontégető cserepeket pirosító álmok
az őshomokban elvesző
vissza soha nem térők kiáltása
csak hasonlít a mára
PHAEDRÁM háromszor csattanó ostorára
ahogyan győztesen
a hajnalokon
meghajol előtte a cédrusok koronája

EGYSZER IMÁRA
KÉTSZER IMÁRA
HARMADSZOR HALÁLRA

nem
ez nem bölcsők nevetése
bölcsők érintője a levegővel
bölcsők ítélkezése babonában
nem
ez nem a jövő jajok
jövő ígéretek
jövő feledések
jövő álmok
jövőbe mozduló ájulások
jövő hitébe kötött utak
kapcsok lélektüzek
nem
így nem tudnék PHAEDRÁM szemében
új utakra lelni
új kenyér-kacajt venni a kifestett hétköznapoktól
a mindig megbékélt türelemtől

EGYSZER SZERELEMRE
EGYSZER IMÁRA
EGYSZER ÉLET-HALÁLRA

nem
ezek nem csontszavak
bársonyba tákolt csonthegedük
csontkiáltások

PHAEDRÁM EGYETLEN LEHELETÉBEN A BÓBISKOLO
[FELTÁMADÁS

ahogy a halottak sohasem raknak fejükre pléhsisakot
a halottaknak nincs pléhfülük
homlokukon pléhbarázdák
hogy apró bogarak szárnyán harsányan csilingeljenek
a halottaknak nincsenek pléhpólusaik
hogy egy-egy tapintásnál véres levegőt érintsenek meg
a halottak komolysága nincs pléhbe öntve
a hatványozott remegésben
úgy
mint a bolondok
a vérbajosok
az idióták
a leprások
ahogy szakállukon egyre csak a csuklás
hegyláncait őrzik

PHAEDRÁM IGAZSÁGA EZ

akkor a neved ezüstkanalakba véstem
hogy férjed és uralkodód ne ismerje fel
a megmérgezett tavakat
s úgy fektess oda egyszer
a halottak elé
hogy engem felismerjenek
én fekete foltos verseket vések akkor
mélyen bókoló kalászokra
hogy kenyeredben megtaláld a mohák verejtékét
hisz nyirkos mohákban születted
nyirkos mohák tápláltak mohatejjel
nyirkos mohák leheletéből szívtad
magadba az első szűz levegőt is

az elején
csak a némák
csak a megütközöttek
csak a tejgyökeresek
a pillanatban megfeszült inak
a pillanatban megfeszült harapások
némák gyökerei
a némák csontokra festett harapása

a némák mohákba vetett ágya
a némák nyirkos gyökérszikrája
az elején

csak
lombbragasztó
képek

csak szívképekben fészkelő galambok
az elején csak békét soványító nyirokcsomók
kibontottad az éjszaka leheletét
az elején
jaj hogy menekültek a holtak
a ragyások
a mélységekbe szenderülők
jaj hogy kiáltottak
a földnyirbáló molypréselő esküdözők
a csilingelők
az égbénító
az úgy is feljajduló
verejtékkeverők
a bikák hátán nem látták a csengettyűző holdat
az elején
az elején minden koromfeketítő lombot
megevett a hangyák raja
az elején
mindjárt az elején
a mohák a tüzek a harapások előtt
a halált érlelő medrekben
gyökereket szoptató hónalj-bársonyokban
ó hogy futottak a megvesztegetők
a csillagmagvakban
a napvirágok árva farkukat nyújtották
az erősödő sugaraknak
te tudtad csak
egyedül csak te tudtad
hogyan eljön a földre

a S O R V A D Á S

így tette a virág-tüzek szülője
virág-átkok egy-egy kehelyben kibontója
a virágfakadások
is halált szülnek újra
mit ér így
a vak madarak tolla
a vak ásványok
a vak döfések
hogyan az első pillanatban legyőzhessük
a dermedt újulást

a sírást sejtő köveket
a sírást sejtő rügy-galambokat
a sírást sejtő ingavicsort
a sírást sejtő emlősöket
az emlősök örök sírást sejtő várakozását
ahogy pillanatok

percek
órák
napok
hetek
hónapok
évek
évtizedek
századok

alatt újabb emlősöket szülnek
s úgy ülnek ki a béke terére a VÍZÖZÖN-PARTON
HOGY FELFALJÁK
A FÖLDET

KOPECZKY LÁSZLÓ

DON JUAN UTOLSÓ KALANDJA

Verses komédia 2 részben

SZEREPLŐK:

Don Juan	Dr. Galba
Hircan	Conius
Oiselle	Dordonne apó
Donna Clara	Donna Agatha
Eminetta	Cornelius páter
Lucrezia	Őrparancsnok
Sára	Roderigo lovag

I. RÉSZ.

1. kép

(*Szín: Valencia főtere. Szemközt Don Juan palotája. Jobboldalt árkádos palotásor, baloldalt Conius erkélyes repkényes palotája. Idő: éjjél körül.*)

HIRCAN (a szemközti kapun beront. Arcát kendőbe temetve zokog. Aztán csitul vállainak rezgése. Csend. Lejjebb húzza a kendőt, harsányan röhög, majd homlokához kap ijedten):

Üres üveg?

Maradj még ész, ne hagyj el!

Ez, hogy sírásba harsan röhej,

Ez vagy jel,

Vagy maga már az örület!

Hihi!... Jaj, Istenem!... jaj... (Nyög.)

Jaj... (Megszoritja homlokát.)

Csillapodj, Hircan,

Hirtelen kergült birkám!

(Lecsillapodik — és ismét lázba jő.)

Az idő meg múlik!

Intézkedj, balga!

Tán azt várod, hogy manna hullik?

(Az árkád alá fut és dörömböl az első kapun.)

Dottor Galba!... Dottor Galba!!

(Bekötött fejű rozszant öregember jelenik meg az ablakban.)

GALBA:

Ki vagy, ördög fattya?!

Nahát... az álompor épp most kezdett hatni.

HIRCAN:

Holnap kialudhatja magát.

GALBA (*síránkozva*):

Holnap se fognak hagyni.

Mi kell?

HIRCAN (*remegő hangon*):

Nagy baj van! (*Elröhögi magát.*)

GALBA:

Látom, agylágyulás akut!

HIRCAN:

Az istenért, engedjen be.

Gazdám, Juan...

GALBA:

A nemes Juan?!

Szaladok már, nyitom a kaput. (*Hálóiingben megjelenik a kapuban.*)

Megsebezték? Szívében penge?

HIRCAN:

Lejjebb!

GALBA:

Gyomorban méreg?

HIRCAN:

Lejjebb!

GALBA (*megrázva*):

Beszélj már, féreg!

HIRCAN:

Nem tudok, ha ráznak...

Nahát... ama löszerszám,

Amivel... az ágyban csatáznak...

GALBA (*felhördül*):

Mit mondsz, a...

HIRCAN (*a doktor szájára teszi a kezét, s fejével a kö-zönség felé int*):

Csitt!... A z!

GALBA:

Nagy ég! Mi lelte?

HIRCAN:

Hát...

Úgyném, leharapták...

GALBA (*fejéhez kap*):

Rémes... Őrület!

(*Döbbenten bámulnak egymásra, majd hangosan hahotázni kezdenek.*)

HIRCAN:

Inkább elvesztenék három fület.

GALBA:

Ha nem talál más módot,

Kisujjal nemez majd utódot... *(Tűnődve nézi kisujját.)*

Olykor aranyat ér ez! *(Elkomorodik.)*

Ne röhögj, fajankó! Fussunk!... Elvérez!

(Beszaládnak.)

(Gyertyafény lobban, az ablakon árnyjáték: Galba és Hircan lázasan tevékenykednek.)

OISELLE *(jobbról. Don Juan ablakához oson, halkan kopog):*

Don Juan!... Don Juan!...

(Nyílik az ablak, Hircan dugja ki a fejét.)

OISELLE:

Don Juan!... Don Ju... *(Meglepődve.)*... Hú!

HIRCAN:

Mi kell, tubicám?

OISELLE:

Lám, te vagy az, szolgál?

Küldd a gazdát!

HIRCAN:

A nemes Juant?

OISELLE *(türelmetlenül):*

Azt hát!

HIRCAN:

Vele mi dolga?

OISELLE:

Ebbe te orrod ne üsd be.

HIRCAN:

Akkor jó éjt. *(Becsükja az ablakot.)*

OISELLE *(kétségbeesve):*

Vágy, szerelem, gyönyör így megy füstbe... *(Dörömböl.)*

HIRCAN *(kinéz):*

Újfent az elébbi dáma...

Sajnálom, nagysád... Böjt van máma.

OISELLE:

Mit beszélsz?... Más van nála?

HIRCAN:

Más, igen...

OISELLE *(fejéhez kap):*

Ó, én szerencsétlen!

HIRCAN:

Ezért te ne verd fejed falba.

Dottor Galba.

OISELLE:

Istennek hála,

Akkor még karjába zárhat!

HIRCAN:
Kétlem.
OISELLE:
»Várt lány nyer vártat«...
HIRCAN:
Itt ereszhetsz gyökeret.
OISELLE:
Hiszen azt mondta: szeret.
HIRCAN:
Csak szeretne... de nincs mivel.
OISELLE:
Nem értem.
HIRCAN:
Nem baj!
OISELLE:
Könyörgök...
HIRCAN:
Ne nézz így, a hideg kilel.
OISELLE (*megsimogatja*):
Jó fiú, beszélj!
HIRCAN (*nyihog*):
Mi az ördög!
Na!... Jaj, ne!... Vigyázat... Robbanásveszély! (*Röhögve fi-
nyegeti.*)
Nekem még megvan!
OISELLE:
Mi van meg, fickó?
HIRCAN (*fülébe súg*):
OISELLE (*elpirul*):
Disznó!... (*Nyakon akarja vágni, de a keze megmered a lu-
vegőben.*)
Hogy mondtad?
»Neked még megvan«... És neki?
J u a n n a k?
HIRCAN:
Annak... (*Vigyorogva rázza a fejét, majd búsan ingatja.*)
OISELLE:
Hazudsz, irigy cseléd!
GALBA (*kidugja a fejét*):
Hircan!... Mi ütött beléd,
Hogy hagysz egyedül vesződni?
OISELLE:
Dottor Galba... szeretném tudni...
I g a z?...
GALBA:
Igaz.
Mehetsz aludni.
Azaz... várj csak!... Nem te voltál?

OISELLE:

Én?!

Lelkem bent tiszta oltár!

HIRCAN (*megsimogatja*):

Az ... tanú vagyok.

OISELLE (*kezére csap*):

Hagyod!

És, doktorom ... van remény?

GALBA:

Van, ha megkerül.

OISELLE:

Hát elveszett?

HIRCAN (*körülmatat, benéz minden sarokba*):

GALBA (*ráförmed*):

Elment az eszed!?

HIRCAN:

Keresem ... (*Picit megemelinti Oiselle szoknyáját.*)

Nincs erre sem.

OISELLE (*dühösen elrántja*):

Istennek barmi!

GALBA (*sóhajt*):

Most még vissza tudnám varrni.

HIRCAN (*tehetetlenül csapja össze kezét*):

Késő a bánat,

Bezárult a csapda,

Elvitte, aki leharapta,

Trófeának.

GALBA:

Csitt! (*Megsimogatja Oiselle arcocskáját.*)

Megint veres ni.

HIRCAN (*Oiselléhez*):

Mondja: segítené keresni?

OISELLE (*még jobban pirul*):

Én!? Ezt a parázna fattyút?!

Majd képednek esek mindjárt,

Körmömmel a máznak.

HIRCAN:

Na jó ... hagyjuk.

Remélem tudja: örökre vége a násznak.

OISELLE:

De hát mit tehetnék én itt?

HIRCAN:

Tartsa nyitva fülecskéit.

GALBA:

Meghallja, hogy valaki, valamit rejt és ...

HIRCAN (*közbeváág*):

Nem baj, ha csak sejtés!

GALBA:
Megsúgni idefut menten.

OISELLE:
Akkor megmentem?

GALBA:
Talán... Vessalius szerint
Sodrott bélfonállal...

HIRCAN:
Ha remeg a keze,
Segít befűzni.

GALBA (*büszkén emeli kezét*):
Ez e?!...

OISELLE (*pofon vágja Hircant*):
Nesze!... (*Elrohan.*)

GALBA (*utána kiált*):
De máma ám,
Mert holnap legföljebb már a
Derekára
Tudja tűzni.

HIRCAN (*gondterhelten*):
Magához tért már? Beszél?
Elmúlt az életveszély?

GALBA:
El... de sok vért vesztett,
Hát, intettem, hogy: ne! —
Mikor beszélni kezdett.

HIRCAN:
És mit mond?

GALBA:
Egy szót sem értek.
Hangja remeg.

HIRCAN:
Miért nem kérdezte meg,
Hogy ki tette?
Ki hágott torkára a kincsnek?

GALBA:
Még nem is sejti igazán,
Hogy nincs meg.

HIRCAN (*fejét vakarja*):
Az ám! Ha kell neki,
És nem leli?

GALBA:
Kisebb gondom is nagyobb annál,
Jó volna, ha efféle marhasággal
Békén hagynál! — de nekilátnál már most
Tűvé tenni a várost.

HIRCAN (*felnyög*):
Hol is kezdjem?!

GALBA:
Te tudod a dámák számát
És nevét.

HIRCAN:
Holnap délig nem sorolom fel felét.

GALBA:
Csak a jelesebb kalandot.

HIRCAN:
Ágyba csábitott minden nőnemű halandót.

GALBA:
Hát bánom is én, csak már eredj.
(*Befelé indul, visszafordul.*)
Aztán, nehogy hosszú explikációba keveredj!
Az óra ketyeg! (*El.*)

HIRCAN:
Megyék! (*Ingébe nyúl.*)
Na... Lássuk a horáriumot mára,
Donna Clara... Bella Izabella...
Cynthia... Marguerite... Clerice... (*Sóhajt.*)
Nem boldogulok így se,
Hisz a hamis
Ordinált titokban is.
Hm... Donna Clarával kezdjük.

OISELLE (*integet*):
Hé! Hircan! Találtam ezt a kesztyűt.

HIRCAN (*forgatja*):
Lehet, hogy bűnjel... Eltesszük. (*Zsebre vágja.*)
Keress csak tovább...

OISELLE (*el.*)

HIRCAN (*kis kavicssal megdobja baloldalt az emeleti
ablakot.*)

SÁRA (*öregasszony, kidugja a fejét*):
Nohát, mi kell, piszkos?

HIRCAN:
Maga nem, az biztos!

SÁRA:
Küldöm a gazdám,
Az majd megszalaszt ám!

HIRCAN:
Könyörgöm: Donna Clarát.

SÁRA:
Nem keveredünk közéték, korpa!
(*Becsapja az erkélyajtót.*)

HIRCAN:
Boszorka! (*Újabb követ dob az ablakba.*)

CONIUS (*bottal és gyertyával*):

Mi kell?

HIRCAN:

Küldje ki Donna Cl...

CONIUS (*fenyegetően*):

Cl?... Cl...?!

HIRCAN:

Sárát!

CONIUS:

Velem beszélj, cseléd!

HIRCAN (*félre*):

A nagy nyavalya álljon beléd!

Inkább odébbállok, mintsem

Olyannal veszítsek időt,

Akinek szintén nincsen.

OISELLE (*integet*):

Psz! Hircan!

Odébb az ebek valamit nagyon cibálnak.

HIRCAN:

Uccu!... Nézzünk fenekire a tálnak... (*Kiszalad.*)

(*Távol vonítás, csattogás, lábdobogás, nemsokára tépetten viszatérnek.*)

OISELLE:

De igazán... Mért káromkodol folyvást?

HIRCAN:

Összemartak a dögök,

Míg elvettem tőlük a kolbászt.

(*Megcsóválja a fejét, röhög.*)

Drága kicsi dáma,

Kegyed még sohasem látott

Valódi férfiüket?

OISELLE (*fejét rázza*)

HIRCAN:

Se szobrot, se képet?

OISELLE (*nemet int*)

HIRCAN (*fejével Don Juan ablaka felé int*):

Hát ott

Vehetett vón egy-két

Leckét

Nála, ki a szerelmi bajvívás

Katedráját tartja,

Csak ne lenne most egy lépéssel

Rövidebb a kardja.

OISELLE:

Hát akkor oktass te magad.

HIRCAN (*felhorkan*):

Hogyisne! A rossz példa ragad,
Szegény Hircan szemléltető eszköz
Nélkül marad.
Különben se érek rá csépelni szalmát.
Kérdezd dottor Galbát. (*Be az árkádok alá.*)

OISELLE (*kopog Don Juan ablakán*):

Dottor Galba! (*Sírósan.*) Dottor Galba!

GALBA (*kinéz az ablakon*):

Arca csatakos, szemei veresek.
Mi baj, tündérem?

OISELLE (*pityereg*):

Kérem...

Mutassa meg... mi az, amit keresek?

GALBA (*nagyot nyel*):

A... öö... (*Kezével határozatlanul körvonalaz. Megvakarja szakállát. Hirtelen eltűnik, majd vastag könyvvel tér vissza és átgyújtja Oisellének.*)

Tessék, itt a könyvem. Második tomos.
Aki elolvassa: kész anatómus.

OISELLE:

Mutassad,
Hanyadik oldalon kutassak.

GALBA:

Kinyílik éppen ottan.
Egy lánynevelde könyvtárából loptam.

(*Nagy robajjal nyílik az ajtó az árkádok alatt. Hircan rohan ki, mögötte Eminetta, aki a szolgálta hátát püföli seprővel.*)

EMINETTA:

Orcátlan csibész, buja csőcselék!

HIRCAN (*jajgat*):

Elég! Ha rám tekintettel nem vagy,
Kíméld legalább a seprőd nyelét.

EMINETTA:

Így csúfot úzni velem,
Mert özvegy vagyok s szelíd.

SÁRA (*a balkonon könyököl*):

Csak a fejit,
Hogy ne sántuljék.

HIRCAN:

Kegyelem!

GALBA:

Csituljék, kedves...

EMINETTA:

Legjobban az sápaszt-veresít,
Hogy máshol használják,
És nálam keresik.

(*Hircan fejére húz.*)

Nesze, tetves!

GALBA:

Ne bántsza szegényt,
Hisz a jó ügyében lomol.

EMINETTA (*seprűje megáll a levegőben*):

Ez komoly?
Tényleg elveszett?

GALBA (*az ajtó felé*):

»Donna, ki itt belépsz, hagyj künn minden reményt!«

EMINETTA (*eldobja a söprűt, Galba vállára borul, zokog*):

Jaj nekem! . . . Jaj nekünk!
Jaj egész Valenciának!

HIRCAN:

Késő a bánat,
Nem kellett vón harapni.

EMINETTA (*nyúl a seprűért*):

Miii?!

HIRCAN (*gyorsan*):

Semmi!
Azt panaszlom még be:
Kár volt elvinni emlékke.

EMINETTA:

Jaj, hol vagy? Hová vittek?

HIRCAN (*megtapogatja hátul*):

Azt keresem ippeg . . .

EMINETTA (*odacsap a seprűvel*):

(*Hircan körbeugrálja tapogatva, Eminetta mellé-mellé csap.*)

HIRCAN:

Nem találom,
Hát uccu! míg élve hagy ő.
Grácia, drága hölgyem — és agyó! (*Elfut.*)

EMINETTA (*fut utána és feldönti a könyvvel a kezébe; holdkórosan lépkedő Oisellét. Felveszi a leejtett könyvet és átnyújtja*):

Mit olvasol, kedves?

A Rózsák Regényét? . . . Vagy a FURIOSÓT?

OISELLE (*zavartan*):

Azt . . . a Furi . . . izét,
Amit mondani tetszett.

EMINETTA:

És hogy ízlik?

OISELLE (*pirul*):

Hát . . . nem a legszebb . . .

EMINETTA:

Butácska vagy.
Tán ez okból.

GALBA:

Még nem látott kardot
Kivonva a tokból.

OISELLE:

Szívem a vágytól már nem repes . . . (*Galbához.*)
Csak annyit mondj: kicsi? nagy? közepes?

SÁRA (*Eminetta felé*):

Tőle kéne kérdezni,
Őt frekventálták.

EMINETTA:

Szád, mámi, azért pocskok,
Mert a férfiak voltak oly okosok,
És rajt hagyták a pártát.

SÁRA:

A tiedből meg vitt, aki érte.

GALBA:

Na, a te úrnődnek sincs pánccélból a vérté.

SÁRA:

Hallgass, bakkecske,
A sóból nyalni szeretnél te!

GALBA:

Só? . . . Ó!

Annyi volt, hogy beszózhattam volna
Három láda heringet,
Ámor hetekig felettünk keringett,
Végül már úgyszólván nyilatlan,
S nyögtem kérve:
»Ne fáraszd magam miattam!«

CONIUS (*ki az erkélyre*):

Mi ez a lárma, ebadták!?

EMINETTA:

Rakjon a szájába is vattát,
Ha velünk társalog!

CONIUS (*ellágyulva*):

Eminetta . . . Drága . . . Honnan tudhattam én,
Hogy az égi fény
Még ma felragyog?

SÁRA (*méltatlankodik*):

Hogy süvegel egy hulló csillagot.

EMINETTA:

Áspis!

CONIUS:

Mondhat még mást is!

EMINETTA:

Nem maga . . . Ez a boszorka.

CONIUS (*Sarához*):

Miseria porca!

Hát ezt a villit is kikezdted.

SÁRA (*gúnyosan*):
Ó jaj, bánom csakugyan,
Hátha még tudná, uram,
Szegény mit vesztett!

CONIUS (*Eminettához részvevőn*):
Mit, drága?
(*Kínos csend.*)
Segíthetek?

SÁRA (*pukkadozik*):
Répa helyett retek!

EMINETTA (*seprűjével fenyegeti*):
DONNA (*csipkés hálólholmiban, az erkélyen*):
Mi van itt? A halottat is felverik?!

SÁRA:
Az, hogy a lyuk keresi az egerit.

DONNA CLARA:
Nem értem...

CONIUS:
Én sem.

GALBA:
Nemes Juant baleset érte.

DONNA CLARA (*falfehér*):
Meggalt?

GALBA:
Nem... De sok vért vesztett és...

DONNA CLARA:
És mit?!

GALBA:
Szomorú lesz magához térte...
Amijét legférfiasabbra szabták...

DONNA CLARA:
Remegve várok...
Ne hallgass el mit sem.

GALBA:
Nahát... le h a r a p t á k !

DONNA CLARA (*elájul*):
CONIUS (*az égre*):
Van Isten!

Függöny

2. kép

(*Plazza di Amore. Alkalmasint a kolonád túlsó fele. Balról Hircan, jobbról Oiselle, a középben megtorpannak egymás előtt. Kérdően fürkészik egymás tekintetét, majd egyszerre rázzák meg fejüket.*)

HIRCAN (*búsan*):

Tagad a sok alkalmi mátká,
Hangja a sértett ártatlanság
Panaszával teli.

Egy se látta,

Csak hírből ismeri.

Kezdem hinni, hogy gazdám

Mindnek prédikációt tartott,

S csak olykor, önvédelemből rántott kardot.

(*Csinos donna lépked át a téren. Hircan utánafut. Némajáték.*

A donna energikusan fejét rázza.)

HIRCAN (*leforrázva kullog vissza*):

Ez is ott volt

Minden másik este.

Most azt mondja: Hess, te

Vandál!

Azt se tudom, honnan pottyantál!

(*Újabb donna jelenik meg. Megismétlődik az iménti jelenet.*)

Ez bőjtől,

Húsvétig húst nem fog látni.

OISELLE (*szomorún*):

Hát mi?

HIRCAN (*vállat von*):

Csoda is van a világon...

(*Újabb donna, de ahogy felé indulna, az meggyorsítja lépteit.*)

OISELLE (*gúnyosan*):

Látom...

HIRCAN:

Türelem rózsát terem.

OISELLE:

De nekünk nem rózsza kell,

Hanem tűsök.

HIRCAN:

Ejnye, tűcsök,

A te nyelved is szúr már.

OISELLE (*elpityeredik*):

Neked ez így jó:

Úr leszel az Úrnál.

HIRCAN:

Bolond beszéd!

Ládd, hogy koptatom az inam.

(*Odafut az elsétáló idősebb úrhölgyhöz, az nagyothalló füléhez teszi kezét.*)

ÖREGASSZONY:

Mi van?!

HIRCAN (*nagy szusszal*):

A... (*Legyint.*) Á!...

OISELLE (*kacag*):

Te nem vagy észnél!
Mit kutattál ennél a penésznél?

HIRCAN:

A lánya... tündér falat,
Már szerepelt a baldachin alatt.
(*Letelepednek a lépcsőre. Hallgatnak.*)

HIRCAN (*atyásan*):

Házasságot ígért?

OISELLE:

Meglep?

HIRCAN:

Olyan új ez, mint az óbor;
Disznót se vág — megél a kostolóból.

OISELLE:

Szép hasonlat!
(*Csábos ringású úrhölgy billegeti magát a háttérben.*)

OISELLE (*meglöki Hircant*):

Menj!

HIRCAN (*hátranéz, nem mozdul*)

OISELLE:

Na!

HIRCAN:

Ezt még a gazdám is kerülte,
Nem akart zuhanni fejest az úrbe.
Eszi a férfit, mint más a babot,
Urat és szolgát, katonát és papot.

OISELLE:

Mégis... hátha!

HIRCAN:

Inkább a ló rúgjon hátba!

OISELLE (*felpattan*):

Akkor majd én...

HIRCAN (*kelletlenül*):

Na jó... megyek...
Egek!... Ha ezt megúszom,
Nápolytól Rómáig térden csúszom!
(*Odamegy Lukreziához, fülébe súg.*)

LUKREZIA:

De igen!

OISELLE (*letérdel, összeteszi a kezét*)

HIRCAN:

Mentőangyalunk!... Add hát!

LUKREZIA:

Mit?

HIRCAN:

Ej, ne tréfálgj!... Azt a kis falatkát.

LUKREZIA:

Na jó, de...

HIRCAN:

De?

LUKREZIA:

Valamit — valamiért.

HIRCAN:

Hiszen fegyvertelen lett ő,
Még neki se volt belőle kettő.

LUKREZIA (*csábosan*):

Itt vagy te.

HIRCAN:

Hogyisne!

Már itt se vagyok! (*El akar futni.*)

OISELLE (*elkapja a kabátját*):

Hircan!

Hát hagyod

Pusztulni gazdád?

HIRCAN:

Az hát,

Vigyázott volna jobban

A jeles tagra!

OISELLE:

Ne hóbörögj!

HIRCAN:

Ez a játék nem megy babra.

Otthagyhatom a fogam a vásznon.

OISELLE:

Áldozatod nemes iesz.

HIRCAN:

Majd segíts hazamásznom?

OISELLE:

Ölemben vislek.

HIRCAN (*Lukreziához*):

Ne hidd, hogy nálam valamit lemeshetsz.

LUKREZIA (*gúnyosan*):

Olyan nyiszlett?

HIRCAN:

A két szemem nyitva tartom.

LUKREZIA:

Indulás!...

HIRCAN:

Meztelen derekamra

Felkötöm a kardom.

LUKREZIA (*nevet*):

Helyes... Legalább valami mutatja,
Hogy férfinemhez tartozol.

HIRCAN (Oisellehez):

Ha valaki hollétem kutatja,
Elmentem oda, hol a part oszol.

LUKREZIA (felkarolja és elvonszolja.)

OISELLE:

Majd fohászkodom érted,
El ne rongyolódjék vérted:
A nemes szattyán...

HIRCAN (mormol):

Csak már túl lennék a nagyján!... (El Lukreziával.)

OISELLE (leül a kőpadra. Kinyitja a könyvet és az ábrát szemléli. Közélről nézi és eltartja magától a könyvet.)

CORNELIUS PÁTER (mögéje oson):

Kukk!

OISELLE (tjedten összecsapja a könyvet)

CORNELIUS PÁTER:

Mit olvasol, barikám?

OISELLE:

N... nagy lelkek k... krónikája...

CORNELIUS PÁTER:

Orromnál fogva akarsz vezetni karikán?

OISELLE:

Fáj a gyanúja.

CORNELIUS PÁTER:

A nótát ügyesen fújja...

Furfangos vagy, lány. (Nyúl a könyvért.)

Hadd lám!

OISELLE (ráül):

A kő is hideg nagyon...

CORNELIUS PÁTER:

Ha lelkesen nem munkálkodnám,

Benőné a gyom.

Adsza már! (Nyúl a könyvért.)

DORDONE (totyogó öreg, fejcsóválva nézi, hogy a pocska a lány szoknyájához kapkod):

Cccc!... Ejnye, páter!

CORNELIUS PÁTER (dühös):

Canis mater!

Mit nyefegsz vadszamár?

DORDONE:

Tőlünk tiltja ezt a falatot.

CORNELIUS PÁTER:

Nem látod, balga?

A könyv után matatok.

DORDONE:

Mért nem olyat olvas,

Amin nem ül senki?

CORNELIUS PÁTER:

Segítnél inkább húzni innen ki.

DORDONE (*megköpi a markát*):

Érkezem!

Csak meg ne harapja valami a kezem.

(*A páter kezénél fogva húzza a lányt, Dordone a könyvet ragadja. Éles sivitó hang: Donna Agatha*):

DONNA AGATHA:

Pater! Pietro! Oiselle!

Három parázna!

OISELLE (*ijedten felpattan és átesik a megtántorodó Corneliuson*):

DORDONE (*csitítja párját*):

Nem dült össze a ház na. (*Nyúl a könyvért.*)

DONNA AGATHA (*Dordone kezére ver*):

Én meg előre küldtelek,

Hogy legalább te ne késd le a litániát.

Hát Isten mit ád?!

DORDONE:

Ha hazudom,

Rám az Ararát hegye dül,

Ő kérte: segítsek.

DONNA AGATHA:

Már ott tart,

Hogy egy zsenge lánnyal

Sem bír el egyedül?

CORNELIUS PÁTER (*a földön*):

Lelkembe mart

Alantas gyanúja. (*Lerakja Oiselle lábát a lábáról.*)

Hozzá nem érne

Bal kezem legkisebb ujja.

Tanúm az Isten...

A könyvet akartam

Konfiskálni,

Azért kértem signor Pietrót,

Hogy segítsen.

DORDONE (*félre*):

Lett légyen a célja bármi,

De a szoknyát, aztat tapogatta serényen... (*Fennhangon.*)

Asszony! Te még foltot keresel

E fényes erényen?

DONNA AGATHA (*dobbant*):

Még mindig itt vagy, kujon?

DORDONE:

Már az angyalok karának

Prelúdiumát fúvom... (*Dúdolva el.*)

DONNA AGATHA (*felveszi a könyvet*):

A lelke meg vetekszik
A frissen hullt hóval?...

CORNELIUS PÁTER:

Ahogy mondd, asszony.

DONNA AGATHA:

Könnyre ne fakasszon!

CORNELIUS PÁTER:

Az igazság hatalma nagy ám.

DONNA AGATHA:

Lássuk... (*A könyv közepén nyílik ki.*)

Teremtő atyám!!... (*Elájul.*)

(*A páter az öregasszony feje alá csúsztatja a könyvet, Oiselle kendőjével legyezi.*)

DONNA AGATHA (*nyöszörög*):

Hol vagyok...

CORNELIUS PÁTER (*morog*):

Hol volna... Lenn a földön.

DONNA AGATHA (*élesebben*):

Tessék?!

OISELLE:

Pont jó helyen, hogy lejjebb ne essék.

DONNA AGATHA:

Nem a tisztítótűz penitenciáját töltöm?

CORNELIUS PÁTER (*elveszti türelmét*):

Szemet a kézbe!...

Még él, nem veszi észre!?

DONNA AGATHA:

Élek?... (*Felül.*) Tényleg!

A könyve!... Hol a könyv?!

Eltűnt... t u d t a m !

CORNELIUS PÁTER:

Dehogy tűnt, feje alá dugtam.

DONNA AGATHA (*hátranéz, majd oldalt fordulva, átszellemült mosollyal a könyvre hajtja fejét.*)

Függöny

3. kép

(*A színpad ugyanaz. Oiselle lopakodik vissza, Lukrezia ablaka alá oson lábujjhegyen, hallgatódzik.*)

OISELLE:

A függönyön nincs egy rés itt...

(*Kezét tördéli.*)

Sokáig motoznak!...

Szép Juanom

Saját feltámadásáról lekésik.

... De mi ez a hörgés?!

Jaj! ... Haldoklik Hircan! ...

(Dörömböl.)

Hircan! ... Hircan!

HIRCAN (*kidugja borzas fejét*):

Mi kell?

OISELLE:

Élsz még?

LUKREZIA (*félretolja Hircant*):

Hadd ezt az ostoba jércét! (*Becsapja az ablakot.*)

OISELLE (*utánabámul*):

Hősül tartja magát,

De ereje fogytán,

Egy hangosabb szó,

És összerogy tán ...

DONNA CLARA (*feldúlva be*):

Téged kereslek ... Mi hír?

OISELLE:

Nihil ...

DONNA CLARA:

Nyoma veszett végleg?

OISELLE:

Nyom van, de ...

DONNA CLARA:

Hála az égnek!

Hircan hol van?

OISELLE (*fejével int*):

Odabe Lukreziával.

DONNA CLARA:

Otthon meg toporzékol a doktor.

És mi végett?

OISELLE:

Nyomós okból.

DONNA CLARA (*nevet*):

OISELLE (*sértődötten*):

Kinevet?

DONNA CLARA:

Nem téged ... a ...

OISELLE:

A??

DONNA CLARA:

Semmi ...

OISELLE:

Ebbe fogok tönkremenni:

Úgy beszélnek velem, mint egy gyerekkel.

DONNA CLARA:

Mert még kevesebbed van egy kerekkel.
Mondd csak a »nyomás okot«.

OISELLE:

Kitűnt, hogy Lukrezia tette.

DONNA CLARA:

Felette, fölöttébb csodálkozok.

OISELLE:

Miért?

DONNA CLARA:

Tudod,
Aki a tojást szereti:
Nem eszi meg a tyúkot.

OISELLE:

Áhá... nem értem!

DONNA CLARA:

Butus vagy korodhoz mérten,
Mintha te volnál saját húgod...
Szóval Lukrezia?

OISELLE:

Igen... És Hircant
Áldoztuk cserébe.

DONNA CLARA:

Cserébe, miért?

OISELLE:

Ej, hát tudod!... (*Gúnyosan replikázik.*)
Te nem vagy már saját húgod.

EMINETTA (*besiet*):

Mért ábrándoztok?
Mért nem kerestek?

OISELLE (*duzzog*):

Még jól itt sincs, — máris peresked!

DONNA CLARA:

A lány azt mondja,
Hogy Hircan odabe Lukreziával...

EMINETTA:

Ez rávall!

OISELLE:

De nem!... Azért ostromolja...

EMINETTA:

Ostromolja?... Drága hugám,
Itt inkább az van,
Hogy a vár fut az ostromló után.

OISELLE:

Hogy visszaadja — ez a zálog!
Csak egy kis türelmet még!

EMINETTA:

Na jó... várok.

SÁRA *(be, aggodalmasan Donna Clarához):*

Asszonyom, mi ütött beléd,
Hogy éjnek idején az utcát róvod?

EMINETTA:

Azt várjuk,
Mitől a sors téged megóvott.

DONNA CLARA *(az ablak felé):*

Vajh ha
Igazat mondna
Ez a szajha!

EMINETTA:

Mióta csatázik Hircan?

OISELLE:

Kétszer kondult harang.

EMINETTA:

Szegény kis áldozati birkám! *(Az ablakhoz megy. Kopog.)*
Sietni!

DONNA CLARA:

Függöny se legyen,
Se hall, se lát nászában,
S addig a tépett rózsza
Hervad a vázában.

OISELLE *(bekiált):*

Az égre kérem: sebesebben!

EMINETTA:

S míg te itt könyörgöl,
Két pofával habzsol a gyönyörből!
(Kopog.)

Függöny!... Kortina!!... Finálé!!!

HIRCAN *(kidugja borzas fejét):*

Na?

EMINETTA:

Hagyd abba, málé!

SÁRA:

Ha még egy órát késel,
Urad a kardját
Toldhatja két lépéssel.

LUKREZIA *(elrántja Hircant az ablaktól):*

Ágyba, vitéz!... Úgy ni... *(Kiszól.)*

A kórus is mehet hűnyini. *(Összerántja a függönyt.)*

EMINETTA:

Messalina!

DONNA CLARA:

Az hát.

Példátlan pimaszság!

OISELLE:
S ha valamelyikünk
Órparancsnokot hína?

EMINETTA:
Órparancsnok?
Jöhetne öt neki,
Mind az ágyában kötne ki!

OISELLE (*hangosan az ablaknál*):
Ne feledd Hircan,
Nem úr vagy, szolgálpsz!

DONNA CLARA (*sóhajt, megtörli a szemét*):
Hiába sírtam ...

EMINETTA (*dörömböl*):
Több nap, mint kolbász!

DONNA CLARA (*megfogja a karját*):
Hagyjuk ...

EMINETTA (*elrántja a karját*):
Hé! ... Hó! ... Léda!
Várd meg a következő hattyút!

OISELLE:
Énekeljünk ódát,
Himnuszt
Neki,
Hátha a túszt
Szabadon engedi,
Futni hagyja,
Úgy meghatja.

EMINETTA:
Roggyon le a báj-lak!
Más táncol, — én muzsikáljak?!

SÁRA (*tremoló hangon énekelni kezd litániásan*):
Szűzi leány,
Liliomvirág,
Sziromfehér
Mézes kehely ...

EMINETTA (*ugyanúgy*):
Áldott a lyuk is ehelyt,
Melyet kirág
Egyetlen egér,
S a többi is mind befér ...

SÁRA:
Korom-szivárvány,
Csillagszikra,
Tejszín kebel,
Füle gyöngykorall.

DONNA CLARA *(ének):*

Mikor al... szik,
Takarja élő lepel,
S hallga, — a tünde korallba
Gólya kelepel...

SÁRA

Mint úzótt vad menekül
Mohó tekintet tőled,
Hangos szótól
Tüstént alél...

OISELLE *(cérnahangon):*

Egyedül az fut így,
Erejéből végig,
Aki fél — attól főleg,
Hogy utol se érik...

EGYÜTT *(ének):*

Szánj meg minket,
Süss ki fényes tekintetsillag,
Lengjen be kegyelemmel elegyes illat,
S ha minden üdvöd is rámen:
Mondd, hogy á m e n, —
Rongyhalom már a test,
S a t e s t!...

LUKREZIA *(nyitja az ajtót és letaszigálja a lépcsőn egy-
száll ingben Hircant, aki négykézláb menekül tovább):*

Na most már elég!

DONNA CLARA *(nézi Hircant):*

Lám, a gyönyör már nem úz, hajt,
Csak másztat.

LUKREZIA:

Akkor gyere vissza,
Ha szvited leráztad! *(Becsapja az ajtót.)*

(Donna Clara és Oiselle talpra állítják az ingadozó Hircant. Lukrezia az ablakon kihajítja egyenként Hircan holmiját, aztán összrántja a függőnyt.)

HIRCAN *(összeszedi az erejét, az ablakot veri):*

LUKREZIA *(megjelenik)*

HIRCAN:

Nagysád... *(Tátog.)*

LUKREZIA:

Mi kell, te sós hal?

HIRCAN:

A... farkincát...

LUKREZIA *(elfutja a méreg, aztán hirtelen széles mo-
sollyal):*

Ó, hát persze...

Hozom azonnal!

(Feszült csend.)

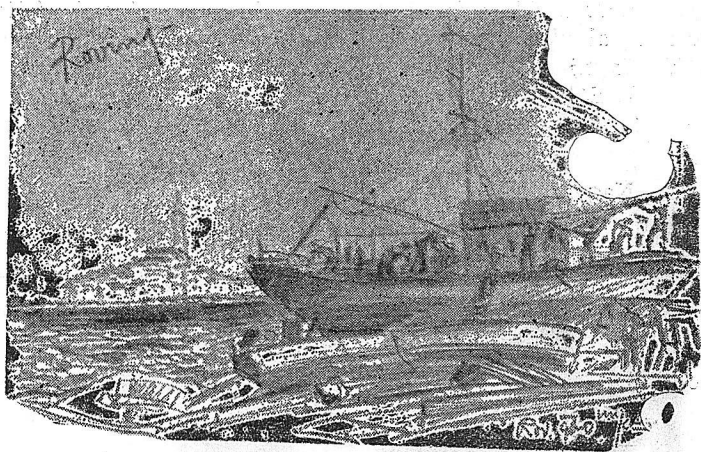
LUKREZIA *(diadalmasan egy nagy szőrös macskafarkkal
jelenik meg az ablakban)*
(Óriási csalódás moraja.)

MIND:

Ó... ez ?!

LUKREZIA *(gúnyosan nevet):*
Kandúré volt — kandúrnak jó lesz!

Függöny

KÉZFOGÁSOK

DUDÁS KÁLMÁN

ELŐLIÁRÓ SZÓ

Évekkel ezelőtt Illés Lajos, az Új Írás akkori szerkesztője egy szerb esszét juttatott el hozzám: fordítsam le; közölni szeretné, föltéve, ha úgy sikerül — némi húzással — csökkenteni a terjedelmét, hogy Ivan Goran Kovačić lírájának elemzése hű maradjon, és az írás sem sínylené meg a »művi« beavatkozást.

Az esszét magam is túlméretezettnek láttam az Új Írás hasábjaira (nem is oda szánta a szerző): szemelvény szemelvényt ért benne a mélyreható elemzés céljait szolgáló. A kisebb lírai darabokkal szívesen birkóztam meg, érthetően szabódtam azonban a *Tömegstrbeliek* átköltésétől: nem követek el szentségtörést, ha Csuka Zoltán vagy Benjámín László fordításáért nyúlok.

A tanulmány a művi beavatkozás után sem fért bele Illés elképzelésébe; munkám azóta is ott kallódik íróasztalom valamelyik fiókjában; de így is hálás lehettem megbízatásáért. Hogy miért?

Örömben az idézetek szemelgetése során — bevallom — nem kevés bosszúság gyűlt: a leiterjakabokon túl valahogy nem éreztem kifogástalanul jónak, gyakran hitelesnek sem a beillesztendő magyar töredéket. (Bővebben nem szólhatok most itt érveimről.) Elégedetlenkedésem végül is ébresztgetni kezdte bennem a majd húsz éve szunyadó elhatározást...

Engedelmet kérek e rövid visszapillantásért:

A nagy világegés után, negyvenöt nyarán, a honvagy visszavitt egyetemi városomba. Jóbarátom, Goran halálának megdöbbentő híre a Pozoriánában ért, pontosan úgy, ahogy azt egyik későbbi versemben rögzítettem. A *Jama* zágrábi kiadásával hagytam el a várost. Napok óta forgattam már akkor magamban a poéma strófáit, amikor is váratlanul vendégek toppantak be hegyesi tanyai magányomba: Kek Zsigmond,

Lévay Endre és Laták István. Kocsin jöttek, Szabadkáról. Tőlük tudtam meg, hogy Csuka Zoltán már lefordította Pesten a költeményt.

Elálltam hát a kegyeletnek is szánt elhatározásomtól.

Ma már pontosan tudom: jobb is, hogy így történt. Műfordítói gyakorlatom akkor minden valószínűség szerint kevésnek bizonyult volna ahhoz, hogy hibátlanul oldjam meg e roppant nehéz, szigorúan zárt formákba öntött élmény megszólaltatását.

Nos, 1964 nyarán két hét alatt elkészült a harmadik, s — ne vegyék szerénytelenségnek — nem is oktalan magyar *Jama*.

Az elvégzett munka öröme röpitett a Kortárs szekesztőségébe, Benjáminhoz. Egy szuszra elolvasta. Elismerően nyújtott kezét. És közben elmondta: helyenként ő is érezte a pontatlanságokat a nyers fordításban, de laikus készítője nem nyújthatott kellő segítséget a jobb átköltéshez, Simon István, majd Nagy László olvasta a munkámat. Nagynak, mint kiderült, szerződése is volt a *Tömegsírra* a Helikonnál, de nem készült el vele időre. Csak az első strófán faricsgált — mint mondotta. Megjegyzése csak ez volt: Így már igen... De ami szeméből felém sütött, az kárpótolt fáradozásomért; s kárpótol azért is, hogy a Forum irodalmi szerkesztőjének nem sokkal korábbi ígéretét azóta sem követte kiadói tett...

A számos indítóokot szolgáltatókon túl, végül is az Üzenet szerkesztőségének tartozom köszönettel azért, hogy most olvasói elé adhatom ezt a kegyeletes munkám.

IVAN GORAN KOVAČIĆ

TÖMEGSÍR

I.

Világom és sötétem egy: a vér.

Szemem világát gödréből kivájták
s a boldog éjt is; napvilág ha kél,
velőmig ér, pupillaroncs szilánkját
süti agyamba: seb-tüzét a vérnek.
Tenyeremen a két szemem kiégett.

Fecskék cikáztak benne bizonyára,
s még fordult benne lassudan a kék ég;
éreztem, mint merül el bogarába
a véres arcom és vele a kékség.
Kivájt szemem kacag a fény-örömré,
de könnye, im, elapadt mindörökre.

Csöpögdejt ujjaim közén az áldott
és sűrű vér: szememnek esve kését
hóhérom érte döfte — kinba mártott,
hogy annál kéjelgőbben messe gégém.
De gyönyörétől megfosztott a végnek.
Mint omló könny, éreztem, vérem éget.

A végső fény, mielőtt rám borult a
borzalmas éj, kés villanása volt és
egy sikoltás, mely vakságomba gyúlva
még most is, mint a bőr fehérje, ott ég:
mert pöre volt a gyilkos mind derékig,
úgy mártották szemünkbe késük élit.

Ó, fájó fény! — soha hajnali égen
ily vakító, ily tékozló sugár-raj
nem pazarolt még! — szemem üregében
parázs könnyként zuhogtál tüzes árral:
vértanú társak jajja egyre jobban
hasogatott e szikrázó pokolban.

A gyötrő tűz, nem tudom, meddig ért, de
hült szemgolyóim terhe nőtt kegyetlen,
már alig álltam, s megroggyant a térdem:
belém nyilallt: szemem tartom kezemben,
és szóltam: »Vak vagyok, anyám, anyácskám,
hogy siratlak el könnytelenül, árván? . . .«

És roppant fény, mint száz meg száz harangok
zúgása, áradt szerte az agyamra —
tündöklő fény, Sión hegyén fakasztott
szent lángok fénye, fényesség patakja!
Fénylő madár! Fénylő fa! Egi tömlő,
te hold! anyatejként sugárban ömlő!

De fájdalmat, ily ocsmányt, mégse vártam:
»Nyomd szét szemed!« — szólt hóhérom röhögve.
Megtántorodtam, s már-már ájulásban
majdhogy elé nem estem: hogy ökölbe
rándult kezem, vaksötét lett agyamban:
mint sírverembe, poklomba zuhantam.

II.

Hogy élednék, rugdostak, rám hugyoztak,
pofoztak, vertek, sütöttek parázssal.
S fülcimpáinkat aztán tompa, vastag
árral fúrta a vérengző had által.
»Nevesetek! — szúrt, s paranccsal kísérte. —
Függőt is kaptok fejfátok elébe!«

És kélt röhej, vinnyogva, torz kacagva:
vak hahota — így holtak hahotáznak.
S ez gyilkosaink kedvét megzavarta,
korbáccsal törtek . . . áldozatra társak.
S a tébolyult röhejt még győzte ajkunk,
vak szemüreggel régi bút sirattunk.

De csend lett hirtelen, mint sirok odva,
(a döbbenettől tán, hogy mégis élünk),
dagadt fülünknel fogva vontak sorba,
törzsünk a kintől kajla, mint a léptünk;
(míg lomb alól madárszó oda csendül),
cimpánkon drótot húzgáltak keresztül.

Ha egy is moccan, kínok kinja támadt
és hördült, mind egy fájdalomra szisszent;
s moráult a hóhér: »Szót se! csend, zsványhad,
így legalább nem lóg meg egy se innen!«
Nem moccanotta senki a fejét se,
vak társa kinyait, hogy ne tetézzé.

És megnyugtatta a hóhért a drótzár;
hüvösbe döltek, megpihenni kissé:
tikkadt torokba hűs sugár csobogdált,
ittak, csámcsogva ettek, ittak ismét
a jól végzett munkára, s közbe-közbe
ugratták egymást nyersen és röhögve.

És rólunk szinte meg is feledkezve
böfögtek, ástítottak, durrogattak;
»Micsoda bomba nőt fogtam az este . . .«
és fűztek hozzá trágárt, zsírosabbat,
és ittak rá. Víz volt? vagy muskotály bor?
Mi, vak rabok, rángtunk a szomjúságtól.

III.

Mögöttem épp egy asszony felsikoltott:
»Tűz van! — örvöngte. — Ég a ház, segítség,
emberek!«, s veszve rángatta a drótot,
az mind feszült, vad kín nyilalt meg ismét
dagadt fülünkbe, lüktető karéjban.
Az asszony elzuhant, némán, aléltn.

»Halálfejűek! baglyok! éji szörnyek!
ha nektek az kell, parazsat zuhintok
szemgödrotökbe, vaksi macskakölykek,
hogy lássatok!« — üvöltött kótya kínzókn,
s fülét egy vaknak levágta tövéből,
himbált a csonk a dróton föl, le és föl.

Az áldozat meg vonítva, topogva
iszkolt vaksága üres erdejébe,
futó nesz vág a dermeát csendbe s tompa
zuhanás, hogy a gyilkos kés elérte.
Ez túl van rajta! — mondtam éjszakámnak,
nem sejtve, hogy a sír felé cibálnak.

Döngött a kas, a szív bomolva verte,
s mert mindünké a drótban is, a drótnak
bomlott verése vitt előre egyre . . .
(hogy zokognak, ha sötétbe dobognak!),
s e szívveréstől fény gyúlt üregembe,
gondolatát agyam hogy összeszedje.

S láttam megint, éppúgy, mint reggel, aznap,
a mély tömegsirt — tegnap frissen ásták —,
füleltem megfeszülten, hogy kihalljam
az első testek mélybe zuhanását.
Tiszta tudattal számolgatni kezdtem:
. . . ötvenedik vagyok a gyászmenetben.

És vártam. Pontos számvetést csináltam
vesztem előtt, kivontam-összegeztem:
ki dőlt előlem sírba, és ki hátban,
s ütés, döfés, zuhanás . . . Feszesebben
fogta az elme a tudat figyelmét,
a változások nehogy eltereljék.

Tücsök cirpelt. Futófelhő vonult át
és röpké árnyát fölünk vetette.
Kiallt egy hóhér. Hallani a csurgást . . .
Beállt egy másik, gyilkolni helyette.
Mindezt fülemmel . . . s mégis szinte láttam,
agyamba villant, mint késél sugárban.

IV.

Hördült az első áldozat a törtől,
majd puffanás és indult is a hús-zsák
s zuhant, zuhant alá . . . Tudtam: először
gégébe dőf, csak másodsorra szúr át,
lapocka közt, és azonnál tisztítja
társaira, enyészni, le, a sírba.

Valaki összecsuklott, tán előttem,
vagy tán mögöttem; félelem sikoltott
belőle. S közben, éber agyvelőmben,
döfést szorozva kivontam kioltott
életet . . . bár hörgése, zuhanása —
szívembe vágott fogak mardosása.

Férfi visított, letről, mint a gyermek,
félíg leölt, iszonyú cérnahangon.
Csak el ne vétsem a számot, a rendet . . .
és bomba robbant, pokolmélybe hangzón.
Rengett a föld. Erőm, hitem beomlott:
nincs, nincs remény, hogy elkerül e poklot.

De felrázott a tudat vész fegyelme:
ideg, vér, szervek éles figyelése
mind dobhártyámba gyűlt: harminc meg egyre
figyelt . . . a hatvankettedik döfésre.
S míg számoltam, a döfést megfigyeltem.
Bizalmát lassan foltozhatta lelkem.

Visszhang gyanánt a mélyi jajgatásra
most újabb robbanás felel, s a testek
holtsúlya szinte toccsan lenn, akár ha
nagy húsdarabot leveslébe vetnek.
Éreztem: talpam megcsusszan a vérben.
Elhültem: én is, lám, síromhoz értem.

V.

És mint akinek szeme hátul is van,
láttam mind élesebben, látva láttam
a póre bőrt, a gyilkos kést, ha villan,
s az áldozatot is (a birka nyájban
megy így a kés felé és meg se torpan,
szép lassan eljut vesztéig azonban).

Lépdelt a sor, haladt is szakadatlan
— elől minthogyha lángost osztanának —,
se hang, se jaj, se rángás a csapatban,
s a vak hőségben rendet úgy kaszáltak,
mint holt kalász, mely dől, ha zizzen omlón
(csak a vér habja zizegett a torkon).

És léptünk, léptünk, léptünk, és megismét
döfés, hörgés, esés töri a csendet,
már késközelben: a hangokat innét
tisztán . . . Megdermedtem: számba freccsent
vér, késél ize! A harmadik voltam
a kés, a vég, a sír előtti sorban.

Iszonyú éj, vakságomnál töményebb,
zuhant agyamra s idegdúcaimra.
Majd száz meg száz dél verője fehérlett,
nyíl! szikra! láng! hó! színében vakítva
szikrázó fény zuhog, s agyamba vágva:
ezer tű mintha szúrna szembogárba.

Társam, előttem, görcsbe merevedve,
hol hátradőlt, hozzám, hol előre
tántorodott: nyögést sóhajjal egybe-
mosott a hörgés, a véget előzve.
S zuhant, mint hal, ha leszakad horogról.
Előttem a nemlét örvénye tombol.

Emlékszem jól: megtántorodtam, árnyék
egyensúlyommal imbolyogva, már ott
támolygok té és tova, mintha állnék
mélység előtt, s hátamban mása tátong.
És villám: az első gégémbe csattan,
hátba a vak, a másik. És zuhantam.

VI.

Tudat bugyrában az iszonyat éleszt.
Hült testek törzse, merev súlya rajtam.
A halál fagya dermeszt, az enyészet.
Nő sikolt! — vág az ocsúdó tudatba
a rémület: lent vagyok s mind meredten,
döglött halom hal, falánk húsveremben.

Hullák közt fekszem, kocsonyás közegben.
Körülfog, áztat, vér- és nyáltömeggel.
S e mély iszonyban az a sikoly egyben
eszméltet is: esély, remény dereng fel . . .
Megfordulok. Kezem kinyújtom imhogy
a sikoly felé. Szúrt sebbe tapintok.

És moccan bennem, holttestek fölé hogy
vinne, ragadna a gyűlt életösztön.
A sikoly felé nyúlt kéz — roncsalékon —
üregbe váj. Ujja elhal a gödrön.
A póre test mind, szinte összefogva,
egyszerre jajdul: kong az elme pokla.

Most bombát vág le! — rémlik fel először,
s rémületemben, görcsös mozdulattal,
mélyebbre fúrom. Kezem visszahőköl:
sebbe nyúlt. Törzs birkózik és a kas, kar
fölébe csusszan. Sípol gége roncsa.
Fönn léptek, hangok. Foszlány. Tompa. Csonka.

Egek ura! — most meg egy nő karolt át,
kettős halálú rémes öleléssel,
hisz kezem fonnyadt arc bőrén botorkált ...
Szülém, anyókám! — simítom becézve
csontos kezét és csókolom, akár ha
megöltem volna — rémlett — holt anyámat ...

Hallottam, amint haldokolva nyög még
s kívántam, balga, bár életre kelne!
s kérleltem mind: erresszenek el innét ...
Ajkat tapintok: görcs húzta merevre.
Elájultam. S hogy felszállt tudatomban
lassan az éj: eszméltem és zokogtam.

VII.

Elhallgattam. Hullákkal zárt magányban.
Egyes-egyedül. S ott, a tagjaimra,
hátamra dermedő halál fagyában,
nyelvem, torkom vak szomjúsága szikra.
Pokoltornáca néma fagya lángol.
Sikoly se kél e szikrázó magányból.

A rémes súly, mely testemet lenyomja,
a vég fagyából se juttat a számnak
enyhületet, hogy szűnne bár a szomja.
Egyszer csak: víz! csobbanás nesze támad.
Zuhog a halom hullára a rémlett
jeges patak — de éget, éget, éget!

Zubog a testek csupasz halmazára,
hason és combon és kason szivárogo,
és amit érint a zuhatag árja,
csatornát váj a húsba, üszkös árkot.
S ha ajkat ér az ömlő ár hűsével,
telik a száj az oltott méz tüzével.

Megtelt a sír. A gyilkos gondja vizsla:
hogy bűzét vegye: hullát mésszel önt le.
Ki kegyelete lángját így zuhintja,
köszönet a hóhérnak; így, hörögve.
A csupasz törzsek, érzem, rángatóznak,
mint halom döglött hal, amit ha sóznak.

S a roncs idegek vonagló tusája,
e kínok torlódása szinte fölvet . . .
Bocsánat érte — csaknem így a hála —
a gaznak . . . De ni, mellettem, e törzset!
Mozog . . . A szüle simogatja arcom,
kihült keze is tudja: végtusakszom.

VIII.

És hogy az élet görcs-hulláma elhal,
mint messzi visszhang, léptek rémlenek le:
a sírt valaki körbejárja gonddal.
Majd csend. Mint századok mélyvízi csendje.
Láb, térd feszül, kar, könyök kétfelé dől:
sírásó indul, száll ki így a mélyből.

Rémület fog el: mozognak a hullák . . .
fölébelem csúsznak s lassú omladással
alám; és hörgés, sírás, kacaj. Hús ráng,
torkon ragadnak, jeges markolással,
karmol az egyik, harapdál a másik:
köröm, száj, fog előre, rám vadászik.

Döbbsenten maradok veszteg. A hullák
halma se mozdul. Terhe is lecsökkent.
Egy láb lazítja vállamon a súlyát.
Most egy se bánt. De hogyha törne följebb,
testemet mind iszonyúmód marasztja.
Egy nő haja fonódik most nyakamra.

Hús kis fuvallat, tétova sugárban,
hatol a meszes halmok közt a számig:
közel a felszín! Szippantok sóváran.
Gégémbe alvaadt vér tör. Fojt. Megállít.
Nevetek is — de ha ki látja görcsbe
torzult arcom, omlana tán a könnye.

Vagy megdermedne, rökönnyödve némán
e szörnyűségen. Vigasz, az nem áltat:
nevetni vél, ha sírok, aki néz rám
és sírni eztán, ki nevetni lát majd.
E két üreg, mely vaksággal tetézett,
felkölti másban a síri setétet.

És szinte mardos a bűntudat, érzem:
itt hagyom, lám, a társaim ez odvnak.
Éltetne is a levegő . . . de én nem . . .
És már-már várom, nyúlnak, visszafognak.
De szít a lüktető seb: élsz! Akarj csak.
Erőt gyűjtök. S leszáll az est. A harmat.

IX.

Esteledést soha olyan sováran
nem vártam még. S nicsak: harmat szivárog
a hült halmom alá, a sír honába,
és nyalja tikkadt nyelvem mohón, már ott!
a cseppjeit: a tagok és a bordák,
mint csatornák, fölém függesztve, ontják.

Megrészegülten másztam mind vadabban,
tiporva mellre, öltre, kasra, hátra,
nem undorodva, hullát hogyha talpam
holtléggel meg-megnyögesztett, csupáltam
haját, és húsba, kapaszkodtam ínba:
vitt a dühöngő szomjúság, s a kínja.

Se fájdalom, se félelem, se szégyen
nem gáncsolt már: markoltam és cibáltam,
döntöttem és tapostam, cél hevében.
Lehet, hogy holt hűgom tiporta lábam,
tán szomszédom, vagy kedvesem, de győzte:
a szomjúság duvaszt ily eszelősre.

Mikor a sírből feljutottam, elmém
nem mérlegelt: sötét van-e azon túl,
csak másztam, mint az állat, vérbe fekvén,
a fű felé . . . s habzsoltam harmatostul,
hörpöltem, faltam, beledőlve kúsztam,
harmatos réten mint folyóban úsztam.

Hogy föleszméltem: fekszem, dideregve,
szám tele fűvel, hideglázban égek.
Megmenekültem! . . . És: fuss! szökj! . . . De merre?
Megborzongok: hóhéros dana téved
fülembé: lám, vesztünkön gúnyolódik.
S ajz gyűlölet és bosszút forraló hit.

X.

Egyszer csak, pernye és üszök szagával,
lebben zsarátnokok felől a szellő
és benne falum boldogsága szárnyal:
szület, fonó, koló, tor és menyegző,
panasz és gyász és holtak siratása:
élet vetése, halál aratása . . .

*De hol a ház, örömök csendes öre?
a fecskefészek, kiskert, fürt, virág?
és hol a bölcső, hol a rengetője?
a kis lakás, sugár ha tűzi át?*

*Zizegő orsó, háztáj esti tücske?
hol az anyánk sütötte lágú kenyér?
és hol az ablak, ünnep hogy kisütne,
az ajtó, melyen bizalom betér . . . ?*

*És hova lett a borongó kolompszó?
mint bölcsődal, oly halk és ringató,
ha csillag virraszt közös sorsot osztó
haza fölött . . . s a béke, mint a tó.*

*Nincs sírás most. Kacagás. Nóta. Átok.
A vándor hold zsarátnokokra lát.
A kút zenéje néma. Dal se száll ott.
Kimúlt kuvasz nyalintja út porát.*

*Ó, van-e hely, hol baj van, fájdalom van,
s ha szenved is, a bántott visszaüt?
hol meglakol a bűnös? és a jóban
nem a galádja dúskál mindenütt?*

*Van-e még hely, hol gyerekszáj visongat?
hol szülőnek fia és lánya él?
van-e, ahol nővérek nem zokognak?
s ejt liliumot holt húgra fivér?*

*Van-e még hely, hol a virágos ablak
szerelmet dajkál s vigaszt, mosolyát? . . .
Tisztább örömet s nagyobbat mi adhat,
mint békés otthon s egyszerű csodák . . .*

*És dördül fegyver, erdőn; megmorajlik
völgy és orom. Golyó süvit felettem,
száll magasan és messze túlra hajlik:
csata tombol. Zeng a bosszú veszetten.
Kigyúlt öröm sugároz szerte bennem,
vesztett erőm hogy tőle visszanyerjem.*

*Hazai tüzek szívemben fellobognak
és lángol minden erem a kiontott
vér bosszújával. Felsüt és eloszlát
árnyat . . . Szabadság napja, te boldog . . .
Zsarátnok füstirányát, vak, követve
fegyvereid felé futok . . . Őledbe.*

Ájultan, porba hulltan leltetek rám,
szabadító bajtársaim, ti hősök.
Daloltatok. S a dalból százezerszám
érte szívem sugár; hajnalt előzött.
És szóltam a sugárzó fényözönbe:
»Álmodtam? Ki dalolt? Ki kötözött be?«

Hűs női kéz simult most homlokomra,
szelíd hang szólalt, így: »Mi, partizánok,
csitulj, bajtárs, bosszúnk, im megtorolta
kinjaid . . .« S én, tétova, kart kitárok
a hang felé. Tapintok harmat-arcot:
ez tincs! ez puska! gránát! . . . Sírva majd hogy . . .

Zokogtam. Most is sírok, de torokból,
hisz nincs szemem: zokog, döng egyre jobban
szívem, szabadság, örömmámorodtól.
(Utolsó könnyem hóhérkésre csorrant.)
Hogy lássalak, bajtársak, nincs hatalmam,
de hadd legyenek veletek egy a harcban.

Kik vagytok? honnan? nem tudom, de érzem,
harcos derűtök gyógyítón melenget.
Daloljatok! hadd újhódjam e fényben,
mit Bosszú s Szent Szabadság meglebegtet.
Szabadság hite — szemem fénye ép:
süt mint a nap, hatalmas mint e nép.

DUDÁS KÁLMÁN fordítása

AVATÓ

SZLOBODA TIBOR

FÉL HÉTKOR A STRANDON

csak a vizes homokba
karcolt figurák
és a széjjelszórt papírforgácsok
az egyetlen szemtanúk arra
hogy sok-sok
idomtalan facsonkot
partra dobott a nyugodt tükör
aztán egy durva természkövel
rohamra indultak
a magányos vár ellen
melyet
néhány órával előbb
alkotott gondosan
egy csöpp kezecske

ESŐ UTÁN

Tegnap délután
mindenki látta,
hogy mosolyogva
kifüstölték a pókok hálóját.

Aztán kacagva
valami madárlelkű viccet
meséltek
a felitatott udvarokban.

PATAKI ZOLTÁN

HA ÉLNI AKAROK

*Időm nem volt.
Elhagytam hát
a dobok hangját,
a ritmust, a fényt.
Megpróbáltam
a szivárvány vízporos
hidján új versek
sorai felé visszatérni
és a határozatlan valóság
fénytűivel feltűzni
a tegnapi a koszorút,*

*de múltam penészgombái
csendesesen húzódtak meg
írniakarásom sejtjei között.
Látásom kitisztult,
s lassan, nagyon lassan
életem múltó éveiehez és a
temetőben halkán átsuhanó
szellő mohazöld lépteihez
hasonlóan rájöttem:
írnom kell, ha élni akarok.*

BEER MIKSA

TIZENÉVESEK

*Próbáljátok meg megfogni a madarakat
ahogy szárnyszegetten
esnek az égből*

*Próbáljátok meg
tenyéren szárítani az esőcseppet
ahogy nyugatról keletre akar szökni*

*Próbáljátok meg
tenyéren szárítani az esőcseppet
félmeztelenül állva a viharban*

próbáljátok meg mindent tizenévesek

ÉS NE HAGYJÁTOK HOGY VALAHOL ELSZAKADJON A LÁNC

ÖRÖKSÉG

DÉR ZOLTÁN

A KILÁTÁSTALANSÁG REGÉNYE

Schwalb Miklóst jó tollú, szellemes, sokoldalú újságíróként ismerték Vajdaság-szerte, meglepetésként hatott tehát, amikor 1934-ben regény-nyel jeletkezett. A meglepetést csak fokozta, hogy a forradalmi nyugtalanságáról ismert szerző éppen nem forradalmi közezből, hanem egy nagyvárosi szálloda konyhájából szemelte ki hőseit. Regényének címe is ez: *Fiú a konyhából*.

Az életrajz ismerői sejtik, a Schwalb-irodalom jelzi is, hogy a közeg megválasztásában az író szakácsmúltjának is szerepe lehet. Azt azonban ma sem lehet biztosan megállapítani, mi játszott döntő szerepet ebben a választásban: az anyagismeret-e, vagy a személyes emlékekhez való ragaszkodás lírai intenciója. Való igaz, hogy a konyhai milió Schwalb regényét érdekesen megkülönbözteti a szociális problematikát feszegető korabeli művekből, noha kapcsolata velük nyilvánvaló. A szegénységről, a tőkés kizsákmányolás áldozatairól, a proletárélet sivárságairól talán sohasem írtak annyit, mint a húszas és a harmincas évek fordulóján, amikor a világgazdasági válság oly brutálisan juttatta kifejezésre a tőke gátlástalanságát, s az ellene való szervezkedés, a forradalom átmeneti csődje a reményt mind nagyobb próbának tette ki. Schwalb regényének kritikussai a német irodalom és film fasizmus előtti termésének is szerepet tulajdonítanak a szociális felelősség fölerősödésében, de az irodalmi források, ösztönzések körét hiba volna leszűkíteni, hiszen Zola óta — Gorkijon és Barbusse-ön át a vajdasági expresszionizmusig — a szociális problematikát sokan segítettek napirenden tartani. Upton Sinclair-t, Gorkijt és Barbusse-t Schwalb regényének hőse is emlegeti, s olyan hangsúllyal, amely a kapcsolat szorosságára enged következtetni. S bár ilyenformán nem kerülnek szóba, a magyarországi szociális irodalom olyan képviselőit, mint Nagy Lajos, szintén az ösztönzők között említhetjük. Nemcsak a kizsákmányolás leleplezése miatt, nemcsak az úr-szegény ellentét kíméletlen ábrázolása miatt, hanem azért is, mert ő is, akár Schwalb, a tengődő értelmiségi szemüvegén át nézi ezt a konfliktust. S ez igen fontos, mert

kihát a konfliktus tartalmára is. A népi írók vagy József Attila szintén az elnyomott szegény emberek felől nézik és ábrázolják a világot, de műveikben csak elvétve észlelhető, hogy irigyelnék is az úri világ örömeit. Számukra az ember szegényen is olyan gazdag, hogy világának, érzéseinek kifejezése, rajza köti le a tehetséget, s uralja ihleteit. Az osztály közelsége és világképe az emberképre úgy hat ki, hogy abban a gazdagság, szépség, életrevalóság tartalmi dominálnak, s egyfajta puritán önérzet, mely lenről is a gazdagságtudat fölényével nézi a társadalom haszonélvezőit. Más a helyzet annál a radikális értelmiségnél, amely nem érzi a javakat, az életet termelő osztályok közelségét, melegét, de közletről, szinte a küszöbről látja a kiváltságosok életvitelét: a vagyon, a pénz hatalmát, asszonyok, lakomák, kulturális parádék bőségét, az előkelőség varázsát. Ahogy Tóth Árpád, Szabó Lőrinc vagy Nagy Lajos látta: lázadó haraggal és emésztő szomjúsággal. S így élte át a szegénységet Schwalb is. A regényében túltengő szexualitást is ez magyarázza.

A Schwalb-regény ihletét tehát az értelmiségből jött forradalmár lázadó indulata táplálta, s ennek heveny töltést az a kilátástalanság adott, amely a harmincas évek elején Vajdaságban különös süllyal nehezedett a haladás képviselőire. A regény központi figurája élete csődbe jutásának fordulóján az író, mintha alakja nevében is tenné így elmélkedik: »A kilátástalanság mindenesetre sokkal rosszabb a szegénységnél. (...) Az a remény, hogy az éhezést dús lakmározás, s didergést meleg szoba és az aszkézist forró lánytést tapadása válthatja fel, hatalmas erőt kölcsönöz az embernek, de amikor az elkínzott ember nem látja a virradatot, a gyötrelmes éjszaka végét és reménységet nem szárnyalhat el a sivatag ígéretes oázisáig, akkor meghalnak benne az akarások, kialszik a lélek és mint fuldokló, úszó szalmaszálak után kapkod.«

Erre a pontra ért tehát János, a *Fiú a konyhából* központi alakja és sorsa az író helyzettudatának egész tartalmát kívánja példázni. Kérdés, mennyiben sikerülhet ez: a forradalmi értelmiségre nehezülő nyoma más s az ellene való lázadás milyen mértékben fejeződik ki benne

Huszonhárom éves, amikor a színen megjelenik. Túl van már néhány próbán, a tartalmatlan szerelmek, a munkanélküliség sivár emlékei. Szorongva néz jövője elé, pedig különben semmi baja: úszik jól futballozik, van mestersége, s mindenki rokonszenvesnek találja. Főleg a nők. A vendéglőben, ahol új élete elkezdődik, s ahol ő a segéd szakács, eleinte jól elboldogul. Igaz, a szobája csak egy lyuk a padláson és forró, mint a pokol, de a személyzet barátságos vele, s Mancsi, szobalány animális odaadással s anyai gondoskodással szereti. János azonban elégedetlen. Magasabb, tartalmasabb életre vágyik. Ennek ígérete fénylik föl egy Tini nevű leány alakjában, aki olvasott, rejtelmes, finom léleknek látszik, s hősünk Mancival szeretkezve is csak tud gondolni: emésztő vágyakozással, mámoros képzelődéssel. Az első együttlét nagy forróságát azonban, mint jeges zuhany, lehűti Tini úr képmutatása. Az érzékiség lázába feledkező fiút brutálisan rendre utasítja, s kidobja.

S ezután Jánost kudarc kudarc után éri. Mancit ugyan, aki mellette vesztíti el állását, megtalálja, de az ő nagylelkűségében egyre kevesebb

sebb öröme telhet, mert az utcára került lány öreg és gazdag szeretője pénzén tartja el.

A lejtőnek azonban ezzel még nincs vége, sőt egy alkalommal még a szerencse is rámosolyog Jánosra, de csak azért, hogy aztán annál keservesebb legyen a zuhanás. Ismerőse révén bejut egy futballcsapatba, ahol némi pénzt is kap, s földereng egy szép, új szerelem lehetősége is: Jolán is művelt, finom, gyönyörű leány. De apja tisztviselő és háziúr, s mikor a zsenge kapcsolat kitudódik, Jánosnak mennie kell. S ebben a kétségbeesett lelkiállapotban a futballkarrier főpróbája is csak rosszul sikerülhet: súlyos sérüléssel viszik kórházba, aztán haza, a szűkösen élő szülőkhöz. S hogy a csőd teljesebb legyen, János, hajlamai ellenére — betársul egy hamiskártyáshoz. Az nyakába varrja a szeretőjét, s vele a nemibajt. Ezzel zárul a regény: János, hogy a gyógyításhoz szükséges pénzt előteremtse, a féltve őrzött családi aranyórát elviszi a zálogházba: »A deres ég alatt, a fagyott útburkolaton siet a kapott életű Stern János a zálogház felé, hogy azután... — Ki ismeri az azutánt?! — Ki látja az azutánokat?!«

A történet ebben a kivonatos, vázlatos formájában túlságosan kiélezettnek, a csőd szándékoltnak tetszhet. A részletek azonban annyi hitelesítő leírást, életszerű mozzanatot tartalmaznak, hogy a szándékoltság korántsem ennyire szembeötlő: a kifejlés meggyőzőbb. Különösen a konyhai sürgés-forgás, a forró atmoszféra, a vendéglő hajszás életének ábrázolásában kamatozik szerencsésen az életismeret. Másutt nem a tárgyi elemek bősége, élethitele, hanem a jelenetépítés ügyessége tartja eleven lüktetésben a történetet. Legjobban talán az a fejezet példázza ezt, amelyik végén János és Jolán szerelme kitudódik. A családi ebéd kényelmesen ábrázolt előkészületeibe, a szívélyes idill gyanútlan harmóniájába, mint egy buta véletlen pokoli disszonanciája hasít bele a gyermek ártatlan kotyogása arról, hogy a senkiházi János megcsókolta a ház kisasszonyát.

A példa nem elszigetelt. Az események, ha nem is ilyen változatosan, színesen, de végig lendületesen peregnek. Külső történés, belső vívódás, töprengés jó ritmust alkotva váltják egymást. A hosszabb leírásokat, a tétlenség állapotait mindig egy új, fontos esemény váltja föl s lendíti a cselekményt előbbre. Többször szinte naiv természetességgel ugranak be ezek a szükséges fordulatok, mint a mesében. De ez sem változtat azon, hogy a *Fiú a konyhából* legtöbbet ennek a sodró lendületnek köszönhet. S ha tudjuk, hogy a szociális nyomorúság leleplezésére vállalkozó írásoknak hányszor terheli agyon a részletező tárgyiaság, a nyomor rajzának folyamata sokszor mennyire monoton tud lenni, Schwalb nagyvonalú lendületességét még inkább becsülhetjük.

Egyértelmű azonban nem lehet ez az elismerés, mert a regényben a csőd felé igyekvés közepette a cselekmény sietősebb, mintsem hogy az ábrázolás eléggé elmélyült és színes lehetne. Leggazdagabbnak a központi figura rajza mondható, ami természetes is, ha tudjuk, hogy ez az **alak** életrajzi fogantatású. De részes a sikerben az elgondolás is: az, hogy János érzékeny, sokat olvasott, gondolkodó ember, aki tartalmas, értelmes élet után vágyik, s ezt az igényt a korlátozott, kisszerű közegben kellene megvalósítania. Lehetőségei és vágyai között olyan sza-

kadék támad így, mely életét feszültségben tartja, s a cselekményt mozgató energiákhoz juttatja. Schwalb tehát e rendhagyó figura révén is eltér a proletárábrázolás sablonos változataitól, sőt a lumpenregényektől is, mivel hőse nem hazardér, nem szertelen, nem gátlástalan, hanem rendes életre termett ember. A szerelem láza ugyan fölötte is úr, de ezt a lázt még a fiatalság természetes mohósága, szenvedélye táplálja s nem a ferdült ösztön. Az is igaz, hogy a nyárspolgári konvenciókat megveti, de ebben sincs semmi abnormális, s más dolgaiban is vonzó. S nemcsak számunkra. Szívesen segítenek rajta nők és férfiak, s annyi szerencse éri, mint a kiválasztottakat.

Ehhez képest kissé önkényesnek is érezzük a megoldásokat, melyek a lejtőre sodorják. Igaz, hogy az író a kilátástalanság érzését akarta tárgyiasítani, s János tehetetlenségét ábrázolva bírálja is a passzivitást, az erőtlenséget, s így a küzdelem elvét szolgálja. De ezt a szándékot nem válthatta hiánytalanul valóra. S nem azért, mert kissé erőszakosan sodorta Jánost csődbe, hanem azért, mert kudarcait egyetlen alapokból, az osztályhelyzetből s főleg a munkanélküliségből eredeztette. Akiket János igazán tudna szeretni, azok művelt úrilányok, osztályuk nem tűrheti kapcsolatukat. Akik osztályos társai és fenntartás nélkül szeretik őt, azokat ő találja kevésnek, szimplának. A konfliktust ez a helyzet csak elmélyíthetné, ha a kisasszonyok iránti szerelem szellemi többlete valóban kirajzolódna, s így elvesztésük súlyt adna a csődnek, megokolná az emberi leromlást. Ilyen elmélyítésre a sok szerelem közepette nincs mód, s az íróban talán még az alakteremtés képessége se elég erős. Tagadhatatlan, hogy a kisasszonyok iránti rajongás nem nyerdag gazdag emberi motívációt: felületes ismeretségen, ábrándokon alapul, s így akkor se juthatna kifejezésre benne a kilátástalanságban vergődő értelmiségi egész helyzete, ha a munkanélküliségnél rétegesebb, összetettebb okok siettetnék a csődöt.

S ezen a ponton még az a kétség is fölmerül, hogy János szakács volta szolgálhatja-e teljes sikerrel az író szándékát. Az még egy szakácssegédéről is elhíhető, hogy sokat olvas, intelligens és filozofikus elme. Vonzalma a kisasszonyok iránt szintén hihető, de nem válik a regény javára, hogy János esélyei annyira valószínűtlenek, hogy igazi, szoros és szövevényes kapcsolat közte és a tisztviselőcsaládok között létre sem jöhet, s így kapcsolatuk és idegenségük világnézeti, erkölcsi, pszichológiai tartalma nem rajzolódhat ki. Röviden szólva: Schwalb egy ilyen teljes konfliktus élményét és indulatát kibontakoztatva ábrázolhatta volna igazi súlya szerint a hangsúlyozott kilátástalanságot, de ezt a szakácssegéd János helyzete nem tette teljes mértékben lehetővé. Akikhez pedig közel férhet, azokban nem talál neki való emberi tartalmakat, ezért szerethezesei szimpla szexualitással gépiesednek, melyek emléke, ereje nem emelkedhet sorsformáló jelentőségűvé. Pedig a Mancival való kapcsolat kínál ilyen lehetőségeket, de ezek kiaknázása a lány jellemének szimplasága miatt elmarad. A kisasszonyok viszont Jánosnál és szeretőinél is sematikusabb figurák. Föllobbanásaikat nem okolja meg, csak állítja a regény, s így elvesztésükön, pálfordulásukon meg sem ütközhetünk. Csak János megy miattuk tönkre, noha okos, egészséges, fiatal és szeretik a nők.

A tendencia mohó érvényesítésének tehát kárát vallja a mű. De a meggyőződés, amely a tendencia mögött rejlik, mégsem meddő. Ha a jellemrajz gazdagságában nem is, de az előadás lírai hevületében, zaklatott mozgalmasságában hírt tud adni magáról, erejéről, mélységéről. Bori Imre irodalomtörténete joggal véli expresszionista jellegűnek ezt a regényt. Leírásai nem árnyaltságokkal, nem plaszticitásukkal hatnak, hanem a bennük feszülő indulat teltségével, izgalmával. János egy alkalommal — a regényírásról ábrándozva — így töpreng: »Ha én írni tudnék (...), micsoda remek könyvvel lepném meg a világot. Igaz, vannak jó írók, akik nagyszerű eszmékkel lepik meg a világot, azokat tetszetős formában dobják piacra. Valami azonban — nem tudom, mi? — hiányzik ezekből a könyvekből. Olyanok ezek, mint a szép festmények: élethűek, teljesen olyanok, mint a modell, de valami hiányzik belőlük — a mozgás. — Az életmegnyilvánulás biztos jele a mozgás, az energiaforrások robbanásszerű munkája. Ez hiányzik a regényekből.« Schwalb tehát a jelek szerint szándékosan törekedett úgy írni, hogy robbanásszerű lendületek vigyék előre az eseményeket. Ezért hanyagolta el a részleteket, s dolgozott vázlatos, vastag vonalakkal, harsány színekkel, dinamikus, súlyos effektusokkal. Egy szerelemmel vemhes helyzetben például így jellemzi Jánost: »... vad akarások lendülnek ki a fiú lélekszikláji mögül, viharos lázadások serkentik tette a véré: igen, akarom! — ismétli.« Regénynek ritkán válik javára az ilyen expresszionista verskonvenció, de az igen, amikor a mozgás valóban eseményszerűen nyilvánul meg. S ebben a regényben gyakran ér forponthoz a cselekmény, s az eseménytől a figurák lélegzete eláll, szívverése fölgyorsul, s az izgalom sokszor az önkívületig fokozódik: »Nagyszerű volt — mondja a kipirult lány és kitégult orrcimpákkal szívja be az élet illatát.« Hát még mikor János a rajongott leány levelét megkapja: »Borzasztó! — a szíve felugrik a nyakába, a szeme zöld fényben én, a lábai remegnek, azután valami forróság, nem olyan, mint amilyent a nap küld be az ablakon, kűszik szét a testében.« S nemcsak az ember érez ilyen túlfűtöten, a táj is, a virágok például »fájdalmasan vonaglanak«. Sőt a konyhai munka is olyan, mintha valami végzetes harc jegyében zajlana: »A kések megcsendülnek, a sültök nagyot koppannak az asztalon, zörögnek a bádog ételhordók, a lányok rajvonala megindul a tálaló felé.« Idézhetnénk még több ilyen, drámainak tetsző részletet, de ahol a háború szavai föl sem ötlenek, a leírásban ott is van valami drámai lűktetés, valami baljós sodródás. A lejtőn való sodródás előérzetét sugalló dűbörgés: »... a kávéházi tereméből biliárdgolyók csattogása hallatszik, a söntésben fehérkötényes bácsi loccsantja az öblös poharakba a habzó sört, a primhegedűs ütemesen rángatja a vonóját és lakkcipőjével üti a taktust, a lelkek belemerülnek a zenébe és a limonádék jeges borzongatással csúsznak le a száraz torkokon.«

A kilátástalanság ellen feszülő lírai indulatot tehát ez az expresszivitás a koncepció gyöngeségei ellenére is éreztetni tudja. A szociális igazságtalanságról, a proletárellet sivárságáról pedig lépten-nyomon, direkt és indirekt módon is beszél ez a könyv. Néhol nyíltan is agitál a hivatalnok-korlátoltság, a passzív belenyugvás ellen, nyíltan adja tudtul az ábrázolás eszközeivel s tételesen is a kizsákmányolók iránti ellen-

szenvét, és hirdeti a világ újjáteremtésének eszméjét. Ezek a mozzanatok s a regény lírai pátosza feszültséggel töltik föl a gyöngébb részeket is, s a regényt az előbb már elemzett értékekkel együtt vonzó és ígéretes kezdeménnyé avatják.

S jelentőségét ma is ez adja; az, hogy a jugoszláviai magyar irodalom szociális érdeklődésének egyik legkorábbi dokumentuma. Mint Bori Imre írja: »a vajdasági magyar irodalom egyik legérdekesebb és legjellemzőbb alkotása«. S elsősorban ezért fogadta örömmel az egykorú kritika is. Noha hibáit még leglelkesebb bírálói is érzékelték. »Sokszor mintha túlságosan könnyed volna — olvassuk az egyik recenzióban —, mintha a párbeszéddek halmozódnának, a sok szó miatt nem hatolhat mélyebbre az írói bonckés. (...) Kár, hogy szociális vonatkozásában sem ad mélyebb alapot, tágabb látkört.« A *hétről-hétre* lapjain Kolozsi János a nyelvezet ellen tett kifogások mellett a konyhai milió sűrűbb, tüzetesebb rajzát hiányolva megállapítja, hogy a regény kissé elvont, s a »címétől messze eső kérdések behatóbban foglalkoztatják a szerzőt«. S ez a kifogás, ha a konyha tüzetesebb ábrázolását illetően vitatható is, azt jól sejteti, hogy az író közérzetének intellektuális tartalmai a szakácsélet közegében nem fejeződhetnek ki hiánytalanul. (1934. szeptember 16.)

És szóvá teszi szinte valamennyi bírálat a szexualitás túltengését — legélesebben Lévay Endre a *Híd* 1934. évi szeptemberi számában —, ami azért szembeötlő, mert Schwalb nem vájkál a nemiség szenzációiban, a szeretkezések leírásában a mai normákhoz mérten akár szűkszavúnak vagy puritánnak is mondható. Az ellenérzéseket bizonyára a váltotta ki, hogy az általa leírt esetek nem mélyülnek emberi dokumentummá. A szeretkezési helyzeteinek emberlátató szenzációi nem bontakoznak ki. A megkívánás, fölizzás és kielégülés gépies ritmusban ismétlődnek kevés változatossággal.

Az egykorú kritika tehát érzékelt ezeket a hibákat, de azt is — például Ambrus Balázs kritikája —, hogy a kilátástalan küzdelmek légkörét mennyi rátermettséggel érzékelteti. (*hétről-hétre*. 1934. október 7.) »Meg vagyok lepte ettől a „svunggal” teli íráskészségtől...« Legpontosabban Lévay Endre nevezi meg ezt az adottságot, mikor a regény »frappáns folyamatosságáról« beszél. Szinte valamennyi bírálat nyereségként emlegeti azt, hogy Schwalb egy ismeretlen, félpolgár, félproletár közegben ábrázolja a kor egyetemes érdekű konfliktusát, s ezzel föl is fedez egy érdekes tenyészetet. S külön nyomatékkal esik szó arról, hogy a vajdasági irodalom vákuumszerű időszakában, a gazdasági válság utáni bénaság közepette, egy reménytelennek látszó állapotban jelent meg ez a regény, s így jelentősége túlmutatott önmagán. »Mindenesetre — írja a *Tükör* recenzense — bátor ember lehet, ha a vajdasági közönytől burjánzott magyar ugaron könyvvel, magyar könyvvel mert előállni. Bátorság, fiatalság, hit és önbizalom kell hozzá, és hisszük, hogy mindezek az erények valóban mind megvannak Schwalb Miklóspan,« (1934. szeptember.)

Ezt a bizalmat Schwalb Miklós mártíromsága tragikusabb nyomatékkal igazolta, mint előlegezői kívánták volna. S egyúttal a regényt is új fénybe állította: mártírirónk egyetlen regényévé, a tehetségében

rejlő lehetőségek legfontosabb dokumentumává avatta. Jelentősége megnőtt a mártíromság révén, s a mártíromságban elpusztult érték fájdalmasabbá, sugárzóbbá vált általa.

Nemcsak a kegyelet iratja velünk ezeket a sorokat. Schwalb Miklós epikusi pályájának a *Fiú a konyhából* csakugyan nyitánya volt. Az olcsó papíron, igénytelen külsővel és sok nyomdahibával megjelent könyvecske hátsó borítóján már egy új regény kiadásának közelségéről olvashatunk. »Az író egy napilap izzó levegőjű szerkesztőségébe viszi el az olvasót. (...) A rotációs gép, ez a kapzsi szörnyeteg — a lejtőre jutott társadalom szimbóluma — éhes gyomorral várja az emberi agyaktól kiperéselt betű-takarmányt, amelyet meghamisítva, tápérték nélkül, de pompás csomagolásban juttat el az olvasók ezreire. Ennek a gyász munkának a hősei a kézirat fölött görnyedő munkatársak — jók és rosszak, tehetségesek és bárgyúak, egyenes lelkűek és jellemtelenek —, akik pár garasért kifacsarják az agyukat és lassan elkopnak az Élet préselő mindennapiságában. (...) Az *Elkopott emberek* éppen azokat a részleteket rögzíti le fényképszerűen, amelyeket a bérenc írók kínosan elgallgatnak és így az olvasók nem tudhatják, hogy mi van a színes lepedő mögött.«

Egy rövid, beharangozó ismertetésből nincs jogunk a regény egészére következtetni, de ismerjük első fejezetét is (a *hétről-hétre* 1934. december 3-i számában jelent meg), s ennek alapján föltételezhető, hogy Schwalb a *Fiú a konyhából* zárt és szellemileg redukált világa után új művében beszédesebb közeg révén akarta ábrázolni a politikai depresszió közepette vergődő értelmiség állapotát. Az *Elkopott emberek* a toll robotosairól akart szólni, s általuk a kor emberneműsítő tendenciájáról. Immár nemcsak tendenciájában, de tárgyában is kifejezve azt a rokonságot, párhuzamot, amely a *Budapest Nagykávéház* Nagy Lajosával, a *Sátán műremekei* Szabó Lőrincével kapcsolja össze. A leromlás, elkopás, elszürkülés tendenciájának hangsúlyozásában még azt az egyetemesebb panaszt is jelenvalónak érezhetjük, melyről Tóth Árpád ilyen felejthetetlenül beszél:

Minek a lélek balga fényűzése?
Aludjunk. Másra kell ideg s velő.
Józan dologra. Friss tülekedésre.
És rossz robotos a későnkelő.

Schwalb azonban korántsem ilyen szelíd, nem elégikus. Őt lázadó indulat fűti, mint Szabó Lőrincet, s epés leleplező szenvedély, mint Nagy Lajost. Támadó indulat a »bérenc-írók« ellen. Majtényi Mihály lehetségesnek véli, hogy 1934-től 1941-ig épp azért nem talált kiadóra ez a regény, mert a »színes lepedők«, a kulisszák mögötti titkokat akarta kibeszélni. »Mit akar ez a szókimondó? Talán azért, kapirgál az elmélyült íróemberek és sajtómunkások fészkeiben, mert gyenge újságíró és ábrándozó, vörös költő. (*Szikra és hamu*. Forum, 1963. 171.)

Hogy a regénnyel szemben létezett-e ilyen vélekedés, ilyen eredetű akadály, biztosan nem tudhatjuk. Tény, hogy egészében nem jelenhetett meg, s kéziratát az 1941-es letartóztatás rémületében a hozzátartozók elégették. S ezzel Schwalb talán legfontosabb írói teljesítménye veszett el. Az a mű, amely világképéről s a közegről, melyben érett fővezet létezett, a legrészletesebb képet adhatta volna. Az általunk ismert fejezet önmagában is elég az előbbi föltételezés alátámasztására. Kitűnik belőle, hogy Schwalb, ha nem is a hétköznapi aprólékosságát s nem is »fényképszerűen« másolja, de anyagát epikusi hitelességgel idézi. Lehet, hogy más részleteiben, mint Majtényi föltételezi, a harciasság művészietlen gyűlölködésig torzult, de ebben a fejezetben az emberlátás, a helyzet- és sorsidézés, magyarázás szenvedélye, epikusi izgalma dominál. A szituációk rajza itt sem részletező, nem »rajzszerű«, hanem látomásszerű, de érdemes megfigyelni, hogy az életforma belső lényegét, emberemésztő hisztériáját milyen tárgyszerűen elevenítik meg az ilyen részletek: »A szedőgépek, a szív féltve vigyázott billentyűi, percnyi szünet nélkül kopognak a pincében, a munkaruhás, görnyedő emberek cikcakkzó ujjai szédült táncot járnak a celluloid kockákon, a rovatkás rézalakok, mint bepálinkázott katonák, intéznek rohamot a forró ólompép ellen és a bugyborékoló fém alatt szembántó kék fények ugrálnak a gázcsövek szájainál.« Van ebben valami a konkrét tényeknél messzebbre, mélyebbre utaló jelentés, de a realitástól a leírás sohasem szakad el. A primér sík ép és életszerű valósága nem mitizálás révén, hanem a képek intenzitása, emberérdékű dinamikája révén kap súlyosabb értelmet: »A pince állandó moraja átrágja magát a falakon, föl, egészen a padlásig, ahol sárgult papiroscafatok, korhadt lécek és szálkás ládák várják a feltámadás napját. Ez a föld alatti moraj betölt mindent, felszívódik az idegrendszerbe, beleivódik a vérbe és körülbástyázza az agyat.«

A szerkesztőség figuráinak megjelenítésében még markánsabb, még pontosabb az ábrázolás. Már ebben a vázlatos képsorban is egymástól élesen elkülöníthető, sorsokat idéző arcképek rajzolódnak ki. Merész és szellemes vázlatok, melyek érett, sőt rutinos íróra vallhatnának, ha nem lüktetne bennük a gyorskép készítőjének mohó nyugtalansága, az érdekes, sőt kényes anyag kamerába fogásának epikusi izgalma. Az öreg Lauterer jellemképében például ilyen sorok olvashatók: »A ruhája kopott és a kalapján felhőszerű zsírflekkék lovagolnak, de a humora csorbitatlan és hunyorgós szeméből gyerekes csínyek emlékei kandikálnak ki.«

A legnagyobb figyelemben a fiatal Garádit részesíti a szerző. A regényt beharangozó szöveg szerint ő a »jövő embere«. S az ismert fejezet szerint is egyetlen figura, aki nem lefelé, a csöndes romlás felé tart. Értelmiségi sarj, akit hangszerkészítő inasnak adtak az ötödik gimnázium után, s aki a gazdasági válság folytán utcára kerülvén, majd ráébredve a bajok gyökerére, levonja a következtetést: vállalja a harcot. Ezért lesz újságíró, ahol naponta meg kell küzdenie a szellemét megnyirbálni igyekvő szerkesztők önkényével.

Ebben a figurában könnyű magára az íróra ismernünk, s abban a konfliktusban, mely Garádi művészi igényei és a lap célszerű kívánalmai, kényszerei között már az első fejezetben fölvázolódik, egy olyan

konfliktus lehetőségére, amely a leromlás, a lezüllesz szociális indítékait, motivációit érdekesebb, sok intellektuális motívum kibontását ígérő megoldással gazdagíthatta. Egyáltalán: a Garádiban szóhoz jutó személyes érdek s a figura kapcsolata a szerkesztőség változatos ember-tenyészetével az előző regény szimpla konfliktusainál rétegebb, szövénnyesebb viszonylatrendszer működtetését tehette lehetővé. S teljesen jogosnak véljük Majtényi Mihálynak azt a föltevését, hogy mind Schwalbról, mind a közegről, melyben harcolt, ez a mű pótolhatatlan információkat közölhetett volna.

* Harminc éve, hogy Schwalb Miklóst a Horthy-hadsereg bírósága a bácskai ellenállásban való részvétele miatt halálra ítélte. Az ítéletet 1941. november 18-án fél hétkor mondták ki, s egy óra múlva végre is hajtották. Tizenöten jutottak erre a sorsra, köztük Mayer Ottmár és Simokovich Rókus, a Híd egykori szerkesztője, a mozgalom kiváló vezetője. Író, a szó szoros értelmében vett író egy volt közöttük: Schwalb Miklós. Mártírsága irodalmunk történetének is része tehát, emlékének őrzése irodalmunk ügye is. Ezért közöljük az Életjel gondozásában hamarosan megjelenő kötetéből a *Tavaszi* és az *Ősz* című verset és a bevezető tanulmány egyik fejezetét.

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

A VERGŐDÉSEK ÉVEI

(Dokumentumriport)

»MAGUNKNAK ÉLÜNK TELJESEN...«

A polgárság intézményéről ma már keveset beszélnek. Megkülönböztető státus volt. Középkori szabadalmazott városok előjogokat élvező lakosságát illette. Az iparral, kereskedelemmel, művészetekkel, tudománnyal foglalkozó városi lakosokat különböztette meg a falun lakó, jobbágyterheléssel sújtott parasztoktól, vagy a még kiváltságosabb papságtól, nemességtől, katonáktól. Mifelénk igazi jobbágyság csak a török előtt lehetett. De a néhai földesúr, Török Bálint ivadékaai kivestek. Szabadika — mint kincstári zsákmány — a császárt szolgáltatta.

Szállások. Szétszórt, boldog rendtelenségben. Viskók, nádas putrik, fáradt kútágások... Jószág. A föld még nem birtok. Van belőle bőven. A jószág! (Az nem császár adta.) Aibból annyi van mindenkinek, amennyit szerzett. A szerzés megkezdődött. A katonák ideédesgették a rokonságot, később pedig az idegeneket. Az adómentesség miatt. Az ilyesmire mondják: a tőke elsődleges felhalmozódása. Jó világ volt, csak nem sokáig tartott.

A polgárosítás fejletlen társadalmi viszonyokat konzervált. Östermelésből élő, csekély polarizálódású közösséget bátyázott körül új kiváltságokkal. Ezt a polgárságot a természet dajkálta, a természet lehelte belé a lokálpatriotizmust. Helyhez kötött, ráérős, nem siette el magát. Módjával befogadta a fejlődés vívmányait — ha nem volt drága —, de sohasem volt nagy barátja a kísérletezéseknek.

Órizni a földet! Az a jólét forrása. És jóba lenni minden hatalommal, ha segített őrizni a földet. Sokféle hatalom volt. Nem volt könnyű...

Sok baj lefészkelte a polgárosításkor, de a föld magához szelídítette a katonák ivadékaikat. Ósindulatok fellángoltak olykor a bor mámorában, adomatermő vigalmakban, de a józanodás elűzte a virtust, s maradt, ami volt. A furcsa polgárság óvta magát; görcsösen, éberan, békességet, nyugalmat hazudva, hagyománytisztelően, ábrándokat élesztgetve. Minél jobban tagozódott, rétegződött, minél jobban nőttek körülötte a feszültségek, annál konzervatívabban védekezett. Békecséges, nyugodt föld — mondták —, jó pusztákkal, jó legelőikkel. . . Lehet, valamikor... Régen. Nagyon régen. A romantikus szemlélet divatozásakor. Már nem békecséges. Nem nyugodt. Elégedetlen.

Fenyves Ferenc írta 1910-ben: »Túlságosan jól élünk és túlságosan nagyralátók vagyunk mi, akik itt maradtunk ebben a homoktengerre épített városban. A magunké vagyunk és magunknak élünk teljesen. Az utolsó balk-

terből a hatalmas képviselőiség nincs olyan állás, amelyre idegent választanánk. Nem akarjuk, hogy bárki is megzavarja a mi csöndes, álmodozó életünket, lassú és sokat fontolgató haladásunkat.« »Lapos síkságon fekszik ez a város, híre-hamva sincs környéken hegynek, vagy dombnak. És hiánytalanul, lapossá lesz itt minden. Az emberek művellődnek itt. Egyformákká válnak. Alki túlságosan nagy, alki szerfölött kiváló, letapodtatik, hogy egyforma legyen a többivel.« Vaspántos kilátástalanság.

Szegedi Emil másfél évtized látta a kort: »A feltörekvő és gazdagodó polgárság feszítette a város kereteit: élt, épített és nem ismert sem vallási, sem nemzetiségi gyűlölködést (akkoriban szűnt meg a horvát anyanyelvű oktatás a belvárosi iskolákban!), sem türelmetlenséget. A föld bőven termett, a homok gyöngyöt izzadt, a cigány húzta a nótát...« »Szegénység akkor is volt, de nem volt tömegjelenség és szociális problémákon senkinek sem kellett a fejét törnie túlságosan.«

Fenyves Ferenc *A nemzetiségi kérdés* és *A Bunyevác iskolaegylet* című cikkében nem ilyen derűs színeket használ. A horvát tannyelvű iskolák elorvasztása állandó nyugtalanság forrása... 1913 tavaszán a Hungária kávéházban Pavao Kujundžić kezdeményezésére megalakul a bunyevác iskolaegylet. Hamarosan több mint ezer tagot toboroz. A hagyományosan békés polgárság három részre szakad. A horvát középosztály — az egyház vezetésével — harcol az iskoláért. A szélsőséges magyar (és elmagyarosodott) tisztviselői réteg heves ellentámadásba lendül. A hazaárulás vádjával sem takarékoskodik. A piacra érzékeny liberális polgárság megpróbálta összebékíteni az indulatos ellentéteket. Persze, óvatosan, nem túlságosan erőlködve.

»A magyarságnak tesz rossz szolgálatot az — írja Fenyves Ferenc —, aki úgy akar jó magyarnak látszani, hogy minden nemzetiségi mozgalom mögött megkeresi a hazaáruló tendenciát és síp-döbblal, fényes kivilágítás és hangos lárma mellett harcba indul ellene.« Kardvágás jobbra, a tobzódó sovinizmus felé. Majd jóindulatú kacsintás közepre: »Az iskolaegylet meg akar maradni a törvény kereteiben, s ha a szerbhorvát nyelvet — a nemzet« anyanyelvének mondja is, ez ugye inkább a fordítás felületessége, mint hazaáruló tendencia?« Kifejti a szabadelvű polgárság jellemző — a fennálló rend békéjét őrző, de megoldást nem ígérő — szemléletét: »Mi azt akarjuk, hogy Szabadkán mindenki tudjon magyarul, de szeretnénk bunyevácúl is tudni. Nekünk fontosabb, hogy a nép fölemelkedjék analifabéta színvonaláról, tudja figyelemmel kísérni az ország és világ eseményeit és ne lehessen szolgája a demagógiának, mint az, hogy a mai közigazgatási rendszer megtartása érdekében ne engedjék, hogy írni-olvasni az anyanyelvén is tanuljon.«

A sorok nem az író erkölcsi emberi kicsinyítését célozzák. 1914-ben, a világháború előestjén láttak napvilágot. Mivel az őszinteséghez bátorság kellett. Bármennyire meggondolt, magatehetetlennek bizonyult a jóembéri »szeressük egymást« ideológia, azért el kell mondani, hogy sokan, akik a progresszív szerep jelmezében léptek a közélet színpadára, eddig sem jutottak el.

A katonazenés berzenkedés éveiben az ellentétes társadalmi rétegek határszvjai kirajzolódtak: megnöttek (és megmerevedtek) a részleges érdekeket szegélyező korlátok. A Bács megyei Napló szabadelvűségének más értelme és jelentősége volt akkor, mint amit később (már Fenyves halála után) tulajdonítottak neki. A »becsületes újság« fogalmába sűrített szabadelvűség nem széles mederben hömpölygő áradás, de szennyes vízű patakokcskának se mondható.

Ez a szabadelvűség fiatal korában rugalmas volt. Bár korlátai akkor is csak az értékek adásvételének piacán lazultak fel, ahol a publikum vizsgálásának elve uralkodott. A liberalizmus megszületését megzabta a tökéletes vállalkozás értelme. A Bács megyei Napló becsületessége abban volt, »hogy mindig liberális volt, az elnyomottak, a szenvedők igazságáért küzdött, s minden igaz ügynek védelmezője volt.« »A közönség iránti szeretet vezette...«

A vigasztalás értéke persze csekély. De nemzetiségi vonatkozásban — akkor — többet kínált, mint mások. Jászi Oszkár előbb írt cikksorozatot: Bács megyei Naplóba a bunyevác kérdéstről, mint ahogy a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztere lett. Az újság cikkírói között volt Pavao Kujundžić, a bunyevác iskolaegylet megalakítója. Van némi túlzás abban, hogy a lap az első világháború előtt »komolyan küzdött a nemzetiségek egyenjogúsítása mellett«, de az igaz, hogy hasábjairól számúzte az uszítást Nagy szó!

A világháború fáklyás szédületében a szociáldemokratákat sem kímélte meg az eltűzött »hazafias« buzgalom...

De mi lesz tíz év múlva? Mennyit hagy meg a kedélyes szabadelvűségből a világháború? Az a tíz év bebizonyította, hogy a tőkés társadalom (tekintet nélkül az államhatalom gyakorlóinak nemzetiségére) képtelen megvalósítani a nemzetiségek egyenjogúságát. Az elnyomókból lehetne elnyomottak (és megfordítva), de mi változik? Fenyves Ferenc 1924-ben a sors kegyetlen iróniájáról beszél:

»Néhány nappal a szerb hadseregnek Suboticára való bevonulása után a katonai hatóságoknak szinte első intézkedése volt, hogy ideiglenesen betiltotta a Bács megyei Naplót. Kétheti betiltás után megindult a lap Dugovic Imre érdemes és derék kollegánk szerkesztésében. Az ő judíciuma (értékelő képessége) s az, hogy a Suboticává lett Szabadka akkori vezetőivel jó barátságot tartott, sem tudta megakadályozni, hogy egy hírért, amelyben azt írta meg a lap, hogy Versecen szabad volt a himnuszt énekelni, újra betiltás. A betiltás egyhónapos megszakítással 1920. augusztus 23-ig tartott, amikor a lap megjelenését újból engedélyezték, s azóta egy ideig a cenzúra béklyóiban ugyan, később azonban az alkotmány deklarált sajtószabadság védelme alatt nyugodtan megjelenhet s teljesítheti hivatását hirdetheti az SHS királyságbeli magyarság becsületes lojalitását, békés munkakedvét, reprezentálhatja a magyarság kultúrképességét, s követelheti a magyarság számára az egyenlő jogokat, az egyforma elbánást, s felemeli szavát a visszaélések ellen. Ma is azt követeli a magyarság számára amit a magyar éra alatt követelt az itt élő nemzetiségek számára: egyforma elbánást, testvéries megértést.«

A végelszámolásnál mégis jól járt a Napló. Sem új szítást, sem új jelzőket nem kellett keresnie.

A FEKETE EMBER SZOBROT KAP

Az Obznana elfojtott minden haladó gondolatot. Megbénított minden megmozdulást. A vidovdani alkotmány úgy-ahogy helyreállította a jogrendet fellazította a két évig tartó nemzeti elnyomás eresztékeit. Üzembe helyezte a polgári demokráciának egy halovány, házi használatra készült, ténylegesen csak mutogatásra alkalmas változatát. A hivatalokban államnyelver kellett értekezni ugyan, de a magyar nyelvű újságok már megjelenhettek. Sőt a kisebbségek politikai szervezeteket alakíthattak. Létrejött az Országos Magyar Párt.

Közben a horvát dolgozó tömegek kiábrándultak saját szavazategyűjtő szervezetükből, — ha egyáltalán, valaha sajátjuknak tartották a szociális ígéretekkel is takarékoskodó, klerikális mozgalmat. A húszas évek végén annyira kiábrándultak, hogy a Književni Sever egyik munkatársa, Laza Čurčić (1927-ben) ezt írta róluk: »politikai ügyekben (a népről lévén szó) teljesen közönyösek« és »ezen a téren még okulniok kell«. Ha fel is figyelnek egyre-másra, »hamar belegabalyodnak a helyi politika szövevényébe. Az ország dolgával alig törődnek...«

Törődtek volna az ország dolgával is, ha az ország is törődik az ő dolgukkal, és ha lett volna olyan párt, amilyen nekik kellett... Becsületes Párt. (Poštena stranka — ilyen kellett volna.) A közélet mezején jobbadár marakodások, fenekedések voltak. Egyszer-kétszer szétkergettek egy-egy gyülekezetet, bevettek néhány ablakot, azután nagy ígérgetések és még nagyobb becsapodások. Más nemigen történt...

Azazhogy mégis! 1927-ben ünnepelte a város a fekete ember érkezésének négy századik évfordulóját. Akkor azt mondták (a nagyobb hatás kedvéért), hogy ő alapította Szabadkát. Jovan Nenad cár, Zápolya János pórszármasz katonája, tizenkétezer fegyveresnek parancsolt ugyan Szabadkáról, de városalapításra nem lehetett ideje. Túlságosan nyugtalan korban uralkodott. A török éppen hogy elhagyta Mohácsot; ez a vidék nem esett a hadak útjába, Szabadka környéke egy ideig gazdátlan maradt, a vár védői elmenekültek. Ide telepedett Zápolya beleegyezésével Nenad Crnojević, s gyűjtötte össze a török elől északra menekülő szerb népet.

Ő keresztelte el Zabotka várát, Zubotának (a nevek atyafiságát le sem lehetne tagadni), és próbálta megvetni a lábát Zápolya és Ferdinánd között, miközben szüntelenül Török Bálinttal hadakozott. Két tűz között vergődő seregét végül Zápolya szövetségesei győzték le Szegednél: a csatában súlyosan megsebesült a cár, katonái dél felé menekültek vele, Tornyosig jutottak, s ott a hűbéri birtokokat nyugtalanító népvészér — Iványi István szerint — egy magyar ember házában meghalt. Emlékét a szájhagyomány és a pravoszláv temető felé vezető Crnojević utca őrzi.

1927-ben a főtéren szobrot emeltek emlékére. Ezt Horthyék 1941-ben megbecstelenítették és lerombolták. Az emlékmű gipszfigurái most ott vannak a városháza hétköznapi bejáratának előcsarnokában. (Mostoha a szabadkai szobrok sorsa!) Hogy miként érte 1927-ben a kései tisztesség? A körülményekből arra lehet következtetni, hogy a leszármazottak többet vártak tőle — Nenad cártól —, mint amennyit kegyelemből áldoztak érte. Az utódok szénája rosszul állt, ügyeik összekeveredtek, már csak ő — a fekete ember — csinálhatott rendet. Csinálhatott volna, de a viszálykodás tüzét nem itt, hanem távolabb, Belgrádban és Zágrábban szították. A szerb és a horvát tőkésék érdekei között tátongó szakadékot kellett volna valahogyan áthidalni. A híd szerepére a bunyevácokat régebben kiszemelték, de ők szabódtak, vonakodtak.

Előszólitották hát Nenad cárt az idők mélyéről, segítsen fellelkesíteni a kötözködő népet, mert a királyi palota környékén már elültették annak a rosszlemékű jugoszlávságnak a magját, mely kilombosodván a nagyszerb burzsoázia érdekeinek leplezésére rendeltetett. Így kapott szobrot Szabadkán Nenad Crnojević, a pórszármasz népvészér. Az ünnepélyes avatásra maga Pavle herceg érkezett. Harmincezer ember tapsolt a mostani Szabadság téren. Délután egy óraker pedig harmincvalahány tekintélyes politikus ülte körül a színház hangversenytermében megterített asztalt.

Hiteles feljegyzések szerint az ünnep nem hozta meg a nép jókedvét. De erről Nenad Crnojević nem tehetett. A mezőgazdasági válság volt az oka, a növekvő munkanélküliség, meg a többi baj. No de ami nem sikerült a fekete embernek, sikerült a fehér palota urának, őfelsége I. Sándornak 1929. január hatodikja után, amikor is szétkergette a parlamentet, mondván, hogy közte és a népe között ne legyen közvetítő, meg hogy a három törzsű egy nép között se legyenek holmi nemzetiségi eltérések, — kihirdette a jugoszlávságot.

A nemzetiségi sajátosságokra annyira haragudott a király, hogy a később életre hívott közigazgatási alakzatokat, a bánságokat csak folyókról engedte elkereszteltetni. De ehhez Nenad Crnojevićnek nem volt semmitelen semmi köze. Őt már a kezdeményező bizottság ülésein sem méltatták érdeme szerint. Úgy bántak vele, mint a haldokló rokonnal a patvarkodó retyerutya: belehevültek a várható hagyatékek elosztásának részleteibe, s elfelejtették felbecsülni az örökség tényleges értékét.

Tértékre kerültek a műalkotás esztétikai vonatkozású kérdései is. Ki-ásítozhatták magukat a bizottsági tagok és lélekben felkészülhettek a magvasabb problémákra. A legmagvasabb, természetesen, az avatás időpontja volt. Mindenki hozzászólt. Milivoje Kandelac szerb politikus Kisasszony napját ajánlotta. Augusztus nyolcadikát. Kérdezhetnék, mi köze Nenad Crnojevićnek augusztus nyolcadikához? Semmi. A cár pravoszláv vallású volt, Kisasszony napja pedig katolikus ünnep. Illetve — ez nagyon fontos! (amint azt Kandelac mondta) — *bunyevác ünnep*.

Ez csakugyan okos politikushoz méltó beszéd volt. Aki nemcsak azt tudta, hogy a kalendárium szerint mikor van Kisasszony napja, hanem azt is, hogy mikor lesz a szavazás! A kormánypárt szövetségesei közé iktatta a fekete embert, de nem tőle várta a szavazatokat a szeptember tizenegyedikére kiírt parlamenti választásokon. Tőle, a fekete embertől, legfeljebb annyit várt, nyugodjék továbbra is békében Tornyos jó földjében, és fel ne támadjon és főleg ne avatkozzon be a folyó ügyekbe, mert elronthatja a számításokat.

A bizottság legismerősebb tagja Blaško Rajiú. Bár csillagát a radikálisok letaszították a politika egéről, ebbe a kérdésbe még beleszólt. Mit mondhatott? A fekete emberrel nem paktálhatott az anyaszentegyház miatt. A Kisasszony napi szavazatokat pedig a radikálisoktól óvta, haragudott is rájuk, nem felejtette el az 1925-ös választási kudarcot. Kijátszotta legrégebbi útókártyáját: legyen az ünnep augusztus 28-án, Magyarország bukásának napján.

No, ehhez mit szólnak a kormánypártiak! Most mutatkozik meg, ki a nagyobb hazafi... Csak hogy a kormánypárt képviselői sem estek a fejük lágyára, bár azt még elnézték volna, hogy a plébános Magyarországot össze tévesztette a monarchiával, de az ésszerűtlenséget nem: számítottak a magyar választók szavazataira! A kalendárium szerint augusztus huszonnyolcadika előbb van, mint szeptember tizenegyediké. Ami főben járó hiba, mert az uszító kihívás voksokba kerülhet.

Blaško Rajiúnak már nem volt vesztenivalója. Javaslatát elvetették. A radikálisok mosolyogtak. Ezzel szemben Ivandekiú mérnök indítványára elfogadhatónak bizonyult: augusztus negyediké bunyevác ünnep is, szerb ünnep is, és mások sem haragszanak meg érte.

Nenad Crnojeviúnek nem kellett megfordulnia a sírjában: az utódok megegyeztek a hagyaték ügyében, békességesen elosztottak mindent, ami elosztható volt, bár akkor még nem tudták, ki kit csapott be, ki járt jól, és ki még jobban. Későbbben túnt csak ki, hogy a jámbor pór nép járt legrosszabbul. Nem is örvendezett a cár hazatérésének ünnepén!

A vita lezárult, de a szobrot nem augusztus negyedikén, hanem októberben avatták fel.

A választásokon pedig a radikálisok győztek.

Nekik segített a fekete ember.

A VÁROSHÁZA NÉLKÜL NEHÉZ AZ ÁLLAMOT SZERETNI...

A húszas évek végén és a harmincas évek kezdetén sokat írtak, beszéltek a nemzeti kérdésről. Január hatodika bábái parancsszóra akarták rászabni az országra a jugoszlávság formaruháját. A kommunista pártnak még nem volt határozott, a társadalom sajtáságos szövödményeit figyelembe vevő, jó megoldásokat ígérő nemzetiségi politikája.

Az »osztály osztály ellen« szemlélet — importált, merev abroncsai sét-pattantak a diktatúra csapásai alatt. Tágabb mederben, a nevezetes spliti plénum után, a népfrent-politika hullámain, a növekvő fasiszta veszedelem árnyékában indul meg az eszmei tisztulás. A válság éveiben Szabadkán alkudozások, civakodások tárgya a nemzeti kérdés.

A kufárkodás, eszmei zsbivásár látványos színjátéka zajlott: a válságból válságba bukdácsoló nagyszerb irányzat hol dobszóval, hol kötözködve, fenyegetőzve, de mindig az erőszak szoknyájába csimpaszkodva vigyázta hatalmi hadállásait, hol szövetkezve, hol szembefordulva a meghunyászkodott kisebbségi politikai csoportosulásokkal, és állandó harcban a kiábrándult, elkedvetlenedett horvát tömegek szavazataiért.

Bár a diktatúra meztelen kardlapja oda ütött legnagyobbat, ahol nevén nevezték az önkényt, azért néhány mellévágás jutott a nemzetiségeknek. A magyar polgárság lelkiületében január hatodika érlelte meg igazán a kisebbségi életérzést, amelynek átforralt, felkavart, vergődő gomolygásából jutott feszítőerő a munkásmozgalom gőzmozdonyába és a fasiszmus hengerébe.

A horvátoknak is nagyon meg kellett magyarázni, hogy ők tulajdonképpen kicsodák. A *Književni Sever* című irodalmi folyóirat köré csoportosult értelmiségiek erős eszmei harcot indítottak a szinte kisebbségi magányba zárkozó nemzeti kedvetlenség ellen.

1927-ben jelent meg Milivoje V. Knježević szerkesztésében az *O bunjevcima* című tanulmánygyűjtemény. A szerzők most már kevesebb elfogultsággal, nagyobb reálérzékkel, céltudatosabban nyúltak a szerb-bunyevác közeledés állandóan időszerű problémájához. Ez a mozgalom dajkálta az internacionalista tulajdonságoktól gondosan megtisztított, faji pólyába bújtatott jugoszlávság eszményét.

»Számunkra, integrálódott jugoszlávok számára (dr. Fedor Nikić: *Bunjevci i Srpska Vojvodina 1860*) egészen mindegy, hogy a bunyevácok a szerbeket, vagy a horvátokat kedvelik jobban (!), de abba nem törődhetünk bele, hogy egy törzset, szándékosan és irányatosan, lebecsüljenek, mellőzzenek, hogy ne ismerjék el multjának fényes lapjait, szabadságáért és fennmaradásáért vívott harcának nagyszerűségét.«

Hasonló gondolatokat bontogat Iguman Stefan Ilkić (*Bunjevci i madarizacija*), sok gondolatébresztő megállapítást tartalmazó tanulmányában. Határozottan megkülönbözteti a magyarosítást és a magyarosodás fogalmait. »Magyar nemessé lenni — írja — vonzó dolog volt. Sokan vágyakoztak a kiváltságokra. Ezt legegyszerűbben azzal érték el, hogy áldoztak a magyar nemzeti eszményeknek. Ami természetesen leggyakrabban saját nemzeti létük tagadását feltételezte.«

(Bár ez nem lehetett teljesen kockázat nélküli áldozat, mert a polgárosodó város nemcsak zsörtölődött, hanem keményen fel is lépett a nemesek ellen, bizonyítván, hogy a társadalmi rétegződés által megoszló erők harcában régtől fogva felfedezhető a nemzeti sajtóságok megóvására irányuló törekvések.)

A Književni Sever értelmiségének, akárcsak az egész régi történetírásnak, 1848 megmagyarázása okozott legtöbb fejfájást. Sehogy sem értették: hogyan lehetséges az, hogy szembefordultak a szerbekkel, a horvátokkal, sőt öfelségével, az apostoli királlyal, és a református Kossuthhoz csatlakoztak?

A kérdés megfogalmazásával előlegezték a várt választ. Amít tudatosan, vagy ösztönösen kapni óhajtottak, és ami megfelelt a közvetett, vagy közvetlen politikai céloknak, de az olvasó gyanúját nem oszlatta el. Az olvasó nem került közelebb a történelmi pillanat társadalmi tartalmának megértéséhez. Oktalanság volna feltételezni, hogy a földjéhez ragaszkodó és kifejezettebben polgárosodó közösség a haladó célokat deklaráló polgári forradalomban elsősorban Kossuth felekezeti hovatatozására figyelt volna!

Ilkić a negyvennyolcat nem tudta sem kikerülni, sem megmagyarázni. »A tárgyilagosság kedvéért el kell ismernünk — mondja —, hogy a bunyevácok magyarosodásáért a szerbek is hibásak.« Mert: »a vallás és a nemzet mégis két önálló fogalom.« Értendő: a szerb klerikális politika túlzásai taszították őket a magyar forradalomban. »Példát vehetnének a magyaroktól — javasolja Ilkić: —: ők nemzeti vonatkozásban nem tesznek különbséget katolikusok és kálmunisták között.«

Január hatodika előestjén a múlt visszakerődésének konkrét politikai okai voltak. A királyi értelmű jugoszlávság magjának kiszemelt bácskai horvátokat történelmileg fel kellett készíteni a szerepre.

A nemzeti lélekmentés másik jellemző vonása, hogy a szerzők szabályszerűen kikerülték a magyarosítás főszereplőjét: a népelnyomó, kizsákmányoló tulajdonságokkal áldott államot. Felmentették a főbűnöst. (Nyilván nem bizonyítékok hiányában. A bizonyítékok veszedelmesen hasonlítottak az ítélkező utód eljárására.) A bűnös felmentése után céltalan a tárgyalás: de folytatták, s eljutottak a legreakciósabb következtetéshez.

Az elnemzetlenítés okát az integrálódás fő tényezőjében, a kultúrában keresték. »El kell vetniük — javasolta Ilkić a bácskai horvátoknak — az idegen kultúrát, mert azzal törték járomba őket: a szerb és a horvát kultúra gazdag tárházát kell feltárni előttük; ami ott van, az övéké is. De ők ezt nem ismerik. Nem ismerik a kincset, amire büszkék lehetnek.«

A francia, az angol, az orosz kultúra (idegen kultúra) esetében mosolyognánk az eldobásra vonatkozó javaslaton. Az idegen kultúra akkor veszedelmes, ha a felmentett bűnös, az állam erőszakkal elnyomja a nemzeti kultúrát. Erről már szó sem lehetett. Az integrálódott kultúrák utólagos szétbontása legalább annyira bonyodalmas, mint a vegyes házasságok felbontása a napi politika kívánalmai szerint. A Szabadkán kipróbált korai jugoszlávság eszményének legkonzervatívabb vetülete ez.

Az indítékok maradiságának s egyben a szemlélet ellentmondásosságának jó példája, az elszigetelődés eszményítése. Az elszigetelődés régen jó dolog volt: megőrizte a törzs nemzeti sajátosságait. És 1928-ban? Nem jó. Akadályozza a híd-szerep vállalását. Az elszigetelődés helyébe lépjen az integrálódás? Igen, ne nem akármilyen. Ne Zágráb felé. A híd miatt. Akkor inkább maradjon a hagyományörző életforma... A fejtegetések fonala annyira összegubancolódott, hogy vissza kellett térni oda, ahonnan az ügy kezdődött, a legközönségesebb pragmatizmushoz. Ami régen jó volt, most nem jó, az elszigetelődés konzervál, megállítja a fejlődést, de ez nem baj, mert *jönnie kell valakinek*, hogy kiemelje áldatlan állapotából a népet, s ez a valaki más nem is lehet, mint őfelsége a király és az általa képviselt érdekeltségek.

Mert ugye a horvátok csak azért konzerválódtak bele a paraszti életformába, hogy most kőörületből kiemeltessenek onnan és nemes célok irányában eszköz gyanánt felhasználtassanak. Az ám, de a közeg ellenáll. Nem lelkesedik a szerepért. Ez sem baj, mert *idő kell ahhoz, hogy a bunyevácok beleszokjanak a politikába* — állapítja meg Lazar Čurčić a *Karakter i mentalitet Bunjevaca* című tanulmányában. De nem az ő kis helyi, városháza körüli politikájukra gondol, sőt még a közelmúltban divatozó bunyevác politikát (Rajić-féle klerikalizmust) is a pokol tornácára kárhoztatja, amelynek elvétve még mindig akadnak követői. *»Az államnak nagy kára van abból — folytatja — ha az össznépi politika helyett, helyi politikát csinálnak.«*

A zsákot most már el lehet dobni.

Kibújt belőle a szög.

Ne sóvárogjatok, emberek, a városháza körül, hagyjátok békében azokat, akik befészkeltek magukat, ne epekedjetez demokratikusabb, decentralizáltabb, nagyobb helyi önkormányzatot adó államforma után, inkább lelkesedjetez az össznépi érdekekért, ahogyan azt később őfelsége mondani fogja...

Csakhogy a bunyevác embereket se régen, se most nem lehetett leszoktatni a városi politikáról. Erre nagyon érzékenyek voltak. Azzal sem törődtek, ha a divatos centrumokban betokosodott lokálpatriotáknak, vagy a provinciálmus mérgétől fertőzött köldökbámuló, vaskalapos atyafiaknak tartották őket.

Először a városi politika, azután a fennkölt eszmények. Meg a lelkesedés. És hiába mondogatták a Književni Sever írói, hogy *jönnie kell valakinek*, aki felemeli a népet, mert a bunyevác földművelő ember törekvése — Čurčić szerint — nem jutnak túl a birtok mezsgyéjén, a magasztosabb eszmények iránti fogékonysága hiányos. Ők azt a valakit nem várták. Soha nem volt jó, ha egy nemzet törekvéseit a másik nemzet képviselői akarták megmagyarázni. A bunyevác nép már akkor nem volt egészen földművelő nép, ami pedig a politikát illeti, hát arra sem kellett tanítani... attól a politikától a nép java undorodott egy kicsit, sehogyan sem tudta elképzelni hogyan kell szeretni az államot — a városháza nélkül.

A TÖRTÉNELEM FÜLÉNYES PUBLIKUMA

Amíg az egyik fazékban a lélekmentés politikáját főzték, a másikban a kisebbségi sors kását keverték. Az előbbi hangosan, szerény óvatossággal, a néptől is illő távolsággal. A kisebbségi fazék közelében főként azoka látjuk, akik majd 1941 nyarán felsorakoznak Horthy Miklós fogadására. Akkorára eillan fejük fölül az önsajnáltság glóriája. Hivatalokban kama-
tozik a »szenvadások« emléke.

Jelképesen a moravicaí kúriából irányított Magyar Párt mérsékelt programmal lép a közélet küzdőterére. Célja, terve, mindene maradi. S akiknek ez megfelelné, azok sem tartanak össze. Minden réteg, csoportosulás saját érdekeit tartja »legkisebbségibbné«. A szabadkai Napló 1925-ben keserűen állapítja meg: »az országos választások első eredménye az, hogy a magyarság nem jutott parlamenti képviselőhöz«.

Furcsa eszmékre épült ez az Országos Magyar Párt. A választások előtt egyik tekintélyes vezetője kijelentette: »Ha szalmabábot állítanak jelöltnek, a magyarságnak a szalmabábokra is le kell szavaznia.«

És mert a magyarság nem szavazott szalmabábokra, a párt módosította taktikáját.

Ténylegesen az volt, aminek a szegényparasztok és a munkások tartották: az urak pártja. Mivel azonban az úriságból megélni nem lehetett, a legfontosabb cél, néhány mandátum elérése érdekében a húszas évek végén a kisgazdákra, kisparaszokra, kiskereskedőkre támaszkodik, kisembereknek csinál programot; s a jó befektetés egyszerre három mandátumot kamatozik. A három közül az egyik parlamenti vihar tárgya; a radikálisok azzal vádolták a képviselőt, hogy nem beszél a államnyelvet, és egyben a kormányt is megtámadták, mert eltúrte, hogy némely közséházán magyarul is beszélnek. A mandátumot szabályos nyelvvizsga után hitelesítették, a kormány pedig bebizonyította, hogy a magyarok egyelőre nem nyomják el a szerbeket.

A kisebbségi politika saját vágányán haladt a válságba.

Amikor január hatodika lesújtott az országra, a magyar párt azt csinalta, amit a többi polgári párt. Ellenkezés nélkül tudomásul vette, hogy öfelsége nem tartja célirányosnak, hogy az országban »felekezeti és törzsi alapon szervezett politikai pártok« működjenek. A polgári pártok jámborul túrték a kemény kéz hatalmát, amely az Obznana után immár másodsorú sújtott a demokráciára, ha egyáltalán volt olyasmi Sándor király országában. Szabadkára szomorú napok virradtak.

Szomorú és csendes esztendők. A városháza negyedik emeleti részlege folytonosan üzemelt. 1932. május elsejére hatalmas feliratok kiabáltak a középületeken:

»Munkát, kenyeret!«

A jelszónak kisebbségi vonatkozásban is fontos szerepe volt. A gazdasági válság zsidobadságából társadalmilag, eszméileg és politikailag differenciálódott erők törtek fel: az értelmiséget megosztotta a kenyérgond, kiéleződtek a nemzedéki ellentétek; a kenyérgondra kevésbé panaszkodó, tehetősebb polgárság átcsoportosult; a szalmabábú-ideológia harcosai elindultak a majd későbbben megalakult titkos irredenta társaságon át a fasizmus felé, a fasiszta veszedelmet idejében megszimatoló szabadelvű polgárság pedig öregesen belejátszotta magát a »történelem fölényes publikumának« a szerepébe, hogy a szociális feszültségek hasadékaiából előbújó kérdésekben ne kelljen állást foglalnia.

A zsenge, s a nemzeti ellentétek bonyodalmaiba keveredett fiatal magyar értelmiség érdeklődésének középpontjában másrmilyen, mélyebb, szövénnyesebb kisebbségi kérdés áll, mint amilyent a szalmabábúok költöttek, vagy amilyenről a »történelem fölényes publikuma« csevegett. Indulatosan, ellentétes eszmei hatásoktól szédülten, de feszülő akarásokkal verődnek össze, hogy később a tagadás viharos mezőin túl szétoztódjának jó, vagy rossz célok felé, vagy a sehova se vezető utakon.

A Napló körül megállapodott tollak sajtóságos módon törték meg a január hatodika csendjét. Havas Károly a jugoszláv költők budapesti vendégszereplése kapcsán fásultan s mégis reménykedve sóhajtja a »becsületes újság« hasábjaira: »hídpíftés kezdődött!«. Hozzáteszi: még nem politikai, csak szellemi hídvérés, de »a jugoszláviai magyarság segítő akar lenni ebben« — mondja a Napló jeles cikkírója, majd valami furcsa decentralizált, politikamentes, szepőltenül tiszta, valószínűleg csak az álmok országában megvalósítható kisebbségi önszervezést próbál rászózni az olvasóra. Olyan szervezetet, amelyben (politikamentesen!) »gondolni kell a munkásifjúsággal, tö-

rődni kell a parasztfjússággal», de nem akárhogyan, hanem olyasféleképpen, ahogy a Književni Sever egyes írói akarták megtanítani a bunyevácokat a politikára, vagyis »meg kell őket fogni, nehogy új és szélsőséges irányzatok felé sodródjanak az új időknek még meg nem értett sok minden akaratától.«

A szabadelvű polgárság végelgyengülésében mást nem kínálhatott, mint amit erejének teljében ajánlott: tiszta, ivartalanított szép eszményt. Mit lehetett ezzel kezdeni a válasznál? Nem mutatott se jobbra, se balra, se előre, se hátra. Az ember legfeljebb lecsúcsúlhatott az árokpartra várni a nagy bizonytalanságot.

A fiatalok (a világválság éveiben beérett nemzedék) a Híd körül csatáztak. A fiatal Híd, sokféle eszmeáramlat örvényében, az ily nagy munkához szükséges eszközök híján, önmarcangoló munkával verte le első pillereit. Azonban az ellentmondásos akarások és nagy indulatok lobogásában meg-megszállant a kibontakozás, a letisztulás ígérete.

A fiatal Híd tarka, sokféle, sokféle tekintetű világnézeti ötvözet: a nyugtalanságtól hajszolva sodródott a vélt és valószínű megoldások felé. A kisebbségi önszervezés gondolatát (nemzetté válásnak szokták mondani) ők tömködték túl tartalommal, olyanmire, hogy a formát is szétfeszítették. Látták, hogy az öncélú, árvalányhajas kulturális szervezkedés meg a szavazategyűjtő politikázgatás pontosan annyit ér, mint a Napló ajánlotta politikátlan, türelmes önkonzerválódás, s ezt mindenféleképpen túl akarták hadladi, túl kellett haladniuk.

Sivár kilátások, távlatatlanság, feltorlódt gondok súlya alatt vetették fel — például — a nemzetiségi jellegű gazdasági szervezkedés gondolatát. Tóth Bagi István nemcsak kisebbségi kereskedelmi, földműves- és hitelszövetkezeteket javasol, hanem kisebbségi társadalombiztosító intézetet is. A nemzetté válás eszményét az a nemzedék sokkal átfogóbban, árnyaltabban, részletesebben bontotta ki, mint a gondolat másodvirágzásának ápolói, akik leginkább a fogyasztás szférájában akarnak nemzetet csinálni belőlünk.

Az a nemzedék nemcsak a nemzetiségi megkülönböztetés hátrányaival (megkülönböztetés, mint jogilag intézményesített alárendeltség) nézett szembe, hanem az egész rendszer lényegével. A társadalmi kizsákmányolás teljességével. Semmit sem ígérő, távlatatlan közállapotokkal. Megváltozik a rendszer, vagy beletörődni! Ez a válaszút kérdőjele. S akik nem akartak beletörődni, azokat nem tévesztette meg a zászlóváltás sem. De más lázadni a kisebbségi sors ellen — általában — és más csak a saját nemzeti kisebbségi sorsunk megszüntetéséért küzdeni.

A BELETÖRÖDÉS ELLEN

A beletörődés irányzata alaposabb figyelmet érdemel. Ez tárja fel legárnyaltabban az alárendeltség tudatával és érzületeivel terhelt kisebbségi lélek rezdüléseit. A fiatal Híd egyes írói az érvényesülés, vagyis a társadalmi elhelyezkedés lehetőségeinek leltárkönyvébe eleve beírták a szinte örök érvényűnek minősített mínuszokat, amelyek mennyiségileg is kifejezték a kisebbségnek a többségi nemzettel szembeni hátrányát.

Egyik legjellegzetesebb példája ennek Kende Ferencnek 1934 szeptemberében megjelent *Hova? Merre?* című cikke, amelyben — miután elmondja, hogy kisebbségi fiatalnak mennyivel van többre szüksége az érvényesüléshez, mint a többségi nemzethez tartozónak — a beletörődés alternatíváján kívül más lehetőséget említeni se kíván. »Emelkedett lélek — írja —, erősebb test, több tudás, nagyobb munkabírás — ez a jelszó.«

Kende Ferenc gondolatmenetét Tóth Bagi István fejleszti tovább a Híd 1934 novemberi számában olvasható *Értelmi vagy ipari pálya?* című cikkében. Kibontja a kisebbségi kérdésnek azokat a vonatkozásait, amelyek iránt a többségi nemzet sem lehet közömbös. A munkamegosztás a fejlődés fokmérője és a társadalmi törvényszerűség: nem lehet ellene büntetlenül vétkezni. Minél nagyobb társadalmi rétegek, nemzetiségi, törzsi, faji közössegek előtt szűkül le a pályaválasztás területe, annál több tehetség és erő

kállódik el, megy veszendőbe. Tóth Bagi István az ipart ajánlja a vajdasági magyar fiataloknak, mert ott »küszbölhető ki legjobban a kisebbségi állapótból származó hátrány.«

Ami Kende Ferencnél plusz (többet kell adnod), Tóth Bagi Istvánnál mínusz (kevesebből választhatsz). A plusz és mínusz mennyiségileg semlegesíti egymást; minőségileg nem: a pluszt valaki elviszi (elidegeníti), a mínuszból nem lesz semmi. Kende Ferenc a türelmes (fogvicsorgató) járomvállalást ajánlja tágabb érvényesülési területen, Tóth Bagi István az összekuporodást. A kizsákmányolás tényén egyik nézet sem változtat; mindkettő az elviselésre összpontosítja a figyelmet: mégis egyik a haladás, másik a lemaradás ígérétét tartalmazza.

Bárgyúság volna a fiatal Híd íróinak nézeteit mostani mércékkel mérckskélni: szembeállítani az egyiket a másikkal, vagy holmi utólagos igazságot osztogatni (még szokás) az idő távlatában összezsugorodott kockázat tudatában. A bizonyosnak látszó tévedések kérdőjelezésére pusztán az irányzatok jellegzetességei kényszerítenek. Az ellentétes szempontok beletartoztak a szellemi kavargás összképébe.

Az iparról mondott megállapítások például annyira leegyszerűsítettek, elvonatkoztatottak, hogy ma már legfeljebb mosolyogni lehet rajtuk: melőzők a környezet hasznosítható erőforrásainak felbecsülését, az ipar fejlődésének irányáról, helyi vonatkozásairól szó sem esik. (Ezek áttekintése már akkor is devalválta volna bizonyos következtetések hitelét, mert a fejlődő és fejlődésében fokozatosan szakosodó ipar *nagyobb értelmi felkészültséget* igényelt, mint a »hivatal«, ami egyben specializáltabb, tehát a kisebbségtől még távolabb eső iskolát feltételezett!

Az általános szakképzettség színvonalán felüli érvényesülés az iparban nem lehetett sem könnyebb, sem kedvezőbb, mint a tisztviselői pályán. Ezért értelmetlen a választás lehetőségeinek szűkítése. A kései olvasó gyakran nem tudja pontosan megállapítani, hogy a szerzők iparról beszélnek-e vagy kisiparról. Az utóbbi látszik valószínűbbnek. Csak hogy ezzel a választás területe még jobban összezsugorodik.

A fiatal Híd íróival nem kell vitatkozni. Általuk egy kor tárul elénk. A kor, amelyben »körüöltünk rettenetes káosz uralkodik. Új elvek, új irányzatok. Kommunista törekvések csírái ütők fel fejüket világszerte, ellene a nemzetiszocializmus és fasiszta irányzatok hatalmas lendülete söpör végig. Nacionalista és internacionalista erők birkóznak meg egymással az egyik oldalon, antiszemita és filozsemita ervek küzdenek a másik oldalon, közben pedig fegyverkezés és fegyverkezés minden oldalon. A ma bizonytalan, a holnap még bizonytalanabb.« (Jancsuskó Gábor: *Új élet a mai társadalomban*. 1936. április.)

A nagy probléma, ami bizonyos vonatkozásokban ma sem időszerűtlen.

S mindez árnyaltabban, sokrétűbben, teljesebben jön fel a múltból, a fiatal Híd lapjain. mint a kor sok más írott, vagy nyomtatott dokumentumából. A fiatal Hídat gyakran szembeállítják az »idősebbel«. Az idősebb Híd hangja tisztultabb, mélyebb, célirányosabb, cselekvésre buzdítóbb, a kérlelhetetlenül bekövetkező összezsugorodásra készül. A fiatal Hídban együtt forr minden, együtt vannak az egymásnak feszült akarások, minden gyökér összefut benne, hogy megerősödjék a törzs, a törzsek sorsa pedig — az ágak újból szétválása.

Az utak elágaztak. A kisebbségi sors abroncsának kérdésében választani kellett. Szétfeszíteni, vagy beletörődni? Megállni az önszervezés kétes eszményeinél, vagy elindulni az állami szuverenitás ellen. a társadalmi rend megdöntésére? Európa a háború szakadéka felé sodródott!

Az abroncsot kívülről a legsötétebb reakció rozsdája rágta. Mi a jobb? A fiatal Híd értelmisége »beletörődőkre« és »feszegetőkre« oszlott. Beletörődés? A rossz sors jámbor túrése nem emberi sajátosság! A beletörődés álarca mögött aggodalom, képmutatás, várakozás.

Ez maradt az abroncsban belül.

A szétfeszítésre szerveződők egymással szemben álló, egymás ellen küzdő, eszmeileg polarizálódott, s csak a legközvetlenebb látszatócél miatt, látszólag összeverődött erőkből álltak. Akkor még nem lehetett látni, ki merre

indul, s ki hol áll meg. A harmincas évek derekán és később — a népfelmozgósítás erősödésével —, a Népkörben, megtévesztően hasonlókat mondott a majdani Sárka Ház megkínzottja és a Bocskai-ruha várományosa. A lázadás ellentétes célokat, szándékokat tartalmazott.

A kisebbségi sors (társadalmi kizsákmányolás nemzeti formaruhában) megszüntetésének és a kisebbségi sors (a formaruha változik, a lényeg marad) felcserélésének szándékát. A tagadás arcvonalán — látszólag — együtt voltak. A látszat összetéveszthető a valósággal. »A szociális érdek ugyanis egyúttal kisebbségi érdek is, ami természetes, a kisebbségi érdek pedig nem lehet antiszociális« — írta Csepella József a Híd 1935. januári számában. Pedig hát, mint később látni fogjuk, a legkonkrétabb politikai cselekvések mezején nem volt egészen ennyire egyszerű a dolog.

Megszüntetni a kisebbségi állapotot, vagy kimászni belőle, más (kisebbség) fölé emelkedni, külső segédlettel? Ez kettő! Nagy az eltérés. Banálisan egyszerű, de korántsem ártalmatlan ellentmondás. Azóta sok minden tisztázódott, tudjuk, ki merre sodródott, miből mi lett, de a kisebbségi kérdés körül támadt zűrzavar nem oszlott el: a félreértések reprodukálódnak.

Az 1920. április 19-én kitört szabadkai felkelés például »kimaradt a történelemből«, mert a burzsoá törvényszék — a kormány bel- és külpolitikai érdekeinek megfelelően — irredenta jellegűnek nyilvánította (mi több: akarta!) a vasutasok országos sztrájkjából (a katonai mozgósítási parancs megtagadása után) fellángolt mozgalmat. A burzsoázia hazudott az országnak. És a világnak. Ez érthető. De az már kevésbé, hogy történezeink, ideológusaink, politikusaink közül sokan *miért a hazugságot* hitték el!

Az események emlékének alsókkasztóit nehezebb leleplezni, mint az osztyájbírószó átlátszó célzatosságát, a polgári történezség banális ferdtéteit és (az eseményekben nagy szerepet játszó) Živko Topalović árulását. Szabadka történelmének e tisztázatlan pillanata elsősorban a nemzeti türelmetlenség leplezett szítására ad módot: a politikai reakció érdekeit szolgálja.

A kommunisták novemberi perét két évtizeden át elzárta a nyilvánosság elől a negyedik plénum előtti titokzatosság. A Glid Nándor gyönyörű szobrának leleplezésére összegyűlt fiatalok inkább sejtették, mint tudták, mit ünnepelnek... A Mayer Ottmár személye körüli ködösítésnek nemzeti-ségi indítékai voltak. Az alkalomszerűen terjesztett mendemondák közül legjellemzőbb a következő: Dr. Tarda Károly tárgyalásvezető hadbíró megkérdezte: magyar ember létre, hogyan keveredett kommunisták közé, mire ő azt válaszolta, hogy a királyi Jugoszláviában magyarnak lenni, vagy munkásnak lenni, *egy* jelentett.

Elhangzottak a szavak, vagy nem? Lényegtelen. Terjesztették. Mondták. A tényeket nem terjesztették. Elzárták. Célzatosság nélkül? Jó lenne hinni. Mert ha Mayer Ottmár (a JKP körzeti bizottságának politikai titkára) ezt mondta, akkor ő nem tett különbséget Deák Leó (magyar) és Lazar Bašić (munkás), vagy Reöck Andor (földbirtokos) és Hegedűs Ferenc (munkás) között. Számára a kisebbségi sors megszüntetése és felcserélése *egy* jelentett! A további lehetséges célzatosságokat, következtetéseket az olvasó képzetére lehetne bízni, ha Mayer Ottmár csakugyan ezt mondta volna.

[Lukács Gyula, a M. kir. honvéd vezérkar főnökének bírósága mint rögtönítélő bíróság két napig tartó zárt tárgyalásának egyik vádlottja mondta e sorok írójának: Az onatkozást mímelő Tarda hadbíró gúnyos megjegyzéseinek egyikét Mayer Ottmárnak szánta: »Idehallgasson, Ottmár, ennek a pernek nem volt egy fél órája, amelyben a maga nevét legalább kétszer ne említették volna! Mit kerestett maga ebben a társaságban? És egyáltalán miféle ember maga? A vádlott, aki szó szerint *megszállókna* nevezte bíráit, életútjáról kezdett beszélni... Amikor közölte, hogy magyar ember, a megszállók szó hallatára felbőszült hadbíró ráordított: »Hallgasson! Megtiltom magának, hogy magyar embernek nevezze magát! Maga nem magyar. Zsidóbérenc és hazaáruló!« Lukács Gyula közlésének lényegét megerősítették az újságírók. A pernek ez a mozzanata (sok hasonlóval) természetesen nem

került jegyzőkönyvbe. Az újságírók sem jegyezhettek. Kovácvics Milos detektívönök a tárgyalóterem bejáratánál elszedte tőlük a ceruzát.]

Jutott valami az utókornak a kisebbségi kérdés körül támadt eszmei zűrzavarból!

A TISZTULÁS FELE

A fiatal Híd körül a harmincas évek közepén az állapot felcserélésére irányuló törekvések még nem nyilvánulhattak meg leplezetlenül. Legtöbbször belülről akarták megjavítani, megszervezni a kisebbségi társadalmat. Kende Ferenc 1934 szeptemberében meghirdetett tétlenségi, türelmi receptjét nem váltották be a történelem patikájában. »A nagy nemzetek testébe ékeltek nemzeti kisebbségeknek a társadalmi és gazdasági mozgalomban nem lehet ilyen értelemben harcot vívó vezető szerepük. Ezért, ha általános nagy eszmei vagy gazdasági harcokban a kisebbség részt vesz, csak alárendelt szerepe lesz és elenyészik anélkül, hogy a kisebbség természetes hátrányán bármit is segítsen.«

A kisebbség — folytatódik a gondolatmenet — »saját erejére van utalva. Nem tudnia, hanem jól kell tudnia. Nem dolgoznia, hanem többet kell dolgoznia (!). Fizikai és lelki erőre van szüksége, hogy az életben a versenyen mindenkivel fölvehesse. Aki idegen országban járt, tapasztalhatta, hogy a bevándorlók olcsóbban, jobban és többet dolgoznak. Ha ezt a többséget nem vállalják, menthetetlenül elpusztulnak.« »... a kisebbségi ifjú a nagy eszméknek és világháramlatoknak csak jó ismerője lehet, de nem aktív harcosa.«

Ez a szemlélet szigetelődött el leghamarabb. Az abroncon belül. Nem ígéret semmit.

A másik irányzat, a túl sok ígéret terhével, elcsépelet ötletek kazlában kallódott el. A nemzetiségi szakosítás megvalósíthatatlan, bár példákkal bizonyítható: a múltban bizonyos foglalkozások etnikai közösségek jellegzettségévé váltak. Csakhogy Maria Theresiopolis városában az iparosok nem azért voltak németek, mert német dalt dalolt a dajka felettük, hanem azért, mert mint iparosok települtek ide német földről. A ruténekből sem a kisebbségi sors csinált jó tutajosokat, hanem a megélhetés adottsága.

A társadalmi fejlődés, a két háború között már eltemette a »drótostót« és a »tollaszidó« elméleteket. A »szakosodás«, legfeljebb az elnyomás fokát jelző kényszerhelyzet. A »nemzeti szakmák« alapötletéből sarjadt javaslatok (Tóth Bagi István 1935 novemberében megjelent vitacikkében: »Gazdasági szervezkedést kell kezdeni. Hítel-, termelési és eladási szövetkezetek létesítendőek, azonkívül egészségügyi szövetkezet. Nem szabad elfelejtenni a néposztályról sem.«) mind elhamvadtak a valóságban.

A fiatal Híd munkatársai, az útkeresés buzgalmában, a nemzetiségi önszervezés lehetőségeinek egész rendszerét vázolták fel. Eljutottak a mesterséges bezárkózás legtökéletesebb formáihoz. Csepella József már 1934 decemberében, eszményesíti a lokálpatriotizmust, amely »a hazaszeretet egy részének rápazarlása arra a helyre, városra, falura, ahol születünk«, és mint ilyen, »nemcsak kisvárosi tulajdonság«, és főleg, nemcsak »a fatornyos haza bővölését, vonzását tartalmazó« fogalom, hanem »alkotó adottság«.

»A kultúra csak ezen az alapon szervezhető meg« — mondja a szerző 1934-ben, és később már a kultúra felvirágzásán túl, a fatornyos haza bővölésétől várja az egyéb »szunnyadó erők fölbuzdulását«, s nem utolsósorban »a helyi önkormányzat fölépítését«. »Kisebbségi közéletünk lüktetésének első és legfontosabb színtere a község. A község életének irányítása többet jelent, mint az államhatalom általános rendelkezéseire gyakorolt hatás.« Mít lehet csinálni a községpolitikában? »Két szempont: szociális és kisebbségi — érvényesülhet.« A község keretei közé szigorított »öntudatos, építő kisebbségi öntudat« egyik legelső követelménye leszoktatni az izmusok bűvkörébe keveredett embereket a politizálásról és közhivatalokba nem kell más vidékről származót jelölni, mert az idegenből származó tisztviselő »nem áll kellő erkölcsi ellenőrzés alatt...«

Ezzel befejeződik »az alkotó lokalizmus« épülete: a község végérvényesen az idegenek elleni védekezés, a nemzetiségi önvédelem eszköze. Hogy ebben a zárt konzervdobozban minden mozgás leszűkülne, és hogy az önvédelmi bezárkózás gátolná a közösség fejlődését, arról felesleges beszélni.

Az »alkotó lokalizmus« volt az úgynevezett »kisebbségi világnézet« leg-szélsőségesebb képződménye. A polgári forradalom előkészítésének szellem-óriásai ültették el a magját: Voltaire a hazaszeretetet a térre vonatkoztatja; a patriotizmus magja a szülőföldre való ragaszkodás; Rousseau a kis államot eszményíti, mert a nagy államban »az egyén nem folyhat be a közösség sorsának irányításába«. Rosszul járt azonban, aki félreértette ezeket a gondolatokat, mert a forradalom ökle a *haza és a nép nevében* kíméletlenül lesújtott. Az eszme túlélte Napóleont is: a nagy hazában is a legszűkebb közösségekben kerülnek az emberek legközelebb az államhoz! A lokalizmus alkotó adottság lehet, ha lehetővé teszi, hogy »az emberek befolyjanak a közösség sorsába.«

Az alkotó adottság ellenkezője: az emberek *ne folyjanak bele* a közösség sorsába, őrizték sajátosságukat. A »kisebbségi abroncs« fölött betetőződött egy furcsa ideológia, amit majd 1941 tavaszán szinte minden változtatás nélkül átvesznek a megszállólok. »Különleges adottságunk a kisebbségi világnézetet parancsolta ránk — írta 1935 novemberében dr. Schwarzer Gyula. A kisebbségi sors vállalása az osztályellentéteket tökéletesen kizárja, s minden ilyen tagozódás osztálykülönbség nélkül létünkben támad fel.«

Az abronconson belül rekedt differenciálódó eszmei erők szédülten visszatámoogtak a régebben hevesen támadott szabadelvű polgárságnak, a fasizmus viharfelhőit aggodalmasan szemlélő lojalitásához: a nemzeti önszervezés merész terveit dédelgető eszményekben végeredményben csak annyi csíráképes mag maradt, mint Havas Károly megpolitikátlantott, minden társadalmi réteget összebemoráló vágyalmában. Bebizonyosodott: a kisebbségi sors abroncsában a kisebbségi kérdés — megoldhatatlan. Minden népellenes rezsim meghúzta a választvonalat az államalkotó nemzet és a kisebbség között: a több nemzetiségű közösség véredényeibe beleoltotta a gyűlölködés mérgeét. Szabadka a legjellegzetesebb több nemzetiségű közösségek közé tartozik: itt mindig volt kisebbségi kérdés, de soha semmiféle hatalmi jótékonyssággal, jogajándékozással, engedékenységgel »elintézni« nem lehetett.

A kisebbségi lélek fertőzött. Rejtett zugaiban a *visszavágás* paraszai izzanak. A revans bacilusaitól fertőzött: fordulatlót várja a javulást. Elnyomottból elnyomó akar lenni: az elnyomás ténye marad. Patológikus tünet.

A kisebbségi lélek önmagától megtisztulni képtelen: maga a betegség. Szófogadásra kényszeríthető; gyógyulást ráparancsolni nem lehet. Betegségétől az egész társadalom beteg: az egész társadalomnak kell erkölcsileg megtisztulnia.

Erre az erkölcsileg erős társadalmak alkalmasak.

Hogy a gyógyulás folyamatában mi a kisebbség feladata, arról a fiatal Hídban okos, előremutató (ma is időszerű) gondolatok olvashatók. Fehér Vince a valóságosság járhatónak ígérkező útját egyengette, a látóhatárt szűkítő romantikus hiedelmeket irtotta. 1934 novemberében írta: »tekintetbe kell venni azt, hogy Bácska—Bánát a régi impérium alatt is csak *félgyarmati terület* volt, ahonnan ősterményeket, egyes iparágak számára nyersanyagot hurcoltak Pest, Bécs kultúrkörzetébe. De már kevésbé hozták mozgásba a friss vidéki emberi lélek-nyerserőt kulturális értéktérmezésben.«

»Keserű múltú jobbágyvidék ez, kulturálisan is jobbágyországgal a múlt századok magyar életében.« (A *különböző társadalmi rétegek lokális irodalmunkban*. HÍD, 1934. december.) A nehéz kisebbségi állapotokat az impériumváltozással magyarázni nem lehet, mert »a világháborút megelőző idők gyors tőkés fejlődése tette még önállótlanná vidékünket«.

Az impériumváltozás előtt itt csak a szerb kisebbségnek volt kultúra-teremtő ereje, a magyarság más vidékek szellemi gyarmata: a poros-boros vidéki féliglétezésben elsorvadtak az ígéretei, hivatalnokoskodó középosztálya nem vajdasági származású gyökértelen, a népesség zöme »láncföldre»,

néhány kapa szőlőhöz, kis budárházhoz láncolt, kispolgár módra élő félig zsellér, vagy földért sóvárgó proletár. »Az emigráns intellektüelek felfeszgették a közönyt«, de csak a kultúra emésztéséhez nem szokott gyomrot kavarták fel... Fejtegetése után az olvasóra marad a kérdés: mit hozhat akkor az impériumváltozás? Akár gazdasági vonatkozásban, akár a kultúra területén? Fehér Vince nem tette fel a kérdést: a választ mondta el...

1935 nyarán jelent meg Wambach László *A jugoszláviai magyar ifjúság problémái* című tanulmánya. »En hiszem — írja — és higgye mindenki, ha akarjuk, együttműködéssel meg tudjuk oldani saját problémáinkat. Szeresse mindenki a saját kultúráját, de tisztelje és becsülje meg a másik nép kultúráját és tanuljon belőle. Nekünk, kisebbségnek és talán elsősorban a most felnövekvő generációnak volna a feladata, hogy a két nép közlekedésének úttörői legyünk. A faji és gazdasági falakat, amelyek talán mester-séges falak, a szeretet és megértés fegyverével lebontani. Másnyelvű ember-társainkkal karöltve azon dolgozni, hogy ne legyen éhes ember ezen a termékeny földön. És talán meg fogjuk érni, hogy békés munka és együttműködés fog honolni szociális és kulturális tereken. Ennek az együttműködésnek iskolapéldája is van: Svájc.«

A tanulmány megjelenésének időpontja július... Ez év júliusában (tizedikén és tizenegyedikén) Splitben ülést tartott a JKP Központi Bizottsága, amelyen Blagoje Parovićnak a népfrontpolitika alapjait lerakó vita-indítója után a párt vezetősége először foglalt el egységes és jó álláspontot a nemzeti kérdésben. A nemzeti kérdésben általában; a kisebbségi kérdés körül még sok bonyodalom lesz! A spliti plénum véglegesen elvetette a diktatúra alatt sok kárt okozó »osztály osztály ellen« — ideológiát, meghirdette a nép és a munkásosztály közös arcvonalát, mert, »nemcsak a munkásosztály harcol a tőkésék uralma ellen, hanem a szerb, a horvát, a szlovén nép és a nemzeti kisebbségek is.«

Az V. országos értekezlet — közvetlenül a háború előtt — rámutatott a nemzeti kérdés és a kisebbségi kérdés közötti árnyalati eltérésekre. »Folytatni a harcot — mondja a határozat — Jugoszlávia minden népének teljes nemzeti egyenjogúságáért és a nemzeti kisebbségek jogaiért...« A folytatásból világosan kiderül a megkülönböztetés oka: »...ugyanakkor harcolni kell a fasizmus külföldről irányított romboló aknamunkája ellen, amely — kihasználva a nemzetiségileg elnyomott tömegek hangulatát — hódító céljainak elérése érdekében Jugoszlávia feldarabolására készül.« (*Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*. 196. oldal.)

A kisebbségi kérdés a háború előestjén bonyolultabb, mint a nemzeti egyenjogúság problémája: a göbbelsi propaganda gépezete évek óta működött, Horthyék titkos csatornákon szállították az irredentizmus mákonyát. A vézterhes napok előrevetették a közelgő megpróbáltatások baljós árnyékát...

Akkor már a fiatal Híd, belegabalyodva az eszmeáramlatok útvesztőibe, szétrobbant: átadta helyét az idősebbnek. Az idősebb Híd másképpen nyúlt a kérdéshez: tisztultabban, politikailag határozottabban. A harmincas évek végén szembeszáll az ötödik hadoszlopos kalandorokkal és a kisebbségi magyarságra nézve végzetessé válható elvekkel. Ezek az elvek — írja a folyóirat Figyelő rovata 1936 júniusában — a gyakorlatban a kisebbség megsemmisítésével volnának egyértelműek, amiből további következtetésként levonhatjuk, hogy a kisebbségek fennmaradását kizárólag a *demokratikus társadalmi irányzatok biztosítják*.

Az »idősebb« Híd *kisebbségi nemzetről* ír. *Kisebbségi nemzetről*, a szó *kulturális értelmében*. »Arról van szó, hogy éppen mert kisebbség vagyunk, kultúránk kialakítására és a meglévő, de omladozó kultúrromjaink megmentésére magunk biztosítsuk a kultúrfejlődés alapjait. Mert a *kisebbségi nemzet*, ha nem tudja megfelelően kifejleszteni új kultúráját és csak a régi romokon kesergi el sirámain, menthetelenül elpusztul.« És (milyen időszzerű megállapítás!) »nem elég az, hogy lesz egy szellemi élcsapat, amelyik a *magya elgondolásában* építi kultúráját, ha nem lesz *kisebbségi nemzet*, amelyik azt fel is tudja használni.« (Kiemelés P. K.)

SZEMPONT

STEINFELD SÁNDOR

OMLANAK A KORHADI ERESZTÉKEK

A családalapításra éretlenek, fiatalok házasságáról kívánok beszélni, ennek az ősmúltban gyökerező, gazdaságilag ma már föltétlenül talajtalan és mindenképpen egészségtelen jelenségnek legújabb alakulásáról hazánkban.

A szabatosabb megértés végett rövidre fogva összegezzük, amit az egészséges házaseletről, ennek előfeltételeiről már annyiszor elmondtunk.

A házasság a nő és férfi életközössége, amelyet mindenkor a bevett szokás, adott törvény szabályoz. Amikor az ember elérte fejlődésének azt a fokát, hogy a törzsen belül kialakul a család, ugyanabban az időben — e folyamattal párhuzamosan — a társadalom megteremtette a szabályokat is, amelyek betartásához a maga elismerését köti. A házasság a társadalmi élet egyik megnyilvánulása és elsőrangú célja: utódok létrehozása és fölnevelése.

Valaha a házasságkötés a felek és családjuk magánügye volt, esetleg az egész közösségé is, ám annak minden hivatalos beavatkozása nélkül. Így például Szerbiában csak a XIII. században vezeti be Szent Száva a kötelező egyházi esküvőt. Ám még sokáig a közösség teljes jogúnak ismert el olyan házasságot is, amelyet nem az egyház erősített meg.

Amikor a társadalom további fejlődése folyamán a vallás a polgárok magánügyévé lesz, bekövetkezik a házasság kötelező egyházi szertartásának hatályon kívül való helyezése. A polgári hatóság előtti házasságkötés kötelezővé és egyedül érvényessé válik. Ám a dolgozók társadalmában, noha a törvény megkívánja a házasságkötés hivatalos formáját, egyben teljes jogú házasságként elismeri a felek be nem jelentett együttélését is. Ez különösen az utódok szempontjából fontos, valamint a feleség érdeke is. Szétválás esetén a kiskorú gyermekért járó tartásdíj ugyanolyan törvényes és — ha szükséges — teljes szigorral behajtják, mint egy bejegyzett házasság fölbonthatása esetében.

A házasságon alapszik a család, a társadalom egyik sejtje. Tagjai (szülők, kiskorú, nőtlen gyermekek) jobbára közösségben élnek. A család az ősközösségnek azon a fokán alakult, amelyet a vérrokonság keletkezése, értékelése és elfogadása jellemez. Ez a csoport a folyamat legelején az egész törzs. Később a kör állandóan csökken. Így a család alapvetően az adott kor gazdasági és társadalmi erőinek hatására négy főállapoton megy át. Ezek — mint ismeretes — a vérrokon család, a punalua család, a páros család és végül a monogám család.

További gyökeres változását a folyamat — a monogám család — a proletariátus, a kétkezi dolgozók osztályán belül kezdi és innen kiindulva a szocialista társadalomban, az új társadalmi viszonyok között folytatja.

Ennek az átalakulásnak legfőbb hajtóereje, hogy a nő egyre függetlenebbé válik, képessé a gazdasági önállóságra. Nem függvénye immár férjének, hanem annak egyenrangú társa! A házasság a felek kölcsönös szexuális vonzódásán, szerelmén alapszik, és azt — megfelelő okkal — mind a feleség, mind a férj fölbonthatja.

A társadalomtudomány úgy tartja, hogy a kölcsönös szerelem mellett a teljes testi érettség a családalapításhoz elengedhetetlenül szükséges. Ezenkívül a szellemi fejlettségnek az a foka, amelyen az egyén tudatosan kész vállalni a páros élettel járó, minden nehézséget, beleértve a másikért való kiállást és felelősségvállalást. Végül a gazdasági érettség, a szükséges életszínvonalat biztosító eszközök előteremtésének az alapja!

Az ilyen házassághoz társadalmunk áldását adja.

Persze régebben is, ma is, s a jövőben is seregével adódott és adódik házasságkötés, amelyhez a társadalom (legalább is) beleegyezését nem adja. S ha nem képes megakadályozni, akkor a vázolt állásponttal párhuzamosan és annak megfelelően adott erejével és fölvonultatható képességével, tekintélyével igyeckszik a folyamatot fékezni. Ilyen a fiatalok, az éretlenek házassága is.

Ez a kapcsolat valaha, a régmúltban a követelményeknek megfelelt. Ám a gyáripari társadalomban, olyan közösségben, amely a szocializmus építésének fokára lépett, határozottan ellentmond mindannak, amit egészségésnek, a társadalmi fejlődés szempontjából megengedhetőnek tartunk.

Azt mondtuk, hogy az éretlenek, a 21. életévükön aluli legények házassága egészségtelen. Íme, mit mond erről a kimutatások sora, amely az egyes országokról a kérdéssel kapcsolatban megjelent.

A koraszülések száma jóval meghaladja az idősebb korosztályok megfelelő arányszámát. A halva születettek száma is hasonló. Az egész kép — ebből a szempontból — olyan, mintha a magzat tiltakoznék, hogy egy még éretlen, fejlődését nem befejezett szervezetben fejlődjék. Olyan anyában készüljön a világra, akinek még jórészt az önfenntartás és önmaga fejlődése elsőrangú feladata, aki még nem érett a természet másik nagy céljára, követelésére: a fajföntartásra. Ehhez a feladathoz, helyzethez minden nőnek előbb mintegy hozzá kell szoknia.

Másrészt nem lehet a csecsemő számára mindegy, hogy — miután egy nem teljesen érett méhben fejlődött — éretlen emlőből kell táplálékot kapnia. S az anya szervezetére sem múlhat el büntetlenül, hogy az életét ilyen teherrel súlyosbítja.

S van itt még egy lélektani mozzanat is. A házasságot nemcsak az egész életre szóló elhatározással kell kötni, de e szándék végrehajtásának megfelelő biztosítékaival is. És bizony a 19. éven aluli fiú és leány — főképp szellemileg — tapasztalatlan, különösen annak megállapításában: vajon az a másik pont olyan, amilyenre neki szüksége lesz egy boldog, kiegyensúlyozott családi élethez. A legényeknél pedig ebben az időben az effajta elhatározást döntő módon uralja, vezetzi az úgyszólván korlátozatlan nemi ösztön, a föllángolás. És azt már ismerjük, hogy az előbb visz tévútra, zsákutcába, mint arra, amely a biztos jövőbe vezet.

S mindenek ellenére hazánkban évente csaknem tízezer a törvényszéki engedélyek száma, amellyel (a fölsoroltak alapján ítélve) a házasságkötésre nem alkalmas, nem megfelelő fiatalok feleségként, férjként az anyakönyvbe nevüket beírják. Minden tizenötödik házasságot olyan vőlegény köt, aki legföljebb tizenkilenc éves! Ez az arányszám mindenképpen magas. Ha azonban a közelmúltba tekintünk, látjuk: ötven-hatvan évvel ezelőtt hazánk egyes vidékén minden negyedik-ötödik (!) házasság volt ilyen. S ha csak a fölszabadulást követő éveket vesszük szemügyre, megállapíthatjuk, hogy az akkori 10—12%-os arányszámtól a mai 6%-ig nagy az előrehaladás.

Amikor valami régóta várt folyamat láthatóvá válik, azt is mondják: Íme, »az isten malma lassan, de biztosan örül!« Ez a szólám kifejezi azt a fölfogást, hogy amit egy társadalom, egy nép, vagy akár egy kisebb közös-

ség igazságosnak tart, ha sokára is, de előbb-utóbb bekövetkezik. Valahányszázadokra volt szükség, amíg az emberiség fejlődésének újabb szakaszába jutott. Ma már ez az idő jóval gyorsabban röpül. És ez nemcsak az alapvető társadalmi berendezkedés kérdésében nyilvánul meg, de a társadalmon egyéb jelenségében is, amelynek károsága közismertté vált ugyan, de velük sikeresen megbirkózni az erő hiányzott. Így van ez a mi kérdésünkben is.

A jelenség mély és szerteágazó gyökerű. Régen, a természetgazdálkodás idején föltétlenül úgy volt magától értetődő, hogy az ekeszarv mellé cseperedett legény a családalapításra egyben *gazdaságilag* is megérett illetve jogot nyert arra, hogy a legidősebb vezetése alatt álló családjába körébe asszonyt hozzon. A természetgazdálkodás ideje rég lejárt, de nem egy benne és belőle fakadt szokás — köztük az ilyen házassodás — ma is él. Legfőbb éltető ereje a primitív életfölfogás. Hazánkat illetően úgy tartjuk a talaj, amelyből ez az erő táplálkozik, a gazdasági-kulturális fejlődés alacsony foka, az elmaradottság. Az alábbi, néhány adat is erre utal:

Az 1957-ben 100 házasságot kötött férfi közül 19. éven aluli

Szlovéniában	Horvátországban	Vajdaságban	Crna Gorában
1,5	2,5	2,5	3
Bosznia—Hercegovinában	Rigómezőn	Macedóniában	Szerbiában
5,5	6	6	8

A fősorolás rendje a »ranglétra«. A számok legkisebbek az északi részekben. Meglepetés a Crna Gora-i és a boszniai arányszám. A legrosszabb az állapot Szerbiában, ahol minden tizenkettedik házasságot kiskorú, vagy a törvényes nagykorúságot éppen hogy elért legény kötött! Sajnos a forrásunkul szolgáló kimutatás nem adott arról hírt, hogy ebben a számban mely vidék a főludas?

Világos, hogy egyrészt Szerbiában, másrészt Boszniában és főképp Crna Gorában más számokat vártunk. Ám a ténynek az oka (mint azt előrebocsátottuk) nemcsak gazdasági, hanem kulturális is, és mindezen fölül számolnunk kell a hagyománnyal. Ám e látszólagos ellentmondás árnyékában is világos, hogy a fejlettebb vidéken kisebb az éretlenek házassági arányszáma, mint a fejletlenek.

Amire ezzel kapcsolatban igyekeztem rámutatni és az olvasó figyelmét fölhívni, az az örvendetes jelenség, hogy az éretlenek házassodása csökken! És ebben a folyamatban az egészségügyi fölvilágosításnak föltétlenül jelentős szerepe van.

Aki a kérdéssel már a régi Jugoszláviában is foglalkozott, kivétel nélkül mind figyelmeztetett, hogy az ilyen családalapítás a népegészségre mindenképpen károsan hat. Sajnos a megfújt riadók eredménye majdnem a semmivel volt egyenlő. A háború utáni adottságokban, amikor az ország élete új, egészséges alapra helyeződött, a kimondott szó ereje, hatása megnövekedett. Ezt a változást az általános fölemelkedéssel együttjáró kulturális fejlődés tette lehetővé. Mindezt tanúsítja a fiatalok házassági arányszámának csökkenése is:

100 házasságot kötött férfi közül 19. éven aluli

1951	1957	1961	1967
15	10	7,5	6

Noha az eredménynek örülhetünk, arra a körülményre rá kell mutatnom, hogy ez az állapot az utóbbi pár évben állandósult. A csökkenési folyamat valahogy megrekedt.

Vajon ez azt jelentené, hogy a felső határt elértük, s az az adottság, amely a káros tünet létrejöttét elősegíti, a haladás szelleme továbbterjedését megállította volna? Esetleg fönnállhat az a lehetőség is, hogy az utóbbi években az egészségügyi fölvilágosítás lanyhult, vagy éppen célt tévesztett?

Ezekre a kérdésekre — adott eszközeink elégtelensége miatt — nem tudunk válaszolni. Az alapvető kimutatás olyan, hogy legkisebb egységként a köztársaságot mutatja, illetve a tartományt, de vidékről, községről nem nyújt képet. Márpedig a való helyzetet e nélkül föltárni lehetetlen. Köztudomású, hogy Szerbiának a román határ mentén fekvő vidékén szinte kötelező népszokás volt a fiút egy nála idősebb nővel jóval a katonaidő előtt megnősíteni. Hogy ebben a tekintetben milyen a helyzet ma, nem tudjuk. Föltételezhető — bármennyire előrehaladt is a kultúra — a szokás még nem veszett ki. A kérdés alaposabb földerítése szélesebb tanulmányozást igényel. Ám ez — úgy gondolom — a szociológus dolga.

A bemutatott folyamat a maga módján tanúsítja: a haladás szelleme a hűbéri és még előbbi idő maradványának egy féltve őrzött területére behatolt. A fölszámolás itt is elkezdődött!

ALKOTÓMŰHELY

BETEGH MIKLÓS

TELEVÍZIÓNK TEGNAP, MA ÉS HOLNAP

Meghökkenítő (és valóban nehezen menthető) tény, hogy az idestova négy év óta működő vajdasági magyar nyelvű televízió létezéséről AGYON- | — a megszületését üdvözlő néhány cikket kivéve — HALLGATÁS | a tartományi sajtó alig vesz tudomást

Egyesek ezt az »agyonhallgatást« azzal igyekeznek magyarázni, hogy a vajdasági televízió műsora tájékoztató jellegű, s mivelhogy lapok, vagy a rádió hasonló tevékenységét sem elemzi a sajtó, a televízió műsorával sem szükséges foglalkoznia.

Két érv szól ez ellen.

Az egyik: hogy a televízió (legalábbis a miénk!) új műfaj vidékünkön s lévén még mindig »gyermekcipőben«, nagyobb érdeklődésre és hathatósabb társadalmi támogatásra tart számot; a másik: hogy a műsor nem kizárólag informatív, hanem igényesebb, művészi ambíciókkal készített részei is vannak. Ha más nem, de ezek a műsorrészek megérdemelnék, hogy a szakértők rendszeresen foglalkozzanak velük.

Két jó ok szól e mellett is.

Az egyik az, hogy ezekben a műsorrészekben rejlik a magva a nagyobb szabású, látványosabb és nagyobb művészi elmélyüléssel készülő produkcióknak, amelyek — reméljük! — nemsokára szerves részei lesznek a vajdasági műsornak; a másik: hogy a kritikusoknak alkalma nyílna arra, hogy már most hozzászokjanak a műfajhoz és szaktudásukat hozzájáruljanak televízióink fejlődéséhez, valamint saját ismeretei bővítéséhez.

E meggyőző érvek ellenére, a sajtó — néhány rövid lélegzetű és szórványosan megjelent írást leszámítva — kitartóan hallgat. Nehéz ez a magatartást mással, mint az agyonhallgatás szándékával magyarázni hiszen kétségtelen, hogy a »hetedik nagyhatalom« tollforgatói éppúg tisztában vannak a televízió térhódító jelenével és jövőjével, mint sorok írója.

Egészen természetes, hogy a televízió dolgozói nehezményezik ezt a struccpolitikára emlékeztető viszonyulást, mert úgy érzik: nagy odaadással végzett munkájukat — megmagyarázhatatlan okokból — a közvélemény nem becsüli.

A szubjektív okok azonban nem a legfontosabbak. Sokkal fontosabb számunkra, valamint a jövődő történetírók számára, hogy az utókorra maradó sajtó hasábjain alig lesz nyoma ennek, a vajdasági magyarság életében oly jelentős szerepet játszó tevékenységnek. Azoknak, akik egy napon majd meg akarják írni társadalmi és kulturális életünk monográfiáját, nem lesz könnyű dolguk. És ez talán az agyonhallgatás egyik legsúlyosabb következménye.

Ezért, azt hisszük, nem támasztunk túlzott igényeket, ha azt követeljük a vajdasági sajtótól, hogy — a rendszeresen megjelenő színházi, film- és hangjátékkritikák mellett — adjon helyet a televíziós műsorok elemzésének is, függetlenül attól, hogy esztétikai vagy eszmei szempontból veti őket vizsgálat alá.

Hogy ezt a csaknem négyesztendő mellőzést némileg helyrehozzuk, és hogy televízióink fejlődését érthetőbbé tegyük, úgy érezzük, fejtegetéseinket egy rövid történeti visszapillantással kell kezdenünk.

Mint minden rajt, a magyar szerkesztőség indulása is nehéz volt.

KÁDEREK ÉS MŰSOR- POLITIKA	Mindössze hat embert számláló gyártáscsoportja java- részt olyanokból regrutálódott, akik akkor kezdtek ismerkedni a filmkészítéssel és a televíziós munka egyéb fufangjaival, amikor átszerződtek a tévéhez. Előtanulmányokra nem jutott idő: a hat embert »a vízbe dobták«, és úgy tanultak meg úszni.
-------------------------------------	---

A létszám idővel felszaporodott (ma több, mint harminc dolgozója van a szerkesztőségnek), de ismét csak olyanok jöttek át, akik vajmi keveset tudtak arról a szakmáról, amelybe belecsöppentek. Ezeknek sem volt (néhány ritka esetet kivéve) abban a szerencsében részük, hogy behatóbb ismereteket szerezzenek a tévé sokrétű munkájáról valamely fejlettebb televíziós központban.

Az előzetes kiképzés hiánya máig is érezteti hatását.

Az újságírók zöme a rádiótól, illetve a Forum gárdájából került át a tévéhez, s természetesen magával hozta az írott szó kultuszát. De még az írott szöveget sem idomították hozzá az idők folyamán a tévé sajátos kifejezőeszközéhez: a képszerúséghez. Ennek folytán a kép — mint másodrendű és számukra idegen elem — csak illusztratív szerepet kapott riportjaikban. A szónak ez az »imádata« még ma is jellemző a tévéújságírók munkájára, mert abban a tévhitben élnek, hogy csak eszmei feltöltésű szó létezik, s hogy képpel ezt nem lehet kifejezni.

Tudott dolog, hogy a tévé elsősorban kép. Ez is különbözteti meg az újságírás többi válfajától. A tévériporternek képekben kell gondolkodnia; munkájában a dokumentáris képnek a szó erejével kell hatnia, és előszóval csupán azt fejezze ki, amihez nincs a mondanivaló erejével ható képe. (Ez az alapvető elv, sajnos, a fővárosi tévé gyakorlatában sem jutott még teljességgel érvényre. Ezért is árasztotta el tévéinket a szavak inflációja. Ez a szövegőzön nem egy esetben emészthetetlené teszi a műsort, s főként azoknál a riport- vagy

interjúalanyoknál jut kifejezésre, akik vagy rosszul beszélnek anyanyelvüket, vagy annyira silány a tárgyismeretük, hogy nem képesek szabatosan beszélni arról a problémakörrel, amelyről nyilatkozniuk kell a kamerák előtt.)

Ahhoz, hogy televíziós újságíró lehessen valaki, nélkülözhetetlen az az adottság, hogy képsorokban, ne pedig mondatokban gondolkodjék. Máskülönből riportjai csak képekkel illusztrált írások lesznek, — ez pedig nem televízió. (Erre a játékfilmek párbeszédszövege a legjobb példa: éppen csak a legszükségesebb mondanivalókra szorítkozik. A többi képekben mondja el a rendező.)

A már beidegződött rádiós, illetve napilapgyakorlattal rendelkező újságírótól ezt az átállást nemigen lehetett megkövetelni. A televízió-nak tehát rátermett, fiatal erőkre kellett a jövőjét alapoznia, a tapasztalt (átvett) »vén rókákat« pedig a kezdők szakmabeli tanítómestereinek tekintenie.

Sajnos, el kell mondanunk, hogy a televízió szerkesztőségének az elmúlt négy év alatt ezt a roppant fontos feladatot nem sikerült megvalósítania. Nehéz volna határozottan állást foglalni abban a kérdésben, kinek a kudarca ez: a szerkesztőségi káderpolitikáé, vagy azoké-e, akik megpróbálkoztak ezzel a hivatással... — no de nem is a bűnbak meglelése a fontos, hanem az, hogy a magyar tévé a fiatal újságírótehetségek kinevelése tekintetében teljesen készületlenül várja a nagyobb műsorra való átállást. (Elhangzott, például, olyan opportunistáé vélemény is, hogy azért a minimális fizetésért, amit a tévé felkínálhat gyakornokainak, egyetlen diplomás fiatal sem hajlandó leszerződni, hiszen otthon lakás, nagy fizetés stb. várja a kétnyelvű kádereket. Ugyanakkor a szerkesztőség futni hagyott három-négy kifejezetten tehetséges fiatal, akik nem a fizetés miatt hagyták el a szerkesztőséget, otlétük alatt pedig bebizonyították rátermettségüket. A »jó munkást keresünk« örvé alatt a szerkesztőség voltaképpen megnyitotta kapuit a középszerszerűség előtt.)

A műszaki káder hamar feltalálta magát. Jóllehet ebbe a tevékenységi körbe is főként hivatásbeli előképzés nélküli emberek jöttek, a mindennapi gyakorlati munka kiváló iskolának mutatkozott. Bátran állíthatjuk, hogy a televízió magyar szerkesztőségének ma olyan operatőr- és hangfelvevő gárdája van, amely a legbonyolultabb feladatok elvégzésére is képes. Felkészültségük egyetlen fogyatékosága, hogy nem tanulhatták meg az elektronkamerákkal és a nagyobb stúdiófelszereléssel való munkát. Ez kétségkívül versenyképtelenné teszi majd őket (legalábbis az első időkben) a nagyobb méretű és igényesebb műtermi felvételeknél. Természetesen kissé messzebbre tekintő káderneveléssel ezt a hiányt is időben pótolni lehetett volna.

Hasonló a helyzet a világosítókkal. A végsőkig leegyszerűsített terepi munka és a valóságos műtermi berendezések hiánya őket is megfosztotta annak a lehetőségétől, hogy tapasztalatokat szerezhessenek a művészibb fénybeállítások elsajátítása terén. Ehhez, persze, nemcsak a gyakorlati, hanem az esztétikai, elméleti előképzés is hiányzik náluk.

A vágóknál is hasznosnak mutatkozott a mindennapos hajszá üteme, mert megszokták az időszerszerűséghez szükséges gyorsaságot. Nem egyszer akad azonban olyan helyzet, hogy az elméleti felkészültség

hiánya csökkenti munkájuk értékét, sőt: olykor meg is bénítja a vágás folyamatosságát és alárendelt, gépies szerepet juttat a vágóknak. Tudott dolog, hogy a film nem a terepen és nem a stúdióban, hanem a vágóasztalnál készül. Ha a vágó kizárólag a rendező közreműködésére támaszkodik, igazi vágó sohasem lesz belőle. Ezt legbeszédesebben talán az az adat illusztrálja, hogy a világ legnevesebb rendezői közül sokan mint vágók kezdték pályafutásukat.

Az is tudott dolog, hogy a műszak: az operatőrök, »hangosok«, meg a többiek — a rendezővel és gyártásvezetővel együtt — képezik a televíziós munka gerincét. Ez az axióma azonban — mint sok minden más a magyar szerkesztőség munkájában — teljesen a háttérbe szorult, minek folytán a munkaszervezés is amatőr koncepciók alapján történik, s felépítése alig emlékeztet a műfajok legmodernebbikének futószalag-fegyelmet követő gyártási technológiájára. Az a tény, hogy a gyártási folyamat nem műszaki képzettségű, televíziós szakemberek kezében van, sok idő és anyag elpocsékolására és az alkotó potenciál szétforgácsolódására vezet.

Mint egyetlen más gyártási ágazatban, a televíziónál sem lehet a munkafolyamatot a »magister dixit« elvére, vagyis egyes munkavezetők önkényére alapítani; a televíziós gyártás nem tűr improvizációt, de főleg nem lehet a legkorszerűbb távközlési műfajra rákényszeríteni a kézműves munka módszereit, — bármennyire kedvez is ez netán valaki kényelmének és egyéni érdekeinek. Ilyen »munkaszervezések« csupán egyfajta eredménye lehet: hogy megfosztja a műsort elsődrendű és alapvető tulajdonságától, — attól, hogy időszerű és attraktív legyen. Innen pedig már csak egy lépés választja el attól, hogy primitívvé, unalmassá és vidékies jellegűvé váljon.

A jelen pillanatban televíziónk műsorában az »időszerűséget« a hírek sima felolvasása képviseli, amit itt-ott fényképek (olykor agyonmutogatott, régi képek) megjelentetésével »illusztrálnak«.

Ez nem televízió.

A televízió legfőbb előnye más műfajokkal szemben az, hogy a nézőt nemcsak az esemény szemtanújává, hanem részvevőjévé is teszi, mert szinte a megtörténéssel egyidejűleg közli az eseményt rögzítő képsort (lásd: holdutazás, kongresszusok, sportesemények stb.).

A vajdasági televízió, sajnos, a tévének ezt az alapvető tulajdonságát nyújtja a legkevésbé. Elmúlt események és akciók visszhang-képsorával, de főleg ún. »problémaműsorral« nyöszögteti a nézőt: témákat, s nem eseményeket dolgoz fel, miáltal megfosztja önmagát attól a szerepétől, hogy tartományunk társadalmi és gazdasági életének krónikása, eseményeinek kísérője legyen. Szinte üdítően hat, ha olykor be-belopózik a műsorba egy olyan filmmelléklet, amely nem naftalinízű »üres dumát«, hanem az élet lüktető képét tárja elénk!

Persze, lehetne ezt a körülményt a szükséges műszaki felszerelés és az anyagi eszközök hiányával mentgetni (ez a körülmény fennáll és objektíve megnehezíti a tévé munkáját) — ez az érv azonban a nézőt nem érdekli.

A néző megfizeti az előfizetési díjat és műsort akar. Televíziós — dinamikus és aktuális — tájékoztatást, — ha már az anya-

nyelvén készülő szórakoztató mellékletekből oly keveset juttatnak neki a pénzéért.

Helytelen, rövidlátó (és nem egészen tisztességes) politika a műsor »nézettségét« a nézők magyar érzelmeire építeni, vagy arra, hogy »úgy sincs más«. Kevesebb kényelemszeretet, kevesebb improvizáció és természetesen jobb munkaszervezés nagymértékben enyhíteni tudná ezt a fogyatékoságát a műsornak.

De hát ez is már a káderpolitika kérdése.

Egy azonban bizonyos: ha majd egy napon teljes felszerelésse megindul a vajdasági televízió, ez a tárgyi kifogás is érvényét fogja veszteni.

Ehhez az új rajthoz már javában folynak az előkészületek. Egészen bizonyos, hogy az új stáb levonta az eddigi munka tapasztalataiból a szükséges tanulságokat, s hogy — a korszerű technika beszerzése mellett — elsősorban a káderkérdésre és a modern munkaszervezésre fekteti az előkészületek súlypontját.

A jelenlegi szerkesztőség elszalasztotta azt a lehetőséget, hogy Vajdaság legjobb káderei közül válogassa meg munkatársait, s hogy olyan munkafeltételeket kínáljon fel, amelyekkel magához is láncolhatta volna őket. Egyszermind elmulasztotta az új tehetségek felfedezését és kinevelését. Ez nem csupán az újságírókra és műszakiakra vonatkozik, noha ezek szelektálása és szakmai megformálása lett volna a legfontosabb feladat, mert — mint az eddigiekből kiderül — kádere sok tekintetben hiányos ismeretekkel várják az új televízió megalakulását. Az új műsor azonban nem lesz csupán informatív jellegű. A szórakoztató, valamint az igényesebb, művészi szintű mellékleteknek is jelentős helyet kell kapniuk benne.

Hol vannak az írók, az előadóművészek, az énekesek, akik majd kitöltik ezt a műsorrészt? Ki törődött felfedezésükkel és tehetségük kinevelésével, a televíziós munkára való ráirányításukkal? Hol vannak a rátermett producerek, szellemes, kellemes külsejű műsorvezetők, hol vannak a nagy felelősségű feladatokra felkészült műsorvezetők? Mert kétség nem fér ahhoz, hogy ehhez a munkához a leleményes és kiváló érzékkel rendelkező munkatársak egész sora szükséges!

Nézzük meg a fővárosi tévét: a kínok kinja kell ahhoz, hogy meg

A JÖVŐ | szülessen egy valamirevaló humoros sorozat, egy-egy értékesebb tévédráma, vagy egy ötletesebb kvízműsor!

Mit tettünk eddig, hogy új tehetségek kerüljenek a kissé má kiöregedett és divatjamúlt szórakoztató gárda helyébe, akik új tüzzel új stílusban és főleg felkészülten vehetnék át a stafétapálcát?!... (A: Újvidéki Rádió sziszifuszi akciója, az *Aranymikrofon* minden évben új tehetségeket vet felszínre, de fejlődésük továbbegyengetésével senk sem törődik intézményesen, legkevésbé a televízió, amelynek pedig e létérdeke volna!)

A más, a jelen pillanatot rögzítve, a televíziónak a jövőjére is gondolnia kellett volna. Megállapíthatjuk, hogy ezt minden téren elmulasztotta. Elfeledkezett műfaja óriási mozgosító erejéről — és étvágyáról. Mert egy napon a színház, a rádió, a sajtó és a gazdasági, politika közélet új emberei kerülnek majd a képernyőre, ők fogják táplálni

a műsort. Erre már most fel kellett volna készülni. Az őrségváltás minden vonalon folyamatban van: az ún. »nagy« generáció lassan minden vonalon háttérbe vonul, a régi arcok lekopnak a képernyőről, új problémák, új irányzatok, s velük együtt új emberek kérnek helyet a nap alatt. Ezek felkutatása roppant fontos és érzékeny feladat. Ennek az akciónak sikerétől, vagy kudarcától függ majd az, attraktív és érdekes lesz-e az új műsor, vagy ismét csak hátratekintő, időszerűtlen és élvezhetetlen.

Az új, kibővült műsor még egy komoly problémával fogja szemben találni magát: a témák problémájával. Tartományuk nem nagy, s annak is csak egy kis szektorával: a magyarság életével kell majd foglalkoznunk. Nem túlságosan gazdag tárgykör ez ahhoz, hogy egy nagy műsor étvágját kielégítsük vele, ha már most nem kezdünk ezzel a kérdéssel behatóbban foglalkozni. A fejlett európai televíziós központok műsorában ugyanis — kommerciális és lélektani okokból — az egyes mellékletek aránya hozzávetőlegesen a következő:

15 perces műsornál — egyharmad az ún. »egyenesbe« közvetített rész, kétharmad a filmről, vagy magnetoskopról közvetített műsor; 30 perces adásnál — 10 perc jut az »egyenes« (élő) adásra (hírek, interjúk, oktatás stb.), 20 perc pedig film (informatív, illetve szórazkózató);

60 perces műsornál — 20 perc az »egyenes«, 40 perc a közvetített, vagy stúdiógépről vetített műsor;

egész napos műsoroknál az 1/3:2/3-os arány aszerint változik, melyik napra esik a műsor (hétköznap, vagy vásár-, illetve ünnepnap).

Ha a jövő magyar műsor csak félórás lesz is, az annyit jelent, hogy *naponta* egy 20-perces kisfilmet kell a számára elkészíteni. Hogy ehhez mekkora gyártási stábra és mennyi témára van szükség, mekkora és milyen művészi személyzetre — arról e helyen, azt hiszszük, felesleges külön beszélni. Csupán a televízió óriási étvágját kívántuk ezzel az adattal illusztrálni.

Lehet, hogy kell a színes műsor, lehet, hogy ez »a jövő zenéje« (noha igen kevés érdekesség rejlik abban, hogy színesben lássuk János bácsit, amint a disznóól előtt nyilatkozik a sertésstenyésztésről, vagy a bemozdót, amint felolvassa a napi híreket...), de a műsor igazi színességét nem a technikai furfangok fogják megadni.

Ha már a jelenlegi szerkesztőséggel szemben az Antoniusi-motót alkalmaztuk, miszerint »temetni jöttünk Caesart, s nem dicsérni«, akkor a jövő műsor életben tartásához most, az előkészületi időszakban kell — nagy körültekintéssel és részletekig menően — megtennünk mindent.

Akkor már nem lesz mentség az, hogy Belgrádba kell rohangásznunk a filmeket előhívni, a hangot átírni és a műsort leközvetíteni, meg hogy nincs ez vagy az a technikai eszköz... — ami jelenleg nagymértékben hátráltatja a tévé munkáját és az improvizáció, meg a »naf-talin-műsorok« malmára hajtja a vizet.

A második rajt már kötelez.

A tévelygésekkel teli múlt, a várakozó jelen és a nagy felelősséggel terhes jövő előtt egyaránt.

A KÍSÉRLETEZÉS JEGYÉBEN

KÜZDELEM A MODERN SZÍNHÁZÉRT

A színház — ezt már sokszor elmondták — furcsa, tüneményes és vázslatos művészeti ágazat. Sajnos, azt is megállapították, hogy normális állapota a válság állapota. Ez az áldatlan helyzet évtizedek óta peszsimista tónusú írásokra »ihleti« az amúgy is sötétben látó kritikusokat, s hogy a baj még nagyobb legyen, a szubvencionáló illetékesek is igyekeznek újra és újra megkérdőjelezni a színház létét. A válság nyugalmi állapotából — kevés kivétellel mindenki nyugodt lelkiismerettel végzi munkáját — természetesen néha-néha történnek kisebb-nagyobb kiruccanások, mert a művészi hajtóerő rendezőket és színészeket mozdit meg akik csökönnyös lelkesedéssel megkísérlik feltárni az anyagból azt, amire a mai közönség leginkább rezonál, de végül is — nagyobb támogatás hiányában — visszavonulásra kényszerülnek, s a kapu még szélesebbre tárul a kétes értékű művek előtt, habár ezek kedvelői is már régen kivonultak a színház nézőteréről. Így aztán természetes, hogy — miután az irodalom csak ritka vendég, megtúrt rossz a színházak műsorán — a válság állandósul.

Persze az emberi — így hát a színházi — műveltségnek is ezernyi változata van. Éppen ezért — a színház nem a római birodalom és kultúráját nem barbárok akarják elpusztítani — ez a sokszor igen szűkre mért műveltségünk újra és újra vizsgálatra szorul. Emiatt a válság ellerharcolni, vagy esetleg okozónak fejét követelni nem könnyű és főleg nem hálás feladat, hiszen a színház konzervatív felfogású embereivel együtt szép és dicső halállal akar kimúlni, a kulisszák mögött hagyva az erő bőséges tartalékait, anélkül, hogy az utolsó szó jogán akciót hirdetne a legszebb színházi hagyományok ellen is.

A színpadon — tudjuk — minden lehetséges, ami egyébként lehetetlen, tehát nem szabad visszariadni olyan vállalkozásoktól sem, amelyek látszólag kudarcra vannak ítélve. Szomorúan kell azonban megállapítani, hogy kevés színházi ember foglalkozik a megújulás gondolatával, pedig a színház — nem vitás — nagy beteg, és elérkezett a pillanat, amikor csak a bonckés segítségével lehet eltávolítani a gennyedaganatot. A ma színháza nem lebeghet valóságunk felett, nem idézheti soha nem létezett korokat, nem eleveníthet meg naftalinszagú figurákat nem kötheti magát köldökzsinórral mások kultúrájához, végső esetben nem lehet együgyű, mert mind nehezebb az egyre igényesebb közönséget becsalogatni a nézőterre.

A színházak — sajnos — sajátos provinciális komplexusban szenvednek, s ott, ahol kevés a rendkívüli dimenziókban gondolkodó mű-

vészegyenység, a hagyományokat elvető törekvés a legbrutálisabb ellenállásba ütközik, hiszen — ilyen vélemény is van — féltő, hogy a nagybeteget felemelni, új orvosságokkal tömni — veszélyes gyógyítás. Így érvelnek azok, akik az új színházi koncepciók ellen hadakoznak, s akik a régi formák mellől nem tángítanak, akik a kipróbált, tapsos kivonulások diadalmármorában nem szűnnek meg ujjongani: íme, amit én csinálok, ez kell a közönségnek!

Érthető, hogy napjainkban — és a múltban is így volt — a bátor vállalkozók, akik hagyományos függőség nélkül keresik-kutatják a színeszet magasabb rendű formáját, komoly akadályokba ütköznek. Ez érthető is, mert a művészetért »aggódók« többsége saját érdekeiért száll síkra, mondván: »Mást nem tehetünk, ha nem futunk a divat után, vagy nem építünk a bevált sablonokra, elveszítjük közönségünket. Pénz nélkül pedig nem lehet színházat vezetni!«

Azután van pénz is, de az előadások csak gardróbbal gazdagodnak, tartalommal már kevésbé. Az újat hirdetőik másként érvelnek: a technikai és tudományos civilizáció új színházat követel. Ezért eltakarítjuk az útból mindazt, ami ragacsos, édeskés, és a színházi forradalom dinamikájával új, szorosabb kapcsolatot akarunk teremteni a tömegekkel. Új színházba új közönség!

Igazságot tenni persze lehetetlen, de álláspontra lehet, sőt kell is helyezkedni. A helyzet az, hogy világszerte magasfeszültségű áramkörök rázzák meg az avult hagyományokat ápoló intézményeket. Furcsa és szánalmas ez az erőfeszítés, hiszen félelem szüli a hangosan követelő szót és a passzív (vagy aktív) ellenállást is.

Az agresszió színháza az — nevezzük kísérletinek vagy avantgarde-nak —, amely napjainkban teljes joggal állhat a közönség elé szellemi erények vesztesége nélkül, de csak abban az esetben, ha átmenti a hagyományok értékeit, s azokkal együtt adja ellenfényét a kor-nak, és így igyekszik kitekinteni abból, ami eddig volt. Életünk logikus következménye az az igényesség, amelyet a néző támaszt és követel a ma színházától. A buktatókat elkerülni szinte lehetetlen, mert a kísérlet csak ritkán részesül megbecsülésben; a máshoz szokott közönség eleinte fanyalog, s ezért az úttörő színész vagy rendező nehezen szerzi meg magának a »működési engedélyt«, hiszen féltő, hogy a mával kapcsolatot kereső művész rámutat világunk vagy szűkebb környezetünk káros jelenségeire is, tehát felborulhat egyesek túlzott óvatosságra törekvő káder- és repertoárpolitikája. A kísérlet esetleges sikere a meglevő értékeket is megkérdőjelezi, s ez már egyenesen nagyobb kenyér utáni vágyat is ébreszthet az új prófétákban, pedig a színházról, rendezőkről és színészekről kialakult vélemény örök időkre prolongálódott. Óriási tévedés!

Nálunk a kísérletek csupán apró rezgések szellemi életünk »nagy, kék vizén«, s mégis jeleznek valamit. Mindenesetre többet, mint amennyit egy előadás alatt a pusztá élmény nyújtott. Még ezek az apró vilá-lanások is valóságos barrikádokba ütköztek, s természetesen a színvo-nalat már a kezdet kezdetén számon kérték. Előszóval hangoztatták, hogy a kísérleti előadásokból hiányoznak az esztétikai értékek. Rövi-den: az avantgarde előadás nem éri el a hivatásos színház színvonalát.

Vannak esetek — a kísérlet is lehet kevésbé sikerült —, amikor ez a megállapítás helytálló, de a szándék, hogy új tartalmat adjunk a haldokló művészetnek, minden esetben több türelmet és megértést érdemel. Végső esetben a kísérletező művész nem az avantgardizmus riválisai ellen, hanem a közönségért harcol. Másodlagos kérdés, hogy melyik színház az avantgarde, exkluzív, kísérleti vagy éppen az erőszak színháza. Ez a fogalmi keveredés semmi esetre sem jelenthet zűrzavart. Minden csoport saját cégére alatt vállalja a munka rá eső részét, s egyben a csendőr szerepét is, mert leleplező erővel tartóztat fel mindent, ami — az új játék szabályai szerint — merénylet a kor és a művészet ellen. Mondanivalójukat azután tömören, válogatott szavak és kifejezések nélkül közlik, mert ez a legrövidebb út, amely a fiatalokhoz — elsősorban velük keresik a kapcsolatot — vezet. Ha nem felejtettük el, hogy a színház a legcsöknyösebb művészet, akkor nem csodálható, hogy a szembefordulás az állértékekkel (sajnos sok helyütt az igazi értékekkel is!) agresszív módon történik. A támadásokat biológiai szükségszerűség szüli. Ezért nyersebb, emberibb, őszintébb az avantgarde színész közlési formája, — ihletét az utcán szedte fel.

Az előszeretettel hangoztatott amatőr színvonalaról is sokat lehet vitázni. Azzal, hogy egy színész hivatásos színház tagja, még nem bizonyított az évilágon semmit, s az is ismeretes, hogy a hivatásos színházak számtalan esetben a megengedettnél alacsonyabb színvonalon adták elő silány produkciójukat a közönségnek. Nem tudható tehát, hogy hol s mikor lesz igazi élményben részünk.

Fejtegetésünk végén feltehető a kérdés: mit is akar voltaképpen a kísérletező művész? Megtörni egyszer és mindenkorra az avult (ez a lényeg!) színházi konvenciókat, és — ha kell — erőszakkal radikális változásokat előidézni, mert — ez mindenki előtt világos — a művészetnek kiapadhatatlan forrásai vannak, csak új expedíciót kell küldeni az ismeretlen tájakra.

Ismeretes, hogy a ma emberének mennyire van szüksége új színházra és egyáltalán színházra. Sajnos, nálunk alig. Mégis az avantgardistákon múlik, hogy az emberek ne feledkezzenek meg Thália templomáról, mert — még ebben a gépesített korszakban is — szükség van egy élő, eleven művészetre, s ezt egyedül csak a színház képes nyújtani. Most csak az a kérdés, hogy melyik közlési formáját fogadjuk el szívesebben. Feltétlenül dicsérhető azok igyekezete, törekvése, akik — vállalva a bukások, mellőzések veszélyeit is — azon munkálkodnak, hogy a legnehezebbet és a legőszintébbet adják a közönségnek, mert ezáltal művészi lelkiismeretük is tiszta marad.

KÍSÉRLETEZÉSEK A SZABADKAI SZÍNPADON

Egy új színház megteremtésének lehetősége Szabadkán is megvan. Mivel üres szőlomokkal nem lehet megvesztegetni a nézőt, szükséges, hogy az eddiginél sokkal mélyrehatóbban foglalkozzunk, akár tudományos alapon is, a színházi problémákkal, mert a gépezetet csak alapos felkészüléssel lehet az ügy szolgálatába állítani. Ilyen törekvések voltak és vannak, de sajnos nem állandósult formában.

A Szabadkai Népszínház magyar együttese 1960 tavaszán szerencsés érzékkel megtalálta a helyes irányt. Ez elsősorban az akkori drámaigazgató, Dévics Imre érdeme, aki nagy becsvágygal és lendülettel a modern színház útját egyengette rendkívül nehéz körülmények között. A realista színjátszás jellemezte az együttest, s így a színház a múltban vajmi keveset hallatott magáról, nem volt több kisebbségi, provinciális színháznál. Dévics Imre Virág Mihály rendező és Petrik Pál festőművész személyében megtalálta azokat a munkatársakat, akiket a modern színház lehetősége képes volt hosszabb futamra is fellelkesíteni. A művészek zöme — érthetetlen! — nehezen adta feltétlen hozzájárulását a kutatómunkához, s még az első, biztató eredmények után sem jött meg a munkakedv. Néhány ismert művész várakozó álláspontra helyezkedett, sőt még a sajtó is bizalmatlanul fogadta a műsorról addig száműzött műveket. Érthető, hogy a kísérleti — mert azoknak nevezhetjük — előadások egynémelyike nem érte el a kívánt hatást, mivel a színészek is fanyalogva kóstolgatták hivatásuk új ízeit. Az előadásokat keményen bírálták. Egyesek a formát is kifogásolták. Az aggodalom azonban, hogy az új megveti lábát a szabadkai színpadon, tévesnek bizonyult, mert a színház csak ritkán bocsátkozott egy ilyen, sokak által értelmetlen kísérletbe. Pedig az együttes éppen ezekkel a produkciókkal tört fel vajdasági viszonylatban, s adta tanújelét nagykorúságának.

Az 1961-ben bemutatott Max Frisch-színmű, a *Biedermann* és a *Gyűjtogatók* hozta meg az első nagy sikert. A színészek lassan-lassan másként kezdték megformálni az alakokat. Az új rendezői koncepciók következtében egy új játéktípus honosodott meg. A színház rákényszerült egy művészi állásfoglalásra.

A Max Frisch-bemutatót követően az együttes 1963-ban újrázott. Bertolt Brecht remeke, a *Koldusopera* került színre, méghozzá ragyogó előadásban. A társulat kifinomult, őszintébb, árnyaltabb színművészetet kezdett ápolni. Ennek következtében még a semmilyen állásfoglalásra nem kötelező darabok is új megvilágításban kerültek közönség elé. (*Ilyen nagy szerelem, Isten, császár, paraszt.*) Egyesek szerint azonban a színház tévedett, amikor Brecht, Frisch, Mrożek, Camus és Deák műveit szorgalmazta. Olyanok is akadtak, akik ezeket a produkciókat érthetetlennek tartották, s kereken kimondták: nekünk ez nem kell! A baj annál nagyobb, mivel a színházi emberek egynémelyike nyíltan szembeszállt az avantgarde törekvésekkel. Világos, hogy a ma színházát nem lehet az abszurd színházzal azonosítani, de az abszurdot sem szabad érthetetlennek tartani. Nálunk Brecht és Camus jelenléte csupán felzárkózást jelentett.

A feladatoktól vizsgáló színész helyzete — bonyolultságánál fogva — nehezen magyarázható és még kevésbé ítélnélhető el minden esetben. A sokfajta feladat alaposan kimeríti szellemi és fizikai tartalékait, mégis az az érzésünk, keveset gondolunk arra, hogy ő is csak az embert keresi. És az új színház erre bőven ad alkalmat. Igaz művészetben igaz ember. Kliséfigura értéktelen művekben. Nem kétséges, hogy avantgarde színház nem fényes színház. Az avantgarde színház képes a cselekményt gyertyafény mellett is bemutatni, de rendkívüli tehetségű és főleg művelt, gondolkodó színészt követel. Helyben vagyunk. Tudott

dolog, hogy a színész az egyetlen, aki képes a színházi csodát valóra váltani. A színészek fizikumát és tudatát azután a rendező — a központi erő — hangolja össze. Így születnek a kollektív, modern előadások. Ilyen kollektív lelkesedés vitte sikerre a Deák-darabokat. Különösen a *Légszomj* esetében dolgozott egyemberként az együttes. Szerepelt a műsoron egy Mrožek-mű is, de a színház talán legmodernebb előadása Albert Camus *Caligulája* volt. Ez az előadás világosan tudtunkra adta, hogy a hagyományok elvetésével nem szűnt meg a színház, hiszen a kísérlet a fiatal nézőket vastapsra kényszerítette. Mrožek esetében — a *Hekusokról* van szó — gyakran hangzott el a vélemény, hogy elvontan nem lehet megbarátkozni a közönséggel, holott a darab félreérthetetlenül beszélt társadalmi jelenségekről, tegyük hozzá: humoros formában. Mrožek bizonyít: meg kell barátkozni az új formákkal, amelyek arra szolgálnak, hogy a politikai, szociális és filozófiai kérdésekről sokféleképpen beszélhessünk.

Nehéz volt elhinni, hogy a színház fő feladata nem a szórakoztatás és az operettek világának bemutatása, s mivel nincs nagy és kis színházunk, ennek a szubvenció intézménynek a falai közé be kellett csempészni az új jelszót: az előadásoknak már értelmet kell adni. Amit Dévics Imre, Virág Mihály, Petrik Pál és a színészek időnként szorgalmaztak, az *színháztörténeti tett* volt. A színház néhány előadásával hatni igyekezett a nézőre s nagy gondolati biztonsággal lépést tartani örvendetes módon szintétikát kutató századunkkal. Hagyjuk most az apróságokat, a rendező, a díszlettervező és a színészek helyenkénti bukásait, mert az avantgarde szellem feltárása villanásokban is hiteles művészi élményt nyújtott, még akkor is, ha nem volt képes minden produkció tartósan belevésődni emlékezetünkbe. De ezek az előadások illatokat, varázsokat, mítoszokat vertek szét, s egyben a színház erejét is bizonygatták. Művészegyériségek afirmálódtak. A *Koldusoperában* szereplők egész sora emlékezetes alakítást nyújtott. (Pataki László, Juhász Anna, Heck Paula, Fejes György.) Kitűnő volt Szabó Cs. Mária, Szilágyi László és Versegi József a Max Frisch-drámában. A *Hekusokban* Czehe Gusztáv tűnt ki. Bata Ferenc a *Caligulában* ígéretes tehetségéről tett tanúbizonyosságot. Romhányi Ibi az *Áfonyákban* érte el a csúcst, Salamon Sándor pedig a másik Deák-műben, a *Légszomjban* nyújtott értékes alakítást.

Sajnos azonban, egy modern mű Szabadkán még ma sem helyezhető fölényes biztonsággal a repertoárba. Egész szériákat élnek meg silány darabok néha rossz tolmácsolásban is. Ilyenkor kénytelenek vagyunk feltenni a kérdést: miért kell az értéktelen művek műsorra iktatásával újra és újra megkérdőjelezni a színház létét és funkcióját? Írni kell a hibákról, a fölösleges botlásokról, hiszen féltve őrizzük ezt az intézményt, és szeretnénk, ha a kultúra méltó otthona lenne. Ezért kell a színházat éppen Brecht vagy Camus műveivel ráerőszakolni azokra, akik tagadják, vagy elmennek mellette.

Ebben van az avantgardisták küzdelmének nagysága és tragikuma.

AZ IMPRESSZIONIZMUS SAJÁTOS KÉPVISELŐJE

Két hónappal ezelőtt, szeptember elején, a szabadkai Városi Múzeum Képtárában egy idős asszony ezekkel a szavakkal fordult az egybe-gyűltekhöz:

»Meghatottan köszönöm meg, hogy eljöttek erre a megnyitóra, és így tanúi életem talán utolsó örömének. Boldog vagyok, hogy megér-tették önzetlenségemet, s hogy fel tudják mérni férjem művészetének a nagyságát.

Nagyon nehéz volt idáig az út, és nagyon keserves a küzdelem. Jómagam is nagyon messzire kerültem Bácskától, de nagyon örülök, hogy Husvéth Lajos képei itt maradtak, hiszen majdnem minden képen a bácskai múlt él, ami már nem jön vissza soha többé. Szívesen adtam Szabadkának a képeket, és bízom abban, hogy ebben a városban nem kell csalódnom.

Régi álmom vált valóra. És most meg szeretném köszönni mind-azok hozzájárulását, akik ebben segítettek.

Husvéth Lajos művészi nagyságát nem én vagyok hivatott fel-mérni. Ezt megtette és megteszi a sajtó, a rádió és a televízió. Ezt is köszönöm, mert ezzel igazolják, hogy tizenöt éves küzdelmem nem volt céltalan és hiábavaló.

Őrizzék és szeressék Husvéth Lajos emlékét és művészetét akkor is, amikor én már nem leszek. Az itt levő képanyagot örökségként ha-gyom az utókorra, a fiatalokra, a jövő nemzedékre. Kérem, becsüljék meg ezt az ajándékot, mert ezzel életem legértékesebb kincsét adtam oda.«

Az özvegy elfogultsága ez, vagy Husvéth Lajos valóban képzőmű-vészetünk kiemelkedő egyénisége?

Bela Duranci szabadkai művészettörténész szerint élete és munkás-sága három korszakra osztható: a gyermek csodálatot keltő tehetsége, a fiatal művész konok kitartása és lankadatlan ambíciója, s végül a kiábrándulás okozta békés sorsvállalás az, ami leginkább jellemző rá.

Műértő ember fia. Apja világviszonylatban is számon tartott nu-mizmatikus. A jómódú család sarjának minden lehetősége megvan arra, hogy kifejlődjön benne a szép szeretete, megbecsülése. Rajzolgat, de szívesebben babrál az anyaggal. Már tízéves korában föltűnik kisplasz-tikáival. Két év múlva — 1908-ban — nagy feltűnést kelt a Husvéth Képtárban ma is látható domborművel, a *Lófej*vel. Csodagyerekeknek tart-ják. Hiába íratkozik be 1910-ben a zombori felső kereskedelmi iskolába, a reális pályától elcsábítja a művészet.

A képzőművészeti akadémiát Budapesten végzi el Petar Dobrovićtyal. Tanárai: Ferenczy Károly, Réti István, Révész Imre, Balló Ede és Edvi Illés Aladár.

De bárki legyen is a művész tanára, igazi tanítómestere csak a természet és a letűnt korok művészete lehet. Senki sem függetlenítheti magát a látható világtól, mert különben csak önmagából meríthet. S ebben a pillanatban megszűnik egyéni alkotni, mivel törvényszerűen hatottak rá mások alkotásai.

Husvéth Lajos nem esik ebbe a hibába. Az ő igazi tanítómestere kezdettől fogva maga a természet. Olyan mozzanatokot ragad meg, amelyeket mindenki lát, de csak ő vesz észre. Ez a titka annak, hogy képeivel még ma is gyönyörködtet és élményt nyújt.

Stróbl Alajos, a magyar szobrászat kiemelkedő mestere — felismerve Husvéth Lajos rendkívüli tehetségét — 1913-ban rá akarja beszélni, hogy szobrász legyen. De Balló Ede érvei győznek, és Husvéth Lajos festő marad. Zavarja a szobrászat zártsága. A festészet közelebb áll hozzá, mert nagyobb élményskálával dolgozhat.

Bécs, Prága, München és Berlin következik ezután. Egy időben a nagybányai művésztelepnek is a tagja, de képtelen magáévá tenni a Nyolcak koncepcióit. Ezzel szemben Szolnokon szinte otthonosan érzi magát. Szlányi Lajossal, Pólya Ivánnal fest, kompozíciót Zombory Lajostól tanul. Itt válik a táj festőjévé és az állatok szerelmesévé.

Saját művészeti irányvonalát azonban odahaza, Zomborban alakította ki, akárcsak — majdnem ugyanezekben az években — Oláh Sándor Szabadkán.

Husvéth Lajos impresszionista festő. A múlt század Manet, Monet, Degas és Renoir által képviselt irányzatát menti át a század eleji vajdasági festészetbe. Nem olyan értelemben vett impresszionista, mint Lovis Corinth, aki még Rubens hatása alatt állt. Még Juhász Árpád impresszionizmusánál is felszabadultabb, fölényesebb, ecsetkezelése puhább, melegebb. Inkább olyan értelemben, mint ahogyan Paul Gauguin beszél a rajz és a szín kifejező erejéről.

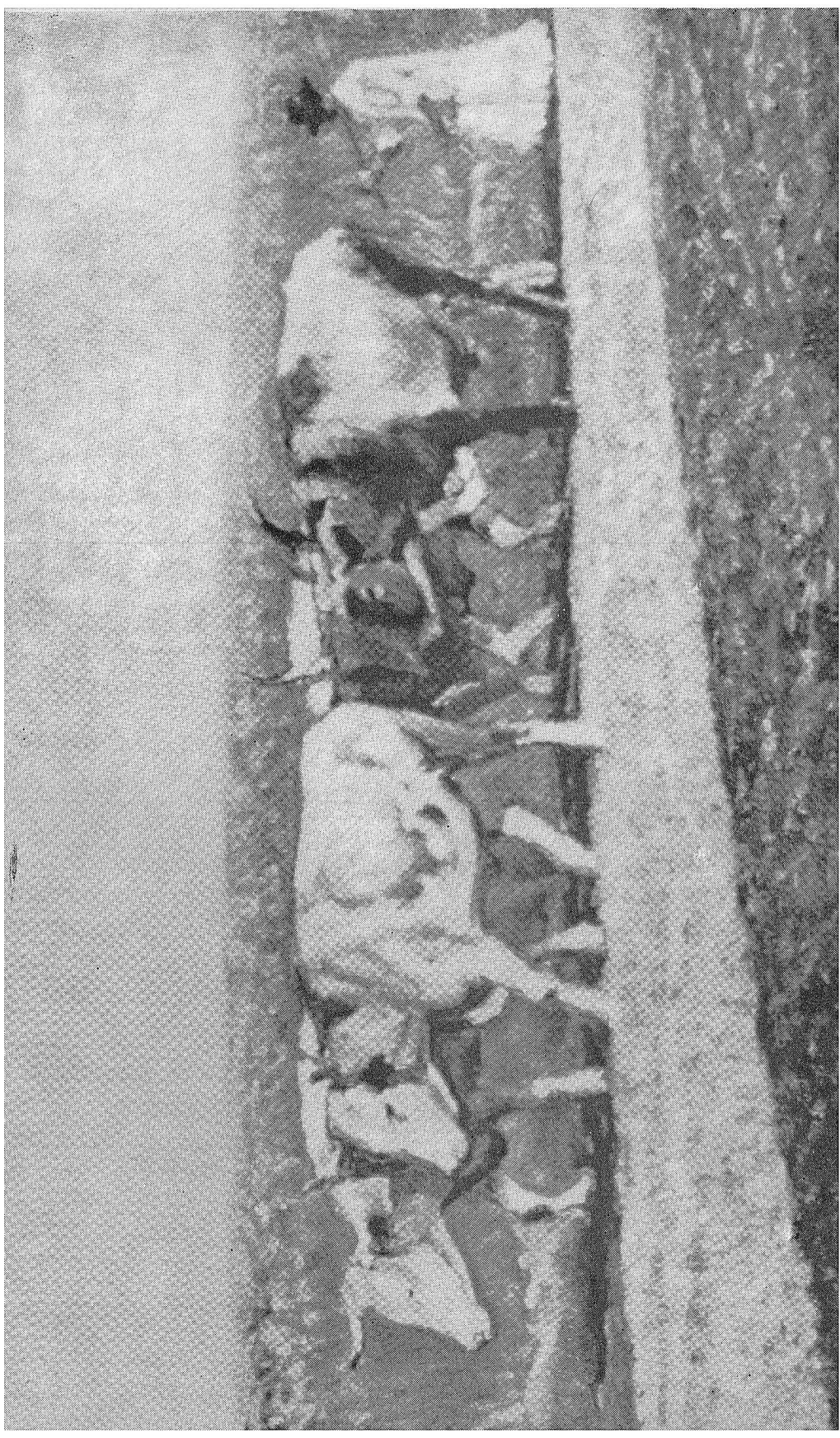
Nincs mintaképe, őszintén fejezi ki egyéniségét. Megvannak benne az impresszionizmus elmaradhatatlan kellékei: az emlékezőtehetség, az emlékrögzítő tehetség, téréreztetése perspektivikus (bár került a vonalperspektívát, a mélységet, a távolságot kizárólag a valórszínekkel éreztetette), intuitív, műveiben nincs disszonancia, se út- és célkeresés, újabb művészeti irányzatokkal való próbálkozás. Artisztikusan festi meg a tájat, az állatot, a mezőt, a pusztát, a cirkuszjeleneteket, a gazdasági munka mozzanatait. Minden élményt felhasznál, és az optikai összbenyomást festi: nemcsak azt ragadja ki a képből, aminek formája, színe és helye érdekli, vagy pillanatnyilag megkapja.

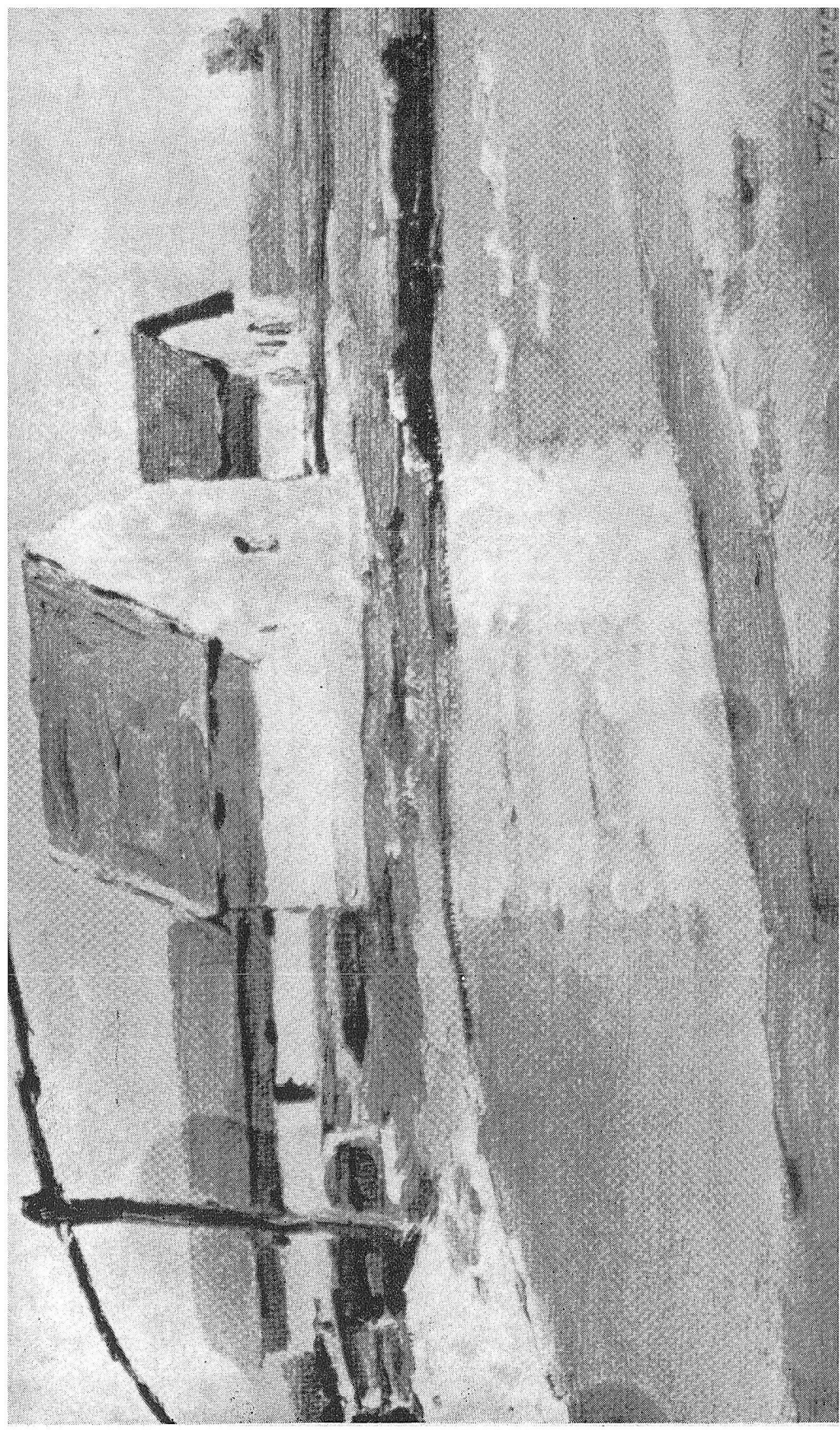
A látottak nem maradnak pusztá tények és pusztá képek. A festőben gondolatokat, érzéseket ébresztenek. Husvéth Lajos ezeknek az érzéseknek a megörökítője, a benne kavargó gondolatoknak a rögzítője. Éreztetni tudja azt, amit érez.

Nincsenek nagyméretű munkái. Kis remekműveket alkotott, amelyeken szerencsésen olvad összhangba a kompozíció, a szín és a forma.

Sosem lépte túl műfaji határait. Biztos kezű művész. Elsősorban tájképfestő. Téli képein érezni a fagyot (*Téli út, Havas tanya*), nyári alkotásain a meleget (*Szalmakazlak, Aratás után*). A hegyes táj is vonzotta (*Bohínyi-tó, Szlovéniai falu, Kranjska Gora-i templom*), sőt a tengerpart is (*Dubrovnik, A part*). Portréi közül a kedvtelésből festettek a legsikerültebbek (*Miklós bácsi, Feleségem, Kucsmás öreg*).

Az állatokat különleges szemszögből figyelte meg. Nem transzcendentális, hanem gazdaember, akárcsak Szinyei Merse Pál. Állatfigurái szinte naturális hűséggel tükrözik a fajtát. Emellett animista is: figuráinak nemcsak mozdulata vagy vonala van, hanem lelke is. A spontánul papírra vetett mozdulatok vagy mozdulatrészek impulzusát igazolják.

Hogy tökéletesen ismeri az állat anatómiáját és izommechanizmusát, ezt szobrai is bizonyítják. Állatfiguráit főleg fiatalabb éveiben készíti, mellszobrai viszont majdnem kizárólag mind a harmincas években faragja. A szobrászatban sem alkot monumentálisat, erre talán alkalma sincs, de hihetőbb, hogy nem is akar. Kisplasztikáit a magyarországi herendi és a németországi Rosenthal gyár sokszorosítja.

1937-ben újabb tanulmányútra megy Budapestre, s három évig marad ott. Részt vesz a Műcsarnok 1939-es kiállításán (*Budai részlet*). Később önálló tárlatai nyílnak, de társaival együtt is bemutatja munkáit itthon és külföldön egyaránt.

A háború forgataga őt is messzire vetette Zombortól. 1946. január 1-én ezt írja haza az angol hadifogságból: »Sokat festek és rajzolok, és így mindenhez hozzájutok, amire esetleg szükségem van.« Egy másik leveléből az is kiderül, hogy képeinek az eladásával ő tartja fenn az angol hadifogságban levő jugoszláv kolóniát. Az ott festett alkotásai mind Nyugaton maradtak.

Hazaérve már »a kiábrándulás okozta békés sorsvállalás« jellemzi. Tanyai jeleneteket fest, és sokkal többet foglalkozik a részletekkel, mint azelőtt. (*Épülő szövetkezeti otthon, A Béla Crkva-i felkelés.*)

Éppoly csendben és észrevétlenül halt meg 1956-ban, mint ahogyan élt.

Nem kétséges: a jugoszláv impresszionizmus sajátos képviselője.

OLVASÓNAPLÓ

DIÁKOK, MAGYARTANÁROK — ÉS SZOCIOGRÁFIA

GEROLD LÁSZLÓ: *Rólunk is vallanak.*
Forum, Újvidék, 1970.

A szociográfia kétségtelenül meglehetősen elhanyagolt területe irodalmunknak. Az volt a múltban, és az még ma is, mert — sajnos — meglehetősen kevesen vannak, akik arra vállalkoznak, hogy akár tanulmányban, akár riportszerűen felmérjék életünk különböző régióit. Erre mutatott a Hídnak az a pályázata is, amelyre annak idején (amikor Gerold László e könyvének kiinduló része, a *Hatvan magyartanár* is megszületett) mindössze két olyan pályamű érkezett be, amely beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Igaz, az újabb Híd-pályázat a jelek szerint sokkal eredményesebb lesz — már az újszerű, eleve eredményeket ígérő hozzáállás miatt is —, ezek az eredmények azonban egyelőre még csak a jövőben rejlenek. s legfeljebb első lépései lesznek egy meglehetősen elhanyagolt irodalmi és talán újságírói műfaj teljesebb kibontakozásának. Gerold könyve olyan utakon jár, hogy föltétlenül örömmel kell üdvözölni éppen irodalmunk új színekké váló gazdagodása szempontjából, s már maga ez a körülmény is szükségessé teszi, hogy egy kissé alaposabban bepillantsunk ne csupán a könyvbe foglalt írások nyers adataiba, a szükségből kissé szűkre szabott ankét tanulságaiba, hanem ezen felül a sorok között és a sorok mögött olvasva, próbáljuk kibozni azt is, hogy a téma felvetette kérdések, a válaszokból leszűrt tanulságok, no és természetesen a bevezetőül írt, dióhéjba foglalt vajdasági szociológiai és szociográfiai történelem megállapításai között mennyi az egyetemes érvényű, és mennyi fakad egy külön geroldi, vagy ha úgy tetszik, egy, az utóbbi esztendőben kétségtelenül sok pozitívummal, de ugyanakkor sok felesleges elhatárolással kialakított értelmiségi eszményképből származó különnézetből. Bálint István a könyvről írt recenziójában — talán egy kissé leegyszerűsítve — ennek az utóbbi eszményképnek az »irodalomközpontúságáról«, s ennél fogva egyoldalúságáról ír, de a továbbiakban éppen arra kívánok rámutatni egyebek között, hogy ez az egyoldalúság nem is csupán az irodalomközpontúságban jut kifejezésre, hiszen ez az irodalomközpontúság a konkrét esetben esetleg még elfogadható is volna, hiszen — legalább is a könyv magvát képező *Hatvan magyartanár* esetében — olyan környezetről szól, amelyben valóban az irodalom foglalja el az első helyet, az egyoldalúság tehát sokkal bántóbb lehet magának ennek az irodalomközpontúságnak a keretében, amikor egyszerűen le akarja szűkíteni az irodalmi érdeklődést is — az egyetemes és sokszínű irodalom helyett csupán néhány modernnek nevezett, de inkább csak divatos (amelyet holnap megint csak más divat követ!) irányzat örökérvényűnek kikiáltott igazságaira.

De hát maradjunk csak egyelőre magánál a könyvnel! A mintegy háromszáz oldalnyi anyagot tulajdonképpen két részre lehet osztani, amelyek közül az első, a bevezetőnek szánt szociográfiai irodalmi visszapillantás tulajdonképpen nem is tekinthető a további anyag szerves részének, külön-

válík tőle, teljesen önálló életet él, s az olvasónak feltétlenül az az érzése, hogy egészen véletlenül csöppent ide, nem is tekinthető még csak bevezetőnek sem, mert egészen külön utakon jár, és nem sok közvetlen köze van sem a hatvan magyartanárhoz, sem a topolyai gimnázium érettségizőéhez, sem pedig az újvidéki magyar tanszék gólyáihoz. Tekintettel azonban arra, hogy materiálisan mégiscsak beletartozik a könyv anyagába, mégiscsak foglalkozni kell vele külön is.

Ez a bevezető rész, amely a *Vallomás és múltidézés* címet viseli, azon az úton jár, amelyen Gerold előtt már többen is elindultak a múlt feltárása érdekében, s itt elsősorban a jugoszláviai magyar irodalmi múlt feltárása terén máris nagy eredményeket felmutató Bori Imrére gondolok. Gerold tehát voltaképpen ennek a múlt iránt érdeklődő mozgalomnak a részeseiként ennek a múltnak egy kis darabkáját ügyekszik közelebből megvilágítani: a szociográfia területét, és ezzel kapcsolatban a régi újságok, folyóiratok és könyvek oldalait böngészgeti. Ez a munka kétségtelenül igen háládatlan, időt és idegeket örlő, éppen ezért feltétlenül elismeréssel kell tehát szólnunk arról, aki vállalkozik rá, hogy elmélyedjen a régi újságok, folyóiratok és könyvek valóságos betűtengerében, s ebből a betűtengerből igyekszik kiválogatni az igazgyöngyöket, vagy legalább is az értékeesebb szerves anyagokat az értéktelen moszat közül. Ez a munka szép és felelősségteljes, és kétségtelen, hogy bizonyos buktatókkal is jár. Az ilyen buktatókat Geroldnak sem sikerült elkerülnie, már csak azért sem, mert általában itt is az ímént már jelzett egyoldalú szemlélettel közelíti meg a vizsgált anyagot, sokszor megelégszik az első benyomásokkal, meg sem kísérli, hogy a következmények mellett feltárja az okokat is, s az írás ilyenformán egy kicsit légüres térbe kerül. Mintha az élet fejlődésével kapcsolatban megelégednénk azzal a szimpla megállapítással, hogy az ősember, a palaeanthropus, olyan primitív körülmények között élt, amely semmiképpen sem egyeztethető össze a mai emberi fogalmakkal és főleg törekvésekkel, viszont elmulasztanánk arról beszélni, hogy mi is volt ennek az ősembernek a szerepe az emberiség egyetemes fejlődésében.

Csak egy példa erre! Gerold például megállapítja, hogy a riport a régi lapokban nem tartozott újságírásunk kultivált műfajai közé, hogy a szenzációs hírek foglalták el az újságok hasábjait és háttérbe szorult a terep-kutatás, a szociográfia. Mindez igaz és megcáfolhatatlan, mint ahogyan igaz és megcáfolhatatlan az is, hogy az ősember a fáról szállt le a földre, hogy ott keresse további fejlődésének útját. Az igazsághoz azonban hozzátartozik valami egyéb is. Gerold egy mai napilap szerkesztőségéhez méri a tegnapi iránti igényeit, egy mai szerkesztőség létszámához viszonyítja a tegnapi iránt támasztott követelményeket. Nem is gondol semmiféle magyarázatra, csupán arra, hogy a régi újságíró, a régi író egyszerűen nem érdekelte a szociográfia, a szociológia, sőt még csak a riport sem, mert hát nem járt ki, hogy kiriportozza a falvakat, a gyáratok stb. stb. Az mintha eszébe sem jutna, hogy a régi szerkesztőségekben nem dolgozott ötven-hatvan ember, hogy a Naplónál, a legnagyobb napilapnál mindössze tizenegynéhányan voltak, a Reggeli Újságnál még kevesebben, a rövid életű Jugoszláviai Magyar Újság szerkesztőségében a legjobb időben sem volt több tíz embernél, hogy ne is beszéljünk a zombori Új Hírekről, amelyben csupán két-három ember tevékenykedett. Hogy jutott volna ideje ennek a néhány embernek arra, hogy rendszeresen foglalkozzon szociográfiával, vagy akárcsak riportírással is! A lapok tudósítói hálózata ugyan számbelileg valóban fejlett volt, de ezek a fakusi tudósítók még egy háromsoros hírt sem tudtak hibátlanul megírni, nemhogy egy önálló riportra vállalkozhattak volna. És még valamiről megfelelkezik Gerold, amikor egyszerűen csak megállapít, és semmiféle magyarázatot sem fűz ehhez a megállapításhoz. Megfelelkezik például az iskola-viszonyokról. Megfelelkezik arról, hogy a régi Jugoszlávia utolsó éveiben már csupán Szabadkán volt magyar nyelvű teljes gimnázium, s még ebben a teljes magyar gimnáziumban is a tantárgyaknak több mint a felét szerbhorvát nyelven oktatták. Hol volt akkor magyar tanszék! Hol volt akkor magyar pedagógiai főiskola, azaz tanárképző! Vajon mindennek a hiánynak a tekintetbe vétele nem tartozik hozzá egy reális kép kialakításához?

Való igaz: az egykori Örtüz önképzőkori szintű ifjúsági folyóirat volt. Másrészt azonban ez az Örtüz olyan időközben jelent meg, amikor a jugoszláviai magyarságnak nem volt egyetlen más folyóirata sem (a Kalangya is csak később indult meg), amikor tehát ennek az önképzőkori szintű Örtűznek — minden igénytelensége ellenére is — kultúra- és irodalomépítő szerepe volt. Másrészt ugyanebből az egyoldalú megállapításból fakad Geroldnak az a véleménye is, hogy abban az időben a napilapok egyáltalán nem törődtek az irodalommal, holott köztudomású, hogy például a Kalangya előtt az újvidéki Reggeli Újságnak külön irodalmi rovata volt minden héten, *A mi irodalmunk* címmel, hogy a Napló minden vasárnapi számában közölt irodalmi mellékletet, hogy a Jugoszláviai Magyar Újság vasárnapi irodalmi mellékletét egy időben Szirmai Károly és Kende Ferenc szerkesztette. Persze ezek az irodalmi mellékletek csak olyan szintet értek el, amelyet az akkori körülmények lehetővé tettek, és bizonyára hiba volna őket minőség szempontjából összemérni akár egy mai Híddal, vagy Új Symposionnal, vagy akár csak a Magyar Szó irodalmi rovatával is.

Geroldnak ez az egyoldalú érdeklődése, azaz eleve kielégíthetetlen irodalmi és értelmiségi igénye megnyilatkozik más tekintetben is. Kétségtelenül helytálló, ahogyan Gerold rámutat a kezdeti Híd falukutató jellegének romantikus jellegére, a falujáró regős ifjak szándékolt akciójának fellegekben járására, s bizonyára éppen ez az a vonal, ahol valóban keresni kell az akkori szociográfiai munkák gyengeségének okát — persze a már említett körülmények mellett. Erre mutatott rá Ember Zsigmond (azaz Kek Zsigmond) is 1937-ben, akinek sorait Gerold is idézi a régi Hídből, amely szerint: »Olvasóink egy része fakultatási akciókat úgy látszik, olyan statisztikai adatgyűjtő munkának fogja fel, amit mint egy sportot üzünk«. Hogy a Híd nem így gondolta, arról tanúskodik az is, hogy ugyanez az Ember Zsigmond, de most már Kek Zsigmond néven, azaz igazí néven, 1945-ben a megújuló Híd oldalain ennek a régi Híd-akciónak komoly eredményeiről is beszél. Gerold azonban ezúttal is kissé antidialektikusan gondolkodik, amikor elismeri ugyan a régi hidasok akciójának eredményeit, mintegy kiábrándításul azonban mégis hozzáteszi a mondatot: »Az emlékezés azonban megszépítve, igen eredményesnek tünteti fel a Híd második szakaszának falukutató mozgalmát.« Gerold ezzel mintegy a mai lehetőségekhez mérte az akkor, a régi Jugoszlávia körülményei között elért eredményeket, ismételtelen tanúságot téve arról, hogy a dolgokat csak nyugvó helyzetekben szemléli, nem pedig az idő és a hely iránti viszonylatokban, hogy bizonyos eleve maga elé tűzött szempontokhoz mérte a történéseket, nem pedig a korhoz, a környezethez. A ma szempontjaiból tekint a tegnapiakra is, és ez értékeléseit is túlságosan befolyásolja.

E mellett azonban vannak bizonyos tárgyi tévedései is. Először is a Jugoszláviai Magyar Újságot a *Városok... falvak...* pályázattal kapcsolatban úgy emlegeti, mint újvidéki lapot. Igaz, ugyan, hogy a Jugoszláviai Magyar Újság egy időben — megjelenésének utolsó néhány hónapjában — Újvidéken jelent meg, mégsem ez jellemző rá, hanem az, hogy Szabadkán a Minerva nyomdában történt lockont nyomán az állás nélkül maradt nyomdászok munkába állítása érdekében Szabadkán alapították, itt is jelent meg életének túlnyomó részében, itt írta ki a *Városok... falvak...* pályázatot is, annál is inkább, mert hiszen Bródy Mihály még Szabadkár megvált a laptól, és így nem is ment el vele Újvidékre. A másik tévedésnek is beillő megállapítás az, amely az Örtüzet, a Vajdaságot, a »tovább«-ot és a Hidat mintegy egymás szerves folytatásának tekintti. Ebből csupán anny igaz, hogy Kis József, az Örtüz szerkesztője és kiadója ott volt ugyan a Vajdaság és a Híd indulásakor is, de aztán rövidesen kivált. Két folyóirat között kétségtelenül volt folytonosság, mert hát a »tovább« — mint már a címe is mutatja — akkor jelent meg — a Vajdaság helyett —, amikor ez a rendőrség betiltotta. A Vajdaságot és a »tovább«-ot egyébként nem is tekinthetjük szigorúan vett ifjúsági folyóiratnak, sokkal inkább mozgalmi folyóirat volt, akárcsak a Híd is — második szakaszában — anélkül azonban, hogy a Vajdaságnak és a »tovább«-nak szerves folytatását képezte volna. Azt már csak egészen mellékesen teszem hozzá, hogy Kende Ferenc nem csupán terjesztője és támogatója volt a Kalangyának (a terjesztő tulaj-

donképpen nem is ő, hanem a vezetése alatt álló Literária Könyvterjesztő Vállalat), hanem egy időben társszerkesztője is — Szirmai Károllyal és Radó Imrével együtt —, ami egyébként részben Gerold írásából is kiderül homályosan a továbbiakban.

Ennyit a könyv bevezető tanulmányáról, amely lényegét tekintve voltaképpen önálló mű, s éppen ezért kellett vele bővebben foglalkozni. A könyv túlnyomó részét azonban a további négy írás foglalja el, a *Hatvan magyartanár*, a *Tanár vagy értelmiségi*, az *Egy első nemzedék* és a *Gólyák — tizedszer*. Ez a négy írás már szoros egységet alkot — akár ebben a sorrendben, akár az utolsó kettőt téve előre, mert a négy együtt voltaképpen egy állandó körfogást érzékeltet a diákból tanárrá fejlődés és a tanártól a diák felé irányuló nevelő hatás összefogásával, amelyről sohasem lehet pontosan tudni, hogy hol is a kezdete, hol is a vége.

A témakörtől eltekintve is van egy közös vonásuk ezeknek az írásoknak. Valamennyi a körkérdésre adott válaszokból bontogatja ki azt a képet, amelynek mindennapi életünk (mert hát a könyv címe is azt állítja, hogy »rólunk is vallanak«, s a bevezetőben Gerold külön is leszögezi, hogy a könyv »mindannyiunkról szól«) egy darabkáját kellene bemutatnia, az ebből eredő következtetésekkel, tanulságokkal és talán tennivalókkal. A hiba csak az, hogy Gerold eleve leszűkíti ezt a »rólunk« és »mindannyiunkról« fogalmat, és nem is annyira az egyetemes érdek szempontjából vizsgálja a felvetett kérdéseket, hanem inkább egy szűkebb csoport teremtette értelmiségi eszménykép szempontjából, sőt már a kérdések felvetése is ebbe az irányba tereli a körkérdésekben felölelt diákok és még inkább a tanárok világának szemléletét. Valahogy az az érzésünk, mintha Gerold eleve bezárkózna valami, a tömegek szempontjából nehezen megközelíthető irodalmi elefántcsonttoronyba, s innen a magasból, a körülményekhez illő fölényességgel kezelné a környezetét, s önkéntelenül is azt a bizonyos magyartanárt juttatja eszükbe furcsa párhuzamként, aki így válaszol a kérdésre:

»Milyennek tartja a helyi moziműsort?

— Nem érdekel.

— Véleménye a Szabadkai Népszínházról, ennek műsoráról?

— Színjátszásunk nehézkes, szövegmondásuk förtelmes. Eleinte látogattam az előadásait, de már régóta feléjük sem nézek.«

A furcsa az, hogy Gerold ennek mintha éppen az ellenkezőjét akarná, de végeredményben ugyanide jut el, ide vezet az értelmiségi eszménye teremtette elefántcsonttorony. Mert ez az életből való kiválás mindannak lebecsüléséből ered, amink van, amire képesek vagyunk — még akkor is, ha ugyanakkor teremtünk magunknak egy szűkre szabott világot, amelyet gondolatban kiegyenlítünk egész valóságunkkal, s amelyet mindenek fölé helyezünk — a teljes valóság helyett. Igen jellemző ebből a szempontból Gerold László megállapításai közül az alábbi:

»Valódi, s azt hiszem jó pedagógus. De elég-e ez, amikor bevallása szerint »nagyon ritkán« vásárol vajdasági könyvet, »hézagos ismeretei« vannak csak az irodalomról, amely itt születik, ha ízlése, kora ellenére, meglepően öreguras: »Általában a klasszikusok a kedvenceim, a moderneket nem olvasom.«

Az említett magyartanár valóban leszűkíti az érdeklődését, ha valóban csak a klasszikusok érdeklik, és egyáltalán nem is olvas moderneket. De hát Gerold voltaképpen ugyanazt teszi, csupán ellenkező eljellel. Nála viszont az érték, a megbízhatóság kizárólagos kritériuma a modernnek olvasása, sőt a modernnek kizárólagos elismerése, hiszen fordított példát nem is kíván felhozni.

Pedig Gerold kezdeményezése nemcsak figyelemre méltó, hanem igen hasznos is. Ki gondolt eddig arra, hogy megbízható képet fessen a hazánkban tevékenykedő, többnyire fiatal magyartanárok életéről, gondjaikról, problémáikról, érdeklődési körükről, no és természetesen szakmai és magánéletbeli törekvéseikről? A körkérdés mindenképpen lehetőséget nyújtott erre a betekintésre — még ha csak szűrőpróbaszerűen is, s még akkor is, ha az ankétszerű fölmérés természetszerűen mindig hamisít is egy kicsit a

dolgok valódi helyzetét —, s lehetőséget nyújt arra is, hogy ebből a betekintésből hasznos következtetéseket vonjunk le, hiszen igaz, hogy a magyar szakos tanárok rétege csupán egy kisebb csoport kiterjedélyesedő világunkban, de ennek a kisebb csoportnak fontos szerep jut gyermekeink, azaz a jövőendő nemzedékek nevelése és érdeklődésének irányítása terén — mint ezt Gerold is igen jól látja —, s ezért nem mindegy, hogyan viszonyulnak ehhez a feladathoz. A kérdés csupán az, hogy mi magunk milyen viszonyulást várunk, hogy eleve valami szemellenzövel nézzük-e a dolgokat, s így szeretnénk-e láttatni magunkkal a magyartanárokkal is.

Az »irodalomközpontúság« minden bizonnyal indokolt is a magyartanárok esetében, sőt a gólyák esetében is (az érettségizők esetében azonban már kevésbé!), viszont felmerül a kérdés, hogy ezen az »irodalomközpontúság«-on belül szabad-e valami további központosításhoz folyamodni — a konkrét esetben az újvidéki magyar tanszék közelében kialakult értelmiségi eszménykép körül. Mert Gerold ezt teszi. Ő ugyanis nem elégszik meg azzal, hogy a magyar szakos tanárokat abból a szempontból vegye bonckés alá, hogy alkalmasak-e az ifjúság nevelésére, hogy jó pedagógusok-e, hanem hogy miképpen viszonyulnak az imént említett értelmiségi eszményképhez, amely pedig nem is mindenekfelett álló, nem is vitathatatlan, már csak azért sem, mert feltétlenül alá van vetve a múlt idő okozta változásoknak. Úgy gondolom, hogy sokkal egészségesebb a magyartanárokat is valami állandóbb jellegű eszménykép alapján vizsgálni, amely nem módosul tíz-húsz esztendőnként. Gerold azonban nem ezt teszi. Nem a magyartanár mint tanár alkalmasságát vizsgálja és boncolgatja, hanem — mint a *Tanár vagy értelmiségi* címet viselő fejezetben félreérthetetlenül leszögezi — »a dolgozatban elsősorban értelmiségi-vizsgálattal próbálkoztam«, azaz a magyar szakos tanár nem mint pedagógus, hanem mint az irodalomhoz különösen közel álló értelmiségi érdekelte — szinte függetlenül a padokban ülő kisdiaókoktól, illetve csak abban a tekintetben véve őket figyelembe, hogy a magyar szakos tanár Gerold szerinti kívánatos értelmiségi eszményképének hatása alatt ők is ilyen irányban fejlődjenek. Talán mondani sem kell, hogy a magyartanárok iránt tanúsított efféle leszűkített érdeklődés eleve elhibázott, mert teljesen öncélú, mert nem a pedagógia előbbre vitelének, hanem kizárólag egy irodalmi eszményképnek a szolgálatában áll. Ha engem csakis a magyartanár értelmiségi helyzete és értelmiségi álláspontja érdekel, akkor csak leszűkített értelemben foglalkozhatok egy valóban fennálló és valóban időszerű problémának, a tanulók megfelelő nevelése problémájának egy önkényesen kiragadott részletével, és mellékvágányra csúszok. A kérdés ilyen geroldi felvetése megokolt lehet bizonyára egy más területen tevékenykedő magyartanár helyzetével és felfogásával kapcsolatban, viszont mellékeesebbé, kevésbé fontossá válik a leglényegesebb kérdés, a pedagógiai tevékenység kérdéséhez viszonyítva.

Gerold összevegyít, összebogoz két dolgot. Az egyik az, hogy a magyartanár — csakúgy, mint a mai idők egyetlen más tanult embere és szakképzett dolgozója sem — nem elégedhet meg az egyetemen, azaz a tanulóidő alatt szerzett ismeretekkel, mert így hamar túllépné a meggyorsult idő, hanem szüntelenül a fejlődő nyelv és irodalom folyamatában kell lennie. Ez vitathatatlan és kétségtelen. Más dolog azonban, hogyan használja fel ezt a »menet közben« szerzett újabb tudást. Gerold szerint ugyanis az így szerzett újabb ismeretek és új meggyőződések eleve kötelezően szabad utat kaphatnak az oktatómunkában, azaz a magyartanárnak tulajdonképpen egyáltalán nem is kell ragaszkodnia a tantervhez, mert ha nem szabadul fel e kötöttség alól, akkor »hiányzik belőle a kreatív szellem«, éppen azért, mert úgy érzi, hogy »a tantervnek döntő szerepe van a munkájában« (elnézést, hogy a mondat szerkezet miatt egyes számot használok az eredeti többszám helyett!). És itt feltétlenül felmerül a kérdés: hát ne legyen szerepe a tantervnek az oktatás szabályozásában? Meg kell engedni, hogy minden magyartanár teljesen a saját belátása szerint irányítsa a keze alá került kis nebulókat? Csupán azért, mert elismerjük, hogy a kaptafamunka nem éppen hasznos, egyszerre oldjunk fel minden tanári kötelezettséget? Tegyük teljesen kaotikussá, önkényessé az oktatást? Bizonyos, hogy egyetlen tanterv sem lehet örök életű, változnia kell az idővel. De vajon ezen az

alapon eleve kirekeszthetjük a pedagógus munkájából, és csupán abból a szempontból mérleghetjük a pedagógust, hogy milyen hevesen lázadzik a papírra fektetett tanterv ellen? Eppen ez a körülmény mutat rá, miért helytelen Geroldnak az az elhatározása, hogy a magyar szakos tanárt csakis mint értelmiségit vizsgálja — nem pedig mint pedagógust, aki végeredményben mégsem teljesen, mindentől és mindenkitől független tényező, hanem egy nagy gépezetnek a része; tehát nem író, aki megengedheti magának azt a szabadságot, hogy mindig csak a maga egyéni véleményét harsogja, elvégre azért író, — hanem csupán közvetíti az irodalmi alkotást a keze alá került fiúk és lányok felé, s éppen ezért nem lehet egyoldalú. Mert hát nem csupán az éppen divatos irányzatot kell megkedveltetnie a fiatalokkal, hanem egy olyan alapot kell adnia, amely alkalmassá teszi őket az önálló vélemény meghozatalára, akkor is, ha közben új formák, új irányzatok jelentkeznek, és háttérbe szorítják a maiakat. A haladás elvégre törvényszerű és elkerülhetetlen, még akkor is, ha ezt a haladást nem éppen a szélsőségek teljes érvényesülésében látjuk.

Gerold azonban nem elégszik meg ezzel az értelmiség-szinttel. Ő eleve saját ízlésének megfelelő válaszokat vár a magyartanároktól, s nem elégszik meg mondjuk Franz Werfellel, Solohovval, vagy Steinbeckkel sem, hanem mindenekelőtt hiányolja tgyük fel Beckett, Ionesco, vagy mondjuk hazai viszonylatban Vasko Popa és Bulatović műveinek nem csupán tökéletes ismeretét, hanem egyúttal mindenek fölé helyezését. Más szóval Gerold egy olyan kiárólagos avantgardista érdeklődési kört kér számon a magyartanároktól, mintha ennek az avantgardista irodalomnak az ifjúság felé való közvetítése volna legfőbb és elhanyagolhatatlan, sőt kizárólagos feladatuk. Gerold ezt úgy fejezi ki, hogy »...nem a szépirodalom kedvelését, hanem értelmiségi voltukat, szellemi önállóságukat kérjük számon a magyar szakos tanároktól!« És ennek az értelmiségi voltak, ennek a szellemi önállóságnak a nevében vetheti egyesek szemére, hogy megrekedtek — még csak nem is Jókainál és Petőfinél, ami bizonyára még érthető is volna, hanem Fehér Ferencnél és Majtényi Mihálynál.

És éppen itt látszik ki a lóláb. Hiába beszél Gerold arról, hogy a jugoszláviai magyar irodalom iránti érdeklődést hiányolja a magyartanároknál! Nem, nem az egész jugoszláviai magyar irodalom iránti érdeklődést, hanem csupán annak egy önmagába zárkózott része iránti érdeklődést. És közben még azt sem veszi észre, hogy ez a geroldi értelmiségi eszménykép is éppen olyan »zárt, mozdulatlan világgá« lesz, mint amilyenek a provincializmus rémképet festi.

És Gerold néha már kicsinyessé váló elhatárolódása nem csupán az afféle általánosító megállapításokból világlik ki, hogy »az értelmiség falun, városban egyaránt szakbarbár«, hogy az értelmiség és a helyi vezetők »csak légtüres teret jelentenek a magyartanárok körül«, hanem még olyan apróságnak tetsző kérdésekben is, amikor például annak megállapítása után, hogy a megkérdezettek a hetilapok közül a 7 Napot vásárolják legnagyobb számban, egészen váratlanul és indokolatlanul szükségesnek tartja kiegészíteni a körkérdésekre beérkezett válaszokból kialakuló képet azzal, hogy mindjárt magyarázatot is fűz ehhez, de nem a magyartanárok, hanem a saját magyarázatát. S valahogy ugyanilyen önkényes kiegészítés — megint csak a magyartanárok megkérdezése nélkül —, hogy amikor ismerteti a magyartanároknak az újságokról alkotott meglehetősen pozitív véleményét, megint csak szükségesnek tartja — és megint csak megokolatlanul és váratlanul — hozzátenni, hogy ezek a megjegyzések mindenekelőtt a Magyar Szóra vonatkoztathatók. Hogy mire alapítja ezt a meggyőződését, annak elárulásával adós marad. De hát mondom, ezek apróságok, és csupán azért említettem meg őket, mert némileg jellemzők lehetnek Gerold hozzáállására.

Befejezésül azonban még adós vagyok valamivel. Ha valaki mindezek után úgy vélné, hogy Gerold László könyvét értéktelen, hamis könyvnek tartom, nagyon-nagyon tévedne. Olyan könyv ez, amely említett hibái ellenére is feltétlenül könyvkiadásunk értékei közé tartozik, annál is inkább, mert olyan területeket igyekszik feltérképezni, amelyen eddig fehér foltok voltak kulturális életünk térképén. Különösen érdekes és tanulságos az *Egy*

első nemzedék topolyai érettségizőinek nyilatkozatai, válaszaik nyomán elemezni, hogy miképpen is viszonyul fiatal nemzedékünk a mai élethez, mik a gondjai, problémái, nehézségei. Ez a helyzetfeltárás — és részben bizonyára a *Gólyák — tizedszer* is — olyan felmérés, amely valóban tükrösen mutatja be ifjúságunkat, minden értékével és minden hibájával egyetemben, feltárva még azt is, hogy az iskola, a tanárok és persze nem utolsósorban a sajtó és a rádió, vagy a televízió mennyiben járulnak hozzá az ifjak tájékozottságának bővítéséhez. És valljuk be, a kép nem is olyan fekete, mint amilyenre felkészülünk az ifjúság ellen meg-megújuló, megokolatlanul általánosító kirohanások nyomán. Érdekes Geroldot követni ezen az úton, mindenképpen hasznos lehet a további helyzetfelmérés, a még mélyebbre pillantás. Gerold legnagyobb érdeme az, hogy megindította ezt a folyamatot, amely — reméljük — nem sikkad el az érdektelenségben.

KOLOZSI TIBOR

SEBZETT, DIDERGŐ LELKŰ HŐSÖK

SZIRMAI KÁROLY: *Falak, puszta falak.*

Forum, Újvidék, 1971.

Kietlen s közönyösen emberellenes világba kerül az, aki belelapoz Szirmai Károly új kötetébe. Olyan világba, ahol három napon át ülhet holtan egy öregember az utcára néző ablak mögött, míg valaki észreveszi halálát. (*Az ablaknál ülő ember*) Olyan világba, ahol megölhetnek, s meg is ölnék valakit úgy, hogy a segélykiáltást senki nem hallja, vagy nem akarja hallani (*Kihallgatás, A tűznél, Hallottad?*) Kihülő házasságok, üzletlé, futó kalandok aljasodó szerelmek, összeomló családok látványa, a vigasztalan öregség, s a méltatlan halál képe csapódik minduntalan az olvasó elé. Üres és bevégzet életké. Bizonyos, hogy itt, ami szép és jó, ami fontos az emberben, az szűk-képpen romlandó is.

Nem újkeletű meggyőződése ez Szirmai Károlynak. Előbbi, ugyancsak válogatott kötete, a *Muzsikáló messzeség* is erre az eredményre jutott, am egyben azt jelenti, hogy az életmű legsúlyosabb tanulságával van dolgunk Igaz, a válogatás akkor még azt sugallta, hogy ki lehet törni, hogy az igaz élet felé az irracionálison át nyitott az út. Szirmai Károly hitt a telje létezés lehetőségében. Ez a hit hangolta csodára a novellaépítő képzeletet s tette lehetővé, hogy magától értetődőnek, hétköznapien természetesnek tekintse a rendkívülit. Most más a helyzet, amit az is jelezhet, hogy a ké kötetnek egyetlen közös darabja sincs. Hogy mennyire más, azt legpontosabban talán *Az eltűnt utca* című novellában érezni. Azért ebben, mert it a fent emlegetett csoda is működik, ami a többiből teljesen kiszorult.

A történet egyszerű. Egy szegény leány téllkabátot venne. A sok drága fényes holmi közt végre olcsóbbat is talál. Megtetszik neki, de hiába. Kevé a pénze. Ekkor — szegény leányok szerencséje, azon a ponton, ahol a végleges lemondás következne — nagy fekete autó kanyarodik melléje.

Az *eltűnt utca* tehát úgy indul, ahogy a legtöbb Szirmai-novella. A határozott karakterű élményből néhány mondatban kibontakozó cselekmény minden mozzanata konkrét, egyszeri, minden részében életeleven Jellemző sajátossága az effektusok sokasága. Ezek az effektusok természetükkel a cselekményben rejlő nehéz sorsra vallanak, ahogy a szegénység é

szépség, fiatalság és kiszolgáltatottság általánosító ellentétpárjai is. Azt sugallják, hogy lehetetlen kitörni ebből az ember alatti helyzetből. A sorsváltáshoz csoda kell.

Ez a csoda, a legjobb pillanatban érkező autó, ismerős, a békeidők érzelmes leányregényeiből való. Vagyis nem igazi csoda. Aránytévesztés — vélhetőenik első pillanatban, hiszen az autó megjelenésével a novella empirikus síkja mögött — a *Muzsikáló messzeségben* látott mechanizmus szerint — ennek ellenére is teljes komolysággal képződik meg a szekunder sík, a csoda költői lehetőségeinek, funkcióinak érvényesítéséhez szükséges terep, ahol helyreállhatna a világ egyensúlya, mert kárpótolni lehetne az embert mindenért. De aránytévesztésről szó sincs. A megoldás mesterre vall.

A csoda ugyanis nem jár sorsfordulattal. Jóllehet az a benyomásunk, mintha a leánynak az eddiginél teljesebb élet kezdődne azzal, hogy beszáll az autóba, ám erről szó sincs. Éppen a csoda olcsósága, kisszerűsége figyelmeztet az ellenkezőjére. Arra, hogy nincsenek csodák, s ha igen, akkor azok is csak az ember rontására vannak. A leány beszállt az autóba. Ezzel ugyan még nem kötött üzletet, hiszen bődítóak a hirtelen lehetőségek, s rettenetesekek a szorongató kényszerek. A nyílt ajánlatot elfogadva azonban igen. Megalázza emberségét, kiszolgáltatja testét-lelkét — egy kabátért. Az, hogy később a felkínált pénztárcát visszadobja, ezen már nem változtat. Jelzi viszont, hogy a leány veresége a teljesség óhajának veresége. Jelzi, hogy a kitörés még ilyen áron sem lehetséges.

Akárhogy is van, ő még cselekszik. Reménye vakmerő, vállalkozása eszeveszett — az utolsó esélyt játssza meg, de megjátssza. S következetesen. A hősök többsége azonban nem reménykedhet, mert nem cselekedhet. Ezért zárul oly sok novella ebben a kötetben halállal, sőt némelykor önként vállalt halállal. A hősök leányok, asszonyok, öregemberek. A nők mindig gyönyörűek, jó lelkűek, az öregemberek mindig elhagyottak. Szánandóan gyengék valamennyien.

Miért éppen ők a hősei a novelláknak? Tudni kell, hogy az életmű kulcsmotívumaival, nyugodtan mondhatjuk a szerző egyéniségét is jellemezve: költői motívumokkal van dolgunk. A költői motívumok sohasem egyértelműek. Itt is többféle jelentést hordoznak.

Jellegzetesnek, mintegy jelentésbeli alaprétegnek látszik az a változat, amikor a nők s az öregek az emberi tehetetlenség miatti riadalmat, szomorúságot hordozzák, ami az olyan novellákban, mint a *Restiben*, az *Egy élet árnyéka*, a *Temetés* vagy az *Utoljára* című is, kiegészül a szorongással, a tragikus idegenség, a komor magány érzésével. E fázó, felfokozottan szenzitív hősök körül kivétel nélkül mindig sűrű, nyomasztó atmoszféra képződik.

A nők alakjában ezek mögött ott van az éden ígéretének fájdalmas gyönyörűsége, a tisztaság, a szépség, a jóság közelének bensőséges öröme, és ott a nők iránti áhítatos tisztelet is. Szirmai Károly számára a nő a legnemesebb emberi tulajdonságok megtestesítője, a jövő reménye. A nő az életműben is az emberi lényeghez, a teljességhez való hűséget jelenti, érthető, ha a konfliktusok jó része a nőt próbálja. Mélyen rejlő vágyakat, igényeket hordoz tehát a motívumnak ez a változata.

Az öregség a hiába megélt élet tárgyiasulása, noha a rezignált, lemondó kiüttlanság, a tanácstalanság nem tudja eltakarni sem az élet már csak emlékként felbukkanó teremtő pillanatainak békéjét, sem a kudarc pátozmatát. Igaz, hogy a halál döbbenete, a tragédiát fogadó, gyűlöletbe is át-átcsapó düh csak egyszer, *Az eltűnt* című novellában kapcsol elégiára. A többiben a sikoltás előtti állapot iszonyú víziókat, látomásokat, vad képzeteket hív elő, sejtetve a megrendültség nagyságát, a pusztulást fogadó indulatok hevét.

Tartalmilag, s lényeg szerint, a villódzó sokféleség mögött mindkét motívum egyazon természetű ellentétből áll. A előző, mondhatni hagyományos jelentésrétegekkel szemben újak képződtek. A nő nemcsak az otthonteremtés, az újakezdés jelképe, hanem a pusztuló édené is, az öregség nemcsak az összegező teljességé, hanem a megmásíthatatlan veresége is. Ebben az ellentétben már nincs igazi konfliktus. A küzdelem eldőlt a romlás javára. Éppen ezért lettek nők és öregek e kötet novelláinak hősei. Ők

azok, akikben az emberség felől zavartalanul, a lehető legményebbről, szinte magától értetődően öltethet alakot az író fájdalmas illúziótlansága, az a meggyőződése, hogy a termő és teremő élet felé nincs már semerre út.

Ugyancsak összegező jellegű jelentésváltozatra enged következtetni, hogy a hősök, akik sebzett, didergő lélekkel élnek a szörnyű, titokzatos dolgokkal teli világban, akár nők, akár idős férfiak, olyanok, mintha gyermekek volnának. Félénk, ámuló, képzelt, s nagyon magányos kisgyerekek. A valósággal mindig a varázslatosabb oldalról szembesülnek. Az egyik éjfél órán beszélget a halottal (*Éjszakai látogatás*), a másikat munkatársa durva szava kergeti repülőgépen egyre feljebb a kék azúrba, a végtelenbe, a halálba (*Halálos mámor*), a harmadik és negyedik az *Idő múzeumába* látogat — és így tovább. De erős, mélyen élő gyermeki hajlamokra vall a gesztusokon kívül az érzékelés és kifejezés expresszivitása, az érzelmek gátlátalan, színjátékszerű kiélése, vagy a fantázia merész szárnyalása is. A kötetben különben van olyan novella, a legjobbak közül való, amelynek gyerekek a hősei. (*Új gyerek a faluban*).

Szirmai Károly egyéniségében hordja a gyermeket. Nem a játékos gámit. Inkább azt, akit Kosztolányi is, vagy Szép Ernő. Annak, hogy az alkotás szintjén ezek a hajlamok nagyobb hangsúlyt nem kaptak, hogy önálló művészi motívummá nem teljesezhettek, éppen ez lehet az oka. Szirmai Károly világában nincs már helye a gyermekség lényegének, a kompromisszumok nélküli életnek, mert nincs már az ének olyan övezete, amit a romlás el ne ért volna, amelyben a teljesség óhaja még természetes lenne.

Szirmai Károlyt *kéttelkű író*nak szokás nevezni, akinek életműve prózai munkákból épült, pedig ő maga lírikus alkatú és szemléletű. Jelen esetben azonban az, hogy az epika mögül ki-kicsapnak a líra lángjai, nemcsak s nem is elsősorban alkat dolga. Sokkal inkább azé, amit legpontosabban talán a situáció kihívásának s a vallomás kényszerének nevezhetnénk. A mondanivaló hibátlan kifejtését, s tökéletesebb értését szolgálja, ugyanakkor szüntelen jelenlétével figyelmeztet: sorsügyekről van szó.

B. VARGA LAJOS

ÉLETÜNK HITELES FÉNYKÉPSORA

PETKOVICS KÁLMÁN: *Reggel ötkor füttyül a vicinális*.

Forum, Újvidék, 1970.

Valemennyiünket szenvedélyes kíváncsiság, csillapíthatatlan vágy tölt el akkor, amikor közvetlen környezetünkről, a körülöttünk forgolódo emberekről, egy közös talajba vetett és onnan kisarjadt sorsokról olvashatunk. Hiszen ezekbe a sorsokba mi magunk is belefoglaltatunk bonyolult lelkiállapotunkkal, sokrétű, szövevényes életkörülményeinkkel, viszonyulásainkkal.

Szeretnénk megismerni a főlészín alatt, a láthatatlanul munkálkodó

bonyolódó mozgó erőket, a rejtőzködő összefüggéseket, a dolgok és történések titkos indítékait éppúgy, mint az álcázott, alattomos akadályok leküzdhetőségét. Egyszóval tehát az eseményeknek azt a soha nem nyugvó, tovagördülő láncolatát, ami sajátos és ami egyedülálló, megnyilvánulásaiban pedig mindenkor kihát mindennapjainkra is.

Ha Petkovics Kálmán nemrég megjelent könyvét figyelmesen végigolvassuk, akkor közelebb jutunk

elhallgatott-rejtegetett, ki nem mondott óhajunk megvalósulásához.

Ez lehet talán az egyik legnagyobb, legményebbire ható intellektuális izgalom. Látni végtére magunkat is, társainkat is egy-egy adott helyzetet, vagy életkörülmény buktatóiban, a hangulati elemekkel gazdagon átszőtt s éppen ezért olvasmányos történetekben mozogni, cselekedni, viselkedni.

Elsőként *A mindenható föld* című, 1955-ben játszódnó írás eseménye döbbsen meg. Hőse, Veréb András tíz évvel a földreform után sem tud belenyugodni abba, hogy földfőlösege — az új törvény értelmében — föld nélküli fiaira szálljon, akik — másfelől — meghunyszakodnak a családőfő »joga« előtt. Az erős patriarchális viszonyokat egy-egy rendszerváltozás és a vele járó új birtokviszonyok nem söpörhetik el azonnal. Petkovics jól látja ezt akkor is, amikor a pusztuló szállásról, a gazda és idős nagynénje előéletéről ír. Ide, ebbe a témakörbe tartozik, a földhöz való görösös ragaszkodás mai szemmel már észbontó dokumentumképebe kell sorolnunk az *Ekék a padláson* vagy az esetett szegényekről mély együttérzéssel megírt *Uram Jánosnak hívják* történetei.

A szerző témáit sohasem a négy fal között keresi. Rövidebb-hosszabb, műfaj tekintetében nehezen meghatározható írásai riportútjai közben születhetnek, a közvetlen cselekvő hétköznapiokból sarjadnak ki tehát. Ezért is lehetnek annyira élethűek, Móricz Zsigmond-i, vagy Nagy Lajos-i erővel ábrázolt képsorok.

Egyik írásában a riportalany a következő szavakkal fordul az újságíróhoz:

»... A valóságot kell írni. A teljes valóságot. Nem részigazságokat, látszatot, vagy a felelőtlen papolásokat.« »Igyekszem — közöltem —, csak a teljes valóság, úgy látszik, bújócskát játszik velem.«

Mennyire így van! *A gyár* című írásában, vagy a *Víz Gábor feltette* a kérdést címűben nyugtalanul keresi azt a bizonyos, bújáló valóságot a jelenségek mélyebb összefüggései után nyomozva szünet nélkül. Sehol, egyetlen helyen sem találkozhatunk elvonatkoztatott történettel,

vagy helyzetképpel. Igyekszik mindenkor a lehető legobjektívebb, leg-egyszerűbb módszerekkel és mese-szövevvel közvetíteni mondanivalóját.

Gyakran találkozhatunk a falutól, földtől elszakadt emberekkel, akik a városban, a gyárakban új életkörülményeik közepedte is visszavágyakoznak a »mindenható« földhöz. (*Reggel ötök futyul a viciindás, A vödör.*)

Petkovics írói sokoldalúságát bizonyítja az arányalt, megannyi meggyőző hangulatelemekkel átszőtt mesélőkedv, az a kiváló megjelenítő erő, amelynek nyomán oly élet-hűen mutatkoznak meg előttünk a *Vasárnap délután* vagy a *Ketten a hűvös éjszakában* figurái.

A hangulati elemeken túl azonban ott lebeg majd minden írásában egy-egy súlyos, nyugtalanító, jól megfogalmazott kérdés, egy-egy úgynevezett »kényes« probléma.

Ok és okozat rejtett összefüggéseiben szenvedélyesen kutatja az igazságot akkor, amikor leleplezi a nyereszkeskedés, a megvesztegetés, az előnyös családi kapcsolatok megjelenési formáit. Így ismerjük meg a *Víz Gábor* nyugtalanító kérdése nyomán megindult ellenakció szövevényes munkálkodását, vagy másutt, a gyermekfigura legleplező élelátásából sok mindenre következtethetünk: »... Aki a porba ír, attól aligha lehet elvárni, hogy besegít az embert traktorosnak... még akkor sem, ha a tiszta igazat írja.«

A kötet szinte valamennyi írása szociográfia-jellegű, jószemű megfigyelőre valló életdarab, az irodalmi riport, a tárcanovella, az elbeszélés határait érinti.

Bárhogyan szemléljük is azonban szempontjait, a kötet olvasása által nyert benyomásainkat nem is első-sorban a pontos, műfaj meghatározta élményanyag nyújtja, nem a műfaj teszi kézzelfoghatóvá, ismerőssé, szemléletessé, vagy éppen »életessé«.

Inkább valami egyéb, valami figyelmet keltő, természetes őszinteség az, ami rokonszenvenessé teszi a szerző írásait az olvasók szemében, a bátorsága, a szókimondása, az a bánymunka, amelyet Petkovics következetesen alkalmaz.

A Vasárnap délutánban remek jellemábrázolással, a falusi emberek jelen és valóságos életének kereszt-

metzetével, hiteles kivetésével találkozzunk. Csak az írhat ennyire **ízes** nyelven, ekkora megjelenítő erővel, aki maga is a megrajzolt hősök között élt hosszabb-rövidebb ideig, aki kitűnően ismeri valamennyi figurája lélegzetvételét, gondolatvilágát, aki a falu s az egyszerű emberek összetett lelki életének jó átérzője.

Igaz, találhatunk a kötetben néhány különleges történetet, már-már groteszk helyzetképeket és hősöket is; ilyen például a hiábavaló munkáját fontosnak tartó, idős te-

metőcsész, vagy a tiszta udvart naponta fölsópró Tóni bácsi alakja. Ezek az írások megbontják a kötet, egységét, némiképp felhigítják, csökkentik a súlyosabb mondanivaló töménységét. Tehát olyan írások, olyan hangulatképek ezek, amelyek talán kimaradhattak volna a válogatásból.

Mindettől eltekintve azonban, ismét gazdagabbak lettünk egy ilyen figyelemre méltó, életünk hiteles fényképsorát megőrző, komoly vállalkozásra valló vajdasági könyvvel.

MOLNÁR CS. ATTILA

REGÉNYES IRODALOMTÖRTÉNET

DÉR ZOLTÁN: *Fecskelány*.
Forum, Újvidék, 1970.

1907 februárjában Lányi Ernő zeneiskolai igazgató Miskolcra Szabadkára költözött népes családjával. Legkisebbik lánya, Lányi Hedvig 1894. október 16-án született. Tizenhárom éves sem volt még, amikor 1907 júniusában a hazlátogató fiatal költőt, Kosztolányi Dezsőt, unokaöccse, Brenner József, azaz Csáth Géza, bemutatja a Lányi családnak, az apának és gyermekeknek egyaránt. Kosztolányi megajándékozta Lányi Ernőt frissen megjelent első verseskötetének, a *Négy fal között* címűnek egyik példányával.

A rajongó kis diáklány — naplója a tanúság rá — környezetében fölbukkanó minden új férfiban ideált keres. A hegedűművész csodagyerek, Vecsey Feri éppúgy megtetszik neki, mint a perzselő szemű paptanár, Csinoss Albin. Túl gyorsan váltakoznak — csak ezért nem válnak a csitirilány rajongásának huzamosabb tárgyává, nagy Ó-vé. Szabadkán is hamar talál fiút, akibe egykettőre szerelmes: Brenner Jóskát. Augusztusban naplójában

ezt vallja: »Lelkimmel szeretek egy férfit! Őt tartom az ideál megtestesülésének! Ő engem nem szeret, azt tudom, és nem is merek arra gondolni, hogy valamikor szeretni fog, hisz én egy kis porszem vagyok öhozzá képest...« Ez még Brenner Józsefre vonatkozik. De szeptemberben már naplójába másolja Kosztolányi siófoki üdvözlőlapjának kedveskedő sorait.

Hedda, mint a legtöbb kamasz, verselget. Kosztolányinak ez kapóra jön, ürügy, hogy a vers közös szeretetében kapcsolatot találjon a kislánnyal. A nagy korkülönbség — kis híján egy évtized! — nem zavarja. 1907 karácsonyan szerelmet vall a pár hó múlva 23 éves költő a 13. évét épphogy betöltött kis kékharisnyának. A kislánynak ez nagyon tetszik. Éthető, ha ő is egyre jobban belelovalja magát az új szerelembe. A titkos — poste restante — levelezés ugyancsak romantikus dolog.

S jönnek-mennek a levelek Pest és Szabadka között. Udvarias ké-

peslapok a szülők tudtával, vágytól lihegő levelek titkos postával, küldöncökkel. Három-négy éven át.

Erről a szerelemről már szó esett Kosztolányiné Kosztolányi-életrajzában is. Sőt: bizonyára azonos forrásból, mint e könyv, között levélrészleteket is Kosztolányinak a kislányhoz, a »fecskelányhoz« írott leveleiből.

A napló és a hiteles levelek elénk sorjázásából egy kedves szerelmi regény tárul föl. Eleinte az a benyomásunk, Kosztolányi játszik a kislánnyal, el akarja csupán búvólni, önmagát szereti benne. »Légy méltó hozzám!« — biztatja nem kis önelégültséggel Heddját 1909 januárjában. S bár időnként lanyhulni látszik a hév — vagy csak szülők szeme elé szánt levélről volt szó? —, a tartós kapcsolat egyre jobban meggyőz bennünket Kosztolányi érzésének őszinteségéről.

A kis Hedda valóban igyekszik is Kosztolányihoz idomulni. Ám a nagy távolságot és a mindennapi környezet kísértéseit nem tudja legyőzni. Fiatal még, s oly kilátástalanul messzi van a Kosztolányival legalizálható szerelem! »Az ember megőrül, ha arra gondol, hogy még csak 14 és fél éves« — panaszolja 1909 áprilisában. Érthető, ha a »nagy szerelem« közben testvérei szűkebb társaságában is partnerre vágyik, s ha szeretetét naponta is szerteoszítja. Nem tud tehát hú maradni Kosztolányihoz. Komolytalan, gyermekes, mindennapos történet: leveleket ír másoknak is, és a féltékenység meg irigység fölfedi ezt, ellene használja ki.

Kosztolányi szomorú kis húga, a *Pacsirta* modellje, Mariska, nyilván nagy szerepet kapott a végkifejletben. A szülőket is bizonyára ő hangolta a szerelmesek ellen, s tette a Lányi meg Kosztolányi családot a *Romeo és Julia* modern változatának szembekerült famíliáivá.

A seb, amit a csalódás okozott, mély volt, s ez is tanúsítja: Kosztolányi valóban komolyan vette ezt a szerelmet. Érdekes, hogy a kis Heddában a saját hibájára való ráeszmélés érlelte meg a mélyebb érzéseket. Naplóját ugyan még mindig a visszavárt Kosztolányinak írja, így tovább is színlel benne, de annyi azért a szenvedésben megtisztulást szenvedő sorai mögül is

kiérzik, hogy valóban szerette a fiatal költőt, s most — immár 16 évesen s kevéssel azon túl — képes lett volna az érett férfi — Kosztolányi ekkor már 26 éves! — méltó társává emelkedni.

Nem is tudjuk, kit sajnáljunk jobban. Rokonszenvünk ugyan elsősorban a költőé, akinek életművében a csalódás örökre nyomot hagyott [nemcsak az *Ószi koncert* (1912) verseire gondolunk, hanem egész kesernyés nőszemléletére], de részvétünket nem tagadhatjuk meg a koraérett, művelt »fecskelánytól« sem, aki akaratlanul, gyerekes meg gondolatlanlanságával elszakított egy szépnek induló kapcsolatot. Megbecsülésünk iránta még nő, ha a végső jelenetre gondolunk: Kosztolányi, ez is érzése hitelét bizonyítja, a szakítás után egy évvel, 1911 májusában a kapcsolatot fölújító levelet ír, s összel meg, egyszer találkoznak is. Ki is békülnek.

»Rendben van — mondtam —, menjünk haza, beszéljük meg édesanyámmal.«

Ekkor ért a dőfés. „Nem lehet nyíltan, csak titokban. Azok után, ami történt, nem lehet.” De hát mit ér akkor az egész, mikor én hónapokon át az őszinteség és egyeneség törvényeihez edzettem magam, mert ő ezt kívánta, s kívánságát én is jogosnak éreztem? Most kezdjük el újból, a réginél is hazugabb alapon? Fél a szüleitől? S ezért én csapjam be az enyéimet? Bujkáljak, mint egy cseléd? Nem, Desiré! Nem. Mire is kellenék én teneked?»

Egy nagyon szép, igazán emberi gesztus. S ez visszafordítja teljes rokonszenvünket a fiatal leányra. Neki volt ebben igaza: Kosztolányinak, ha hitt a közben fölserdült lánykának, a világ előtt is színt kellett volna immár vallania. Nem ismeri a lánylelket, aki azt hiszi, a titkos szerelem tartósan kielégítő számára. A természetes kívánság, hogy a szeretett férfit mindenki ismerje, hogy az ő boldogságát mindenki lássa, sokáig nem fojtható el. Miért nem volt erre hajlandó a költő — ki tudja ma már?!

A történet a nagy nevek nélkül is bájos, szomorú regény. Irodalomtörténeti értékűvé avatja, hogy Kosztolányi hiteles leveleit olvashatjuk benne, az ő életrajzában egy fejezetét, mégpedig jelentékeny ha-

tású, az életművét meghatározó mozzanatát ismerhetjük meg belőle. A könyvnek e kettős jellege bátorít föl, hogy filológiai megjegyzéseimet se hallgassam el. Itt-ott a levélközlések kételyeket hagynak bennünk. Ez az olvasást alig zavarja, de az irodalomtörténeti fölhasználást nehezíti. Néhol egy-egy utalás magyarázatára is szükség lenne — ugyan e célból. Pár helyen sajtóhibák nehezítik meg az értelmezést. A Kosztolányiné könyvében közölt levélrészletek szintén némi magyarázatot kívántak volna. Egy-két helyen arra lennének kíváncsiak, hogy az egymást követő levelek között mi történt, de sajnos, erről a napló sem beszél.

Minderről persze a levelek és a napló sajtó alá rendezője eleve lemondott, amikor ezt a műformát választotta. Jó lett volna azonban, ha legalább utószavában bővebben tájékoztatja az olvasót mind a föl-

vetett kérdésekről, mind pedig az ő szerepének jellegéről, beavatkozásának mértékéről. Arról, hogy Lányi Hedvig eredeti naplóján milyen szerkezeti és stiláris átdolgozást végzett, ami — egyébként kétségbe nem vonhatóan — följogosította őt a szerzősége.

Dér Zoltántól, Kosztolányi munkásságának kitűnő ismerőjétől, a *Mostoha* tanulmányai, adalékai, *Az első műhely* elemző érzékenységről tanúskodó kóstolói és a *Fecskelány* lapjain megmutatókozó beleérző készség jelei után a Kosztolányi-monográfiát, vagy legalább a pályakezdé-
 átfogó földolgozását várjuk. Szabadkának, a szülő és ihlető városnak századvégi rajzát, belőle kibontva az induló Kosztolányi világát, az itt kapott élményeknek az egész életműben megnyilatkozó jelentőségét — ezt elsősorban ő tudja megírni a Kosztolányi-kutatás, az egész magyar irodalomtörténet számára.

PÉTER LÁSZLÓ

VAJDASÁGI ÉVEK

SOMOGYI PÁL: *Máglya* (Egy életrajz vajdasági fejezetei).

Életjel Miniatűrök 14. Szabadka, 1971.

Három évvel ezelőtt jelent meg az ÉLETJEL MINIATÜRÖK első könyve azzal a célkitűzéssel, hogy az élőlítség most már nemcsak élőszó útján, hanem apró kis könyvecskékben is feltérképezi szellemi múltunkat, adatokat gyűjt, hagyatékot kutat fel, műveket ment meg a feledéstől, s olyan értékeket hoz felszínre, melyek már rég kihullottak az emberek emlékezetéből. A szerény, kissé szegényes kezdet után maguk a kezdeményezők — és pártfogóik is — kíváncsian várták: mi vé lesz ez az inkább csak még tervezetekben, ígéretekben, vágyakban és álmokban élő vállalkozás. Ezt a kíváncsiságot — és talán bizonyos tekintetben kesernyés aggo-

dalmat is — az is fokozta, hogy a sajtó visszhangtalanságát a harmadik-negyedik kiadvány után olyan fanyalgó hang váltotta fel idehaza főleg az irodalmi igényesség hangoztatásával, hogy a szerkesztőség már inkább csak a célkitűzésekben kapaszkodhatott meg s abban a hitében, hogy irodalmi életünknek ilyen szolgálatra is szüksége van Bizakodóbban: az ilyen szolgálatok — tevékenységek — egész sorára ma már egyre fokozottabban van szükség, mert a periférikus szellemi élet elszigeteltségét a távolságok megszűnése feloldotta, átalakította regionálissá; így a maga központjával ezernyi vonatkozásban egybe-tartozik, kiegészíti azt, s épp ezér

(magát a jelenséget) nem lehet többé a provincializmus jelzőjével elkülöníteni.

Bármilyen érveket sorakoztatunk is fel, még azok előtt is, akik mindig és újra hozzánk fordulnak forrásmunkáért, a szokványos és valóban semmitmondó recenziókön kívül alig jelent meg egy-két igényesebb bírálat, vagy elemzés erről a pár esztendőös munkáról, pedig ma már felkészült kritikaink tábora is szépen benépesedett, s hangja sokkal erőteljesebb, mint volt.

Az ilyen és hasonló hiányérzet írásbeli megfogalmazására a válasz száz esztendővel ezelőtt is, Gyulai Pál korában, és ma is, így hangzik: »Ne az író, ne a szerkesztő beszéljen a mű helyett, hanem maga a mű!« Az ilyen válasz érvényessége vitathatatlan, amikor egy önálló életet élő műalkotásról: regényről, verses műről, novellás vagy tanulmánykötetről, drámáról, vagy más — műfajilag önálló műről van szó, de egészen más mércével kell mérni az adatgyűjtők, a krónikások, a kutatók, a szellemi élet feltérképezőinek munkáit, hiszen mindennek a legelején tartanak, s amit adnak, vagy adhatnak, az az ilyen feltáratlan területen ma még csak töredékes lehet. Sejtenek mélységeket, ott, ahol más nem látja azokat; sejtenek magasságokat a »periférikus szellemi életben«, mert érzik, hogy jelenvalók, de azokat előbb egészen meg kell közelíteni és teljesen felfedezni, hogy az irodalomtörténeti, vagy művészettörténeti esztétikai értékrend érvényesítésére sor kerüljön.

Itt, ezen a ponton, egy másik kérdés tolatszik előtérbe: akkor — a gyűjtés és kicédlülés idején — miért nem elegendő a napisajtó recenziója, hiszen időben hírt ad róla?«

A zsurnalisztika mindig elvégzi a maga dolgát; akkor is, ha a Tisza, vagy a Duna mentén az önkéntes tűzoltótestület zenekara fellép, akkor is, ha a pionírok szavalóversenyt rendeznek, és akkor is, amikor megjelenik egy közlöny legújabb száma.

Ha mindez — természetesen — rendjen való is, nem elégíthet ki bennünket, mert az ÉLETJEL MI-NIATÚRÓK kiadói programja idő-

ben is, térben is (legalább annyit mondhatunk) távolabbra mutat. Gyürkőzés, előmunkálat egy nagyobb lélegzetű kollektív műhöz, amely — műfajilag is — csak most van születőben, s temérdek vajúdás kell még ahhoz, hogy a maga igazi formájában kibontakozzék.

Az alkotó művészek, irodalomtörténészek, esztéták között vannak, akik ezt már érzik, felfogták a párányi könyvek halk jelzéseit (hogy miért halk, azt már elmondtuk!), és az érdeklődési körök gyűrűi egyre szélesednek, egyre sokasodnak, itthon is, tőlünk távolabb is. mert a szellem hullámai, ha nem is olyan sebességgel, de éppúgy terjednek, mint a hangok a légben.

A MÁGLYA harmadszori olvasása gyűjtötte föl bennem ezeket az apró lángokat. Somogyi Pál egyszerű, nagyon őszinte vallomása egy ember életéről: a maga életéről, még ilyen röpké fejezetekben is, magával ragadott. Jóllehet a forradalmár élete teljes egészében nem táruel élénk, csupán a vajdasági évek elevenednek fel ezekből az emlékezetből kissé fátyolosan előtűnő részletekből, mégis megeljük benne Szabadka külvárosának, proletárnegyedének akkori életét. A teherpályaudvar, egy műhely képe, a munkások tikkadt levegője épphogy kiérződik ezekből a puritán egyszerűséggel megírt sorokból. Annyira leszűkít mindent a lényegesre, hogy jelzőt alig használ; a helyzetek leírásában szigorúan a történések rögzítésére szorítkozik. Ebben olykor a drámai sűrítés meglepő szintjét éri el, de nem dramatizál, mert az élet minden arcát az erőszakoservek és az ellenforradalom elől való menekvés által ajzott lelkiállapotában fogja fel, s aztán az így gyűlő belső tűz lendíti át a forradalmi cselekvésbe. Érezte, hogy az osztályharc az első világháború utolsó esztendejében történelmi tényezővé terebélyesedett: az embernek fel kellett nőnie hozzá. Somogyi Pál önéletrajzában ez a leghitelesebb, mert nem szólalomkra épít, hanem emberi vajúdasokról beszél, és azokról a cselekvésekről, helyzetváltoztatásokról szól, amelyek elűzhetetlen kísérői voltak minden embernek, aki az élet parancsára a forradalom mellé szegődött.

Az ilyen lelkialkatú emberek az élet legnagyobb csapásait is némán fogadják, mint azt, hogy nincs kenyér, mint azt, hogy az éhség és a nyomor, a lemondás, az áldozatoság és a zokszó nélkül végzett munka éppúgy az élet végső állomásához vezet, mint az elszánt küzdelem, mely más útra tereli a történelem szekerét. Igen, csak az út más, és az állomások mások.

Somogyi Pál ezen az égő talajon, amikor annak minden üszke, forrósága átsütött rajta, szegődött el az irodalomhoz. A szólitás egészen mélyről jött, s mint őstehetség, aki a verstan legelemibb törvényeit sem ismeri, úgy kezdett verset írni, ahogy a szíve diktálta: úgy írt, mint a század második évtizedének megannyi proletár költője szerte a világban. Írástudóktól, szerkesztőktől kért útmutatást ahhoz, hogy mindent, ami tudatában, érzelmeiben vadul forrtyogott, mint egy tomboló kohóban, formába öntse. Majdnem úgy, mint ahogy a Költő tiszta szívvel fölajdult: »Nem én kiáltok, a föld dübörög«.

Ennek mintegy folytatásaként Somogyi József Attila előtt tíz esztendővel írta:

*Mintha minden halott fölébredt volna,
Az utcákat elöntötte az emberár,
A lovak járdátn dacos emberlábak
Rengetege dobban,
Melyek alatt szikrázó vén kövek
Énekelnek.*

Azt a féktelen tüzet, mely ki tudja hány évi csitítgatás után még mindig benne tombolt, kimondatlanul, eléghetetlenül, életében nem egyszer akarta a vers katlanába süríteni. Erről tanúskodik az a bibliográfiai adat, hogy első kötete, mely 1921-ben Pécssett jelent meg, a TERJED A TŰZ címet viseli. Második művét 1926-ban Újvidéken Faust Imre jelentette meg. Ennek a kötetének címadó lapjára ezt írta: ATOK-ÁLDOTT TŰZ.

És más strofái között is hol innen, hol távolból süt felénk az őt űző, szüntelenül dohogó, zaklató, perzselő tűz. Lobog benne a MÁGLYA kiolthatatlanul, akár a Piros cipellőkben, anderseni hévvel, mint a lélek falai közé szorult lángfolyam. Valami megsejtés ez? A víziókban élő poéta álma lenne tán? Visszaálmódás, vagy megálmódás? Ki tudja tisztán kiolvasni a lélek rezdüléseit, ha képleteiben kevés az ismert, és sok az ismeretlen?

A válasz keresésére éjszaka indul a költő a robot nagy börtönéből

*a megváltó tüzek szentélye felé,
hol megáldott lázban fenik
a fekélyeket irtó orvoskéseket,
minden fegyver erre céloz...
Bármerre fordulsz,
gyülok villan rád,
A ma igaz arca az éjjel.*

LÉVAY ENDRE

TÁJUNK NÉPKÖLTÉSZETE

IVE PRČIĆ: *Bunjevačke narodne pisme.*
Osvit, Szabadka, 1971.

Az alkotó munkával párhuzamosan a gyűjtők munkája is egyre nagyobb területeket ölel fel. Így tán elérjük majd azt is, hogy nem lesz többé olyan szögletünk, mely megművelés

nélkül marad. Néhány emberöltővel ezelőtt, amikor földjeinken és ezen a homokvidéken kevés volt az írástudó, a dal, a költészet még leíratlanul a nép nyelvében élt, szájról

szájra járt, csiszolódott, alakult, de akik tovább adták, mindig vigyáztak arra, hogy az önnön vagy onnan beható új elemek, vagy a korszerűbb hangvételek el ne nyeljék eredeti szépségeit. Mert a népköltészet a maga ősi gyökereiben a néplelek ártatlan, naivan szép líráját, ehhez simuló dallamosságát, játékoságát s mindezek mélyén azt a népi bölcsességet tükrözi, amely a történelem útján a természettel és minden ellennel folytatott örökös harcban éri elődött meg benne. Így magát örökítette meg olyan arccal, ami ma is a lényege: olyan életstílussal, melyet vérmérséklete, alig változó környezete, sorsa, belső életviszonyai neveltek ki benne.

A bunyevác-horvát népköltészet sok ilyen jegyet őrzött meg a leűnt századokból. És ha jobban megfigyeljük, újabb és újabb feldolgozásban, csoportosításban, műfajonkénti válogatásban olvassuk ezeket a régi rigmusokat, a táj mindegyre növekvő mélységeiből, távolságaiból az ember kerül közelebb hozzánk: hitelesebb a képe, cselekvése, átélhetőbb az öröme, vigalma, bánata, gondja és a sok-sok éjszakát felémészto tervezetése.

Ive Prčić — elődjei útján elindulva — érdeklődésének előbb leűkítette, majd az első gyöngyszemek birtokában már egyre jobban kiűszesítette sokoldalúságával kezdte gyűjtögetni és feldolgozni a bunyevác-sókác népköltési remekeket és hagyományokat. Eleinte a folklór minden területe vonzotta: a népdaloktól a népmeséig, a népszokásoktól a népi játékokig. A távoli szállások világában egyszerre tengernyi anyag tárult elébe, sókkal mélyebb etnográfiai és művelődéstörténeti vonatkozásokban, mint amilyenek kezdő éveiben vélte, amikor ünneptélyes alkalmakkor inkább csak tisztelettel beszéltek és írogattak róla. Felismerte, hogy századok hagyatékáról van szó, s ennek a rendkívül gazdag folklórnak minden ágazata egy teljes embert (egy teljes emberéletet) kíván, ha kutató és gyűjtőmunkáját — a lehetőségekhez mérten — maradéktalanul el akarja végezni. A töredék nem teljes, és kiegészítése, folytatása mindig újrakezdest követel.

Maga a gyűjtő is lírai lélek volt: ez az adottsága és a feladat nagy-

ságának felismerése készítette arra, hogy a birtokában levő anyag ismeretének egy általa — mint östetetés által — elérhető szintjén a népköltészet apró remekeinek gyűjtésére szentelje életét. Így az alkalmi dolgozatok, megemlékezések és a hagyományos ünnepek jelentőségét leíró cikkek, naplójegyzetek után 1939-ben már a *Bunyevác népköltészet* című kötetével jelentkezett. Az apró munkák után ebben a művében jelentkezik először a rendszerező, aki úgy véli, hogy nyelvtanításnak birtokában s aktivizált hallásával kiűrzi a sorokból, a versekből, talán még a puszta jelzésekből is, hogy a népköltészetnek minden korban és az ember minden (gyermeki vagy fejlettebb) életkorában más és más hajtása van; mindig onnan jön, ahonnan ihletését kapja, s mindig arra tart, amerre, ahová űzen. Első kötetében a gyűjtemény ciklusokra bontása főleg a népi énekek már a hagyományok szerint gyakorlatban élő rendjét követte az istenes és a gyermekdaloktól kezdve a vigalmi és alkalmi (groktallice) dalokig. Tehát inkább a régi énekes könyvekre hasonlított. Most megjelent újabb gyűjteménye már a szerkesztők rendszerezésében került az olvasó asztalára: az ifjúsági és szerelmi dalok után a bećarac, a šaranac, a šalajdan, a divojačka i momačka pisma ciklusait ezeknek a műfaji követelményeknek megfelelően igyekeztek feldolgozni s beállítani a terjedelmes gyűjtemény sokszínűségi kompozíciójába.

Ha Ive Prčić megtett útját első kötetétől eddig az időben és térben sokfelé kiterjedő gazdag hagyatékgig taglaljuk, akkor munkássága újabb vonatkozásaiban is külön figyelmet érdemel és sokoldalú elemző munkát igényel. Maga a kötet győz meg bennünket arról, hogy sokkal többet végzett, mint amennyi gyűjtőmunkásságából ma a köztudatban él. A verssorok olvasása közben nem lehet kitérni az elől, hogy az olvasó az egyik, vagy a másik ciklus strófáiban ne találkozzék rokonvonásokkal s a minden korban jelenvaló kölcsönhatásokkal, jöllehet ez csupán egy része annak, amit a gyűjtő kéziratokban hátrahagyott. Így is nyereség: gazdagító, további kitarító, alapos munkára serkentő mű, melyből kiűrződik, hogy gyűjtői

szerepének s a folklórhoz való viszonyulásának művelődéstörténeti vonatkozásai is vannak. Munka közben, bolyongásai közben papírra vett sorai, élettörténete is olyan adalék lehet, mely nélkül munkájának teljessége el sem képzelhető. Biztató, hogy a zárószóban erre ígéretet kaptunk.

A szerénység és a szegénység sokáig a tervezgetéseknél állította meg, vagy fékezte le azokat a kezdeményezéseket, amelyek már korunk igényeihez mért kiadói tevé-

kenységet szerettek volna kifejtetni. Sok gyűrközés után az OSVIT könyvkiadó most olyan kötettel jelentkezett, amely vállalkozásban, tartalomban és Dragoslav Stojanović-Sip és Sáfrány Imre fedőlaptervét külön hangsúllyal kiemelve — formai kivitelezésben is komoly figyelmet érdemlő munka. Ive Prčić gyűjteménye Geza Kikić századokat átfogó tanulmányával kiegészül és Bela Gabrić sok ismeretlen adatot tár fel a szerzőről, amely beharangozó is lehet egy elkövetkező műhöz.

VÖLGYI ENDRE

A FÉNY FÜRTJEI

IVAN PANČIĆ: *Grozdovi svetlosti*. Bagdala, Kruševac, 1970.

A Rukovet körül tömörülő horvát és szerb írók és a kruševaci Bagdala közötti régi, rokonszenves, de nem elég dinamikus könyvkiadási csereegyezmény keretében jelent meg Ivan Pančić *A fény fürtjei* (Grozdovi svetlosti) című, szerény külalakú verseskötete.

A szerző az elmúlt másfél évtized alatt nem bizonyult termékeny írónak. Ezt még akkor is meg kell állapítanunk, ha tudjuk, hogy képességeinek jó részét műfordítói és szerkesztői tevékenységnek szentelte. Mégis meglepéssel vesszük tudomásul, hogy költészete nem statikus, nem zárkózott be sem egy kölcsönvett, sem egy önmaga által megteremtett tartalmi és formai keretbe: ahogyan érik mint ember, úgy lesz emberibb a költészete; ahogyan a világ változik körülötte, úgy változik az ő viszonya is a világgal, az étellel szemben.

Már első 3×10 című, két szabadvai költőtársával együtt 1957-ben kiadott kötetében biztató jeleket fölmutató, egyéni hangú versekkel jelentkezett. Később mintha rá-

döbönt volna arra, hogy nem az igazi úton jár, hogy érlelni, táplálni kell a költői gondolat verssé való transzponálását, s egyre ritkábban jelentkezett. Jogosan merült föl bennünk a kétely: talán nincs is több mondanivalója, talán elapadt írói vénája?

Aztán újabb kötettel jelentkezett a *Felhő a tenyéren* (Oblak na dlanu) cíművel. Ebben — ötévi hallgatás után — az írói felelősség, az elmélyülés és egyéni útkeresés első állomásához érkezett. Meggyőzőerű vall a tájról, melyhez gyermekkorának élményei kötik, az emberről akihez görcsösen ragaszkodik.

Röghözkötöttségével és a költő paletta szingargadságával a tanyavilág szélesre tárt panneau-ját fest meg egyik-másik költeményében. *A Furulyázik a múlt* (Prošlost frulari) című versében hitelesen és rokonszenves invencióval tárja elénk ez a sajtóságos világot:

*Psi laju pokojnike, salaš, tištnu;
Priče o Mravljem caru, adetu i strahu
rastu ko gljive na tršćanom krovu,
dok ratovi huje kroz paorsku glavu...*

A városban élő ember szorongását a szállások és a szántóföldek felé forduló nosztalgiaiával akarja föloldani. Erre utalnak *A városba gerlicék szállnak alá (U ovaj grad grlice sleću)* című versének sorai:

*U ovom prizemnom gradu ljudi pevaju
motike, plugove i pšenicu,*

grlice sleću na glave kuća i snagu
[Kijunaju
i plode u suncu ...

A *Felhő a tényéren* című kötet elolvasása nélkül képtelenek volnánk megérteni *A fény fúrtjeit*, mert csak az összehasonlítás teszi lehetővé az értékelést. Ellenkező esetben azt a benyomást kelthetné az emberben, hogy egy új arcú, eddig ismeretlen költő műveit olvassa.

Ivan Pančić újabb könyvében két tekintetben tér el régebbi költészetétől. Mindenekelőtt abban, hogy versformája kötöttebb, szilárdabb; tömörebben fejezi ki magát, szigorúbb önmagához, gazdaságosabban bánik a szavakkal. Kevés szóval szeretné kifejezni magát, s tartalmi és érzelmi síkon is új irányban keresi a kibontakozást. Ezenkívül egy érdekes kísérletnek is szemtanúi lehetünk: a *Felhő a tényéren* című gyűjtemény kezdő versét (*Furulyázik a múlt*) új változatban iktatta be a kötetbe. A hosszú versszakokat és a dagályos költői képeket alaposan összezsugorította, mintha játékos, kísérletező kedvében önmagának szeretné bebizonyítani: mindezt sallangtalanul, puritán egyszerűséggel is el lehet mondani. Az előbb idézett sorok most így hangzanak:

*pride
o Mravljem caru
i ratovi huje
kroz paorsku glavu*

Kísérlete, átköltése sikerült. Többi — ugyancsak tömör — verse is

az út járhatóságát bizonyítja mindaddig, míg a szabad versforma mellett tart ki. Amikor azonban a kötet *Tanyavilág (Salašarenja)* című ciklusának második részében a népies verselésből meríti ihletét, vállalkozása nem jár eredménnyel. Néhány jellemző sort idézek:

*bolujem od neba
dugo predaleka
svaka mila seka
voiti me doveka*

*ide moja četa
već dvadeset leta
pršte ptice šale
vetlike i male*

A következő ciklusokban elhagyja a tanyavilág emlékképeit, és a városi ember vívódását a formához megfelelőbb módon érzékelteti. *A szavak fénylenek (Reči svetle)* sorai már egy kis világot sűrítnek szűk keretek közé:

reči svetle na talasima

*iz sluha zaltva
zdruzene ribe
istoriju nose*

*pa ipak
iza planina
svež rat stja*

*odsečenu ruku
nož optija*

A továbbiakban a négy fal közé szorult ember gyöttrődésének, elvágyódásának ad hangot. *A Leszámlás (Obračun)* záró ciklusa költői és szerkesztői melléfogás: a négy vers nem illeszkedik szervesen a kötetbe, még akkor sem, ha néhány sorában más, az eddigőtől lényegesen elütő hangon szól is hozzánk a szerző. A könyvre azonban ennek ellenére is érdemes fölfigyelni, mert Ivan Pančić művészi fejlődésének újabb szakaszáról, egyre érzékenyebb lírai alkatáról tanúskodik.

GAJDOS TIBOR

HIÁNYPÓTLÁS — HIÁNYÉRZET

Id. BEREZC SÁNDOR: *Pusztatemplom — Egy darab szentföld.*

Az aracsi bencés apátság története.

A szent Rozália Plébániahivatal kiadása, Temerin, 1970.

Régtől hiányoznak Vajdaságban, és elsősorban magyar nyelven, az olyan írások, tanulmányok, amelyek figyelmünket egy-egy történelmi vagy műemlékre felhívják. Hiányát érezzük egy olyan meggondolt törekvésnek, akárhonnán induljon is ki, amely szélesebb körben igyekezne felkelteni a műemlékek iránti nemesebb tiszteletet, megbecsülést. De nemcsak ezt, hanem igyekezne fölfedni azokat a pénzforrásokat is, amelyek nélkül nem sokat lehet tenni a múlt emlékeinek a megőrzése érdekében.

Ezért örültem meg annyira, amikor nemrég — némi késéssel — a kezembe került id. Berecz Sándor *Pusztatemplom* című ízléses könyve.

Azt vártam tőle, aminek nagy hiányát éreztem: az aracsi romtemplom, Vajdaság egyik legérdekesebb, legértékesebb emlékművének összefoglaló feldolgozását, újabb adatokat és eredményeket. Jóllehet a könyv címe ezt ígérte, nem ezt kaptam.

Kultúránk mérhetetlenül nagy vesztesége, hogy Aracs és az aracsi apátság nem volt képes átvészelni a sanyarú időket, melyek szellemi örökségünket olyannyira csorbították. Azzal azonban, hogy ide nem vágó eseményeket elevenítünk fel, máshonnan vett példákból vonunk le következtetéseket, Aracsot nem lehet feltámasztani, de még csak megközelíteni sem. Ez a *Pusztatemplom* szerzőjének sem sikerült, jóllehet hatalmas munkát végzett. Ha más címet adott volna művének — mondjuk: *Fejezetek Magyarország egyháztörténetéből, különös tekintettel az aracsi bencés apátságra* —, talán nem ért volna kiábrándulás. Úgy érzem, hogy a mostani cím nincs összhangban a könyv tartalmával. Az *Iskola. Irodalom és tudomány. Könyvtár, A bencés apátság és kora (1032—1280)* és *Az el-*

hagyatottság kora (1280—1370) című fejezet úgyszólván egyáltalán nem vonatkozik Aracsra. Természetesen vele kapcsolatban nagyon sok mindent el lehet mondani, de sok mindent nem tartunk itt feltétlenül szükségesnek; például I. (Szt.) István és Cluny viszonyát, azt, hogy volt-e a templomnak orgonája, a tetőszerkezetének, a kegyuraknak és az erdélyi só szállításának a kérdését. Nem utolsósorban azért sem mert az idézett irodalom, ha nem éppen avult, újnak nemigen mondható. Ráadásul még a lábjegyzetel sem minden esetben pontosak, megbízhatóak és itt-ott az idézett szöveg is változtatás észlelhető.

Több helyen, például éppen páratlan értékű aracsi kő esetében hiányoltam a legújabb eredménye figyelembevételét. Ha sehol máshol itt meg kellett volna említeni Csemege József megállapításait és feltevéseit (Archeológiai Értesítő 85/1958. 174—187.) és esetleg a kőfényképét is közölni kellett volna! Sokkal szívesebben láttuk volna továbbá egy pontos alaprajz képét romokról, mintsem a közölt stilisztikai értekezést; méghozzá 1909, sőt 1874-ben íródott tanulmányok alapján. 1874 óta olyan sokat fejlődött a régészet, hogy ma már nehezebb fogadható el Blümehuler megállapítása, amely szerint »a középkori architektúra még ma sincs (kiemelt Sz. L.) egészen tisztában, honnan keletkezett az óromán ízlés kezdetét

Idézhetnénk a példákat, de nem tesszük, mert nem szeretnénk azt látszatot kelteni, hogy a *Pusztatemplom* értéktelen mű. Ellenkezőleg: útjelző szerepe vitathatatlanul vajdasági műemlékvédelem terén. Csak sajnálhatjuk, hogy — fogyatékosságai miatt — nem juthatott keletkezésére a szerző egyébként dicsőre méltó — munkája.

SZEKERES LÁSZLÓ

az ország egyik legismertebb konyhabútorgyára
BÁCSTOPOLYA
Telefon: 72-340 (igazgató és titkárság)

K É S Z Í T :

- MODERN KONYHABÚTORT ÖSSZERAKHATÓ ELEMEBŐL, AMELYEK LEHETŐSÉGET NYÚJTANAK KÜLÖNBÖZŐ KOMBINÁCIÓK ÖSSZEALLÍTÁSÁRA;
 - BEÉPÍTHETŐ SZEKRÉNYEKET (PLAKÁROKAT).
- BÚTORAI AZ ORSZÁG MINDEN NAGYOBB BÚTORÜZLETÉBEN KAPHATÓK.

„TOPOLA-Universal”

NAGY- ÉS KISKERESKEDELMI VÁLLALAT
BÁCSTOPOLYA, RADE KONČAR U. 47.

I Z B O R áruháza a legnagyobb
és legkorszerűbb Közép-Bácskában

RAKTÁRÁN NAGY VÁLASZTÉKBAN TART:

KÉSZRUHÁT — RÖVIDÁRUT — LÁBBELIT —
KOZMETIKAI SZEREKET — VILLAMOSSÁGI
KÉSZÜLÉKEKET — ÉLELMISZEREKET —
VALAMINT MÁS KÖZSZÜKSÉGLETI CIKKEKET

MINDEN

PÉNTEKEN

7 NAP